

Steenkolen-Engels

Een pleidooi voor normvervaging

Marc van Oostendorp

1. I love you soo mats. Het nieuwe tulpen-Engels.	2
2. De taal van Mickey Mouse. Taalkundig imperialisme	7
3. Seperate Acommodation. De eenvoud van het Engels	19
4. Een manier om dankjewel te zeggen. Meertalig Europa	31
5. Engels zonder tranen. Een praktijkvoorbeeld.....	42
6. Jyoti Basu will send his son abroad. Een meertalige wereld	45
7. Amerikaanse toestanden. Nederlands en Engels kolonialisme	58
8. De wodka is goed. Het alternatief van de techniek.....	66
9. Een kanaal zonder meanders. Het alternatief van het Esperanto	77
10. Parler sans parler. De nuchtere liefde van Nederlanders voor taal	87
Summary in Stonecoal English	97
Bibliografie.....	100

Dit is het typoscript van het boek dat in 2002 verscheen bij uitgeverij L.J. Veen in Amsterdam. In die uitgegeven versie zijn (vooral stilistische) correcties aangebracht, die hier niet zijn doorgevoerd.

1. I love you soo mats. Het nieuwe tulpen-Engels.

Nadat op 11 september 2001 de gebouwen van het World Trade Center in New York waren ingestort, werd de Manhattan School for Children overspoeld met brieven, cadeaus en tekeningen die van over de hele wereld door leeftijdsgenootjes waren opgestuurd. Ook van een school in Lelystad kwamen aandoenlijke briefjes, schreef het tijdschrift *New Yorker*: "I love you soo mats. Aie tingk det jou mast ran," schreef een van de kinderen. "Look dat smoke", schreef een ander bij een tekening van de brandende torens. Met vertedering noemde het Amerikaanse blad de taal van die teksten "crude tulip English".

Er zit een hele wereld in die anekdote verborgen. Zo blijken jonge Nederlandse kinderen zonder veel moeite en *à l'improviste* in staat teksten te schrijven die door Amerikanen gelezen kunnen worden. Er staan tikfouten in, maar die zouden Amerikaanse leeftijdsgenootjes ook maken.

Meteen is duidelijk dat er bij volwassen Nederlandse briefschrijvers heel wat minder snel vertederd over 'ruw tulpen-Engels' gesproken zou worden. Dat is op zichzelf niet verkeerd, volwassenen hoeven van volslagen onbekenden nu eenmaal niet op vertedering te rekenen, maar aan de andere kant staat er denk ik een tijd op aanbreken waarin wij Nederlanders zullen moeten erkennen dat wij een eigen variant van het Engels spreken en dat we die ook best tulpen-Engels zouden kunnen noemen.

We zouden dat dan wel moeten doen zonder er 'crude' bij te zeggen. We zouden langzamerhand moeten leren die eigen variant te cultiveren en te waarderen. We zouden hem niet minder mooi moeten vinden dan het Engels van de bolhoeden of de hamburgers. Ik weet niet of er ooit gedichten geschreven zullen worden in zo'n tulpen-Engels, maar dat lijkt me voorlopig ook niet nodig. Voor het schrijven van gedichten hebben we het Nederlands immers al.

Een kale straat

Het Engels is intussen overal in ons dagelijks leven. Zet een willekeurige Nederlandse of Vlaamse televisiezender aan op een willekeurige televisieavond, en draai het geluid uit als er Engels gesproken wordt. Dat wordt een stille avond. Wandel een willekeurige Nederlandse winkelstraat binnen en streep in gedachten alle Engelstalige teksten door. Dat wordt een kale straat. Ga in een willekeurige trein zitten en scheur alle bladzijden met een Engels woord uit de boeken en tijdschriften die de mensen in hun handen houden. Dat wordt een trein vol ongeletterden.

Uit het openbare leven in Nederland kan het Engels niet meer weggedacht worden. Er zijn maar weinig Nederlanders die geen Engelstalige liedjes uit hun hoofd kennen, die een advertentie in het Engels helemaal onbegrijpelijk vinden of die met hun mond vol tanden staan als hen door een Amerikaans echtpaar de weg gevraagd wordt. Door het Engels van oudere mensen zie je de grondverf van het Nederlands nog wel eens schemeren, maar bij veel jongeren glimt en glanst de taal met een metallic gloed. Althans, het is niet helemaal precies Amerikaans wat ze spreken, en ook niet helemaal Brits: het is een nieuw soort

Engels, een internationale variant, die ik met de *New Yorker* tulpen-Engels zou willen noemen, of, wat algemener en als geuzenterm, steenkolen-Engels. In de afgelopen honderd jaar heeft het talenlandschap van de wereld drastisch veranderd. Ons taalgebied, Europa en de wereld zijn in een situatie terecht gekomen waarvoor in de geschiedenis geen eerdere voorbeelden zijn. Nog nooit is er een taal geweest die door zoveel mensen in zoveel landen gesproken is. Nog nooit is er één taal gebruikt in grote delen van de wereld, en dat zonder dat er in ieder geval in onze streken al te veel direct geweld te pas is gekomen aan de verbreiding van die taal. Ons Nederlanders en Belgen heeft geen Amerikaan of Engelsman met de loop van het geweer gedwongen hun taal over te nemen. Europa verenigt zich en, hoeveel er ook gemord en gemopperd wordt, als alles gaat zoals het nu lijkt te gaan zal het Engels ooit de verbindende taal van ons continent zijn.

Voorlopig zal het Engels niet meer weggaan ook. Zelfs als de economieën van Amerika, van Engeland en Australië morgen in elkaar zouden storten, als China zich definitief als supermacht vestigt, als Duitsland behalve het economische ook het culturele centrum van het Verenigde Europa wordt, zouden wij Nederlandstaligen waarschijnlijk nog wel enkele decennia Engels spreken als we in Denemarken met vakantie gingen. De binding van de taal met die specifieke Angelsaksische landen en culturen is langzamerhand aan het verdwijnen. Op dit moment is dat nog lang niet genoeg gebeurd; dit boek is een pleidooi om de taal helemaal los te zingen van de cultuur. Om in ieder geval bij internationaal contact niet te veel te denken aan Shakespeare, George Orwell en Groucho Marx. Om de taal te zien als een instrument, waar uiteindelijk misschien cultuur mee gemaakt kan worden, maar dan liefst wel een eigen cultuur, een internationale. Om ons niet langer te spiegelen aan de moedertaalsprekers, om normen te laten vervagen.

Te weinig discussie

Hoe moeten we die ontwikkeling nu precies beoordelen? Merkwaardig genoeg is daar nauwelijks publieke discussie over, zeker niet in Nederland. De meeste mensen lijken de gebeurtenissen te accepteren zoals ze plaatsvinden. Er zijn enkele mensen die zich druk maken, maar helaas gebeurt dat zelden met veel kennis van zaken. Over taal wordt in het algemeen niet erg diepgravend gedebatteerd. Zeker in het geval van het Engels is dat een slechte zaak. We staan wereldwijd voor waarschijnlijk de grootste taalkundige verandering ooit. De tijd dat we met grote delen van de mensheid in een en dezelfde taal kunnen communiceren is waarschijnlijk dichtbij.

Het is veel mensen onvoldoende duidelijk dat dit alles wel bepaalde politieke en maatschappelijke keuzes impliceert. We kunnen nu alles over ons heen laten komen zoals het nu eenmaal gaat, maar dat lijkt me onverstandig. Het Engels zal dan waarschijnlijk over ons heen komen, op welke manier dan ook — tenzij de wereld alsnog radicaal veranderd en we allemaal Spaans, Arabisch of Chinees zullen spreken.

In ieder geval hebben we meer te beslissen dan we zelf denken. Over taal wordt veel te weinig gediscussieerd. Ja, als het erom gaat of allochtonen wel of niet

Nederlands zouden moeten leren, en zo ja, wie die lessen dan zou moeten betalen. Maar ook in dat geval vindt er nauwelijks een serieuze discussie plaats. Het kan hoe dan ook geen kwaad om de alternatieven eens op een rijtje te zetten. Natuurlijk kunnen we dan altijd nog erop uitkomen dat de manier waarop het nu eenmaal gaat de best mogelijke is. Maar dan weten we tenminste zeker dat we het zo ook willen.

De autoriteit van de taalkundige

Ook taalkundigen spreken zich in het Nederlandse taalgebied nauwelijks over dit soort kwesties uit. En als ze het al doen ben ik bang dat ze dat doen op hetzelfde niveau en met evenveel autoriteit als elke deelnemer aan het debat. Nu valt er strikt wetenschappelijk ook betrekkelijk weinig te zeggen over deze kwestie. We bevinden ons op een moment in de geschiedenis waarin een geheel nieuw fenomeen lijkt te ontstaan: een miljardentaal, die over de hele aardbol, in zeer uiteenlopende omstandigheden en door mensen met zeer verschillende culturele achtergronden gebruikt gaat worden. Er is geen precedent en dus valt er maar heel weinig te leren uit de geschiedenis.

Voor zover ik weet heeft ook nog nooit iemand een poging gedaan een wetenschappelijk model te ontwikkelen dat we zouden kunnen gebruiken om de toekomst te voorspellen. Het zou ook ongelooflijk moeilijk zijn om zo'n model te maken, want het aantal factoren dat bijdraagt aan het succes of het mislukken van een taal is bijna grenzeloos. De populariteit van degenen die de taal spreken, speelt een belangrijke factor — niemand spreekt graag de taal van degenen die hij haat of minacht — en de populariteit van de Amerikanen gaat in de wereld al jarenlang op en neer. Wie de taalkundige toekomst wil kunnen voorspellen, moet de toekomst van de hele globaliserende wereld kunnen voorspellen.

Ik ben zelf taalkundige van beroep, maar ik maak me geen illusies. Ik denk niet dat ik beter weet welke taal we wanneer moeten kiezen dan anderen. Voor het nemen van dit soort ingewikkelde politieke beslissingen is niemand opgeleid. Al heel lang is het onder taalkundigen, net als onder economen, gebruikelijk om het studieonderwerp te beschouwen als een natuurwetenschappelijk gegeven, waarvoor ijzeren wetten kunnen worden opgesteld die over de hele wereld en op elk willekeurig moment onveranderlijk gelden. Wetenschappelijk en technisch heeft dat de taalkunde in de afgelopen decennia veel opgeleverd, bijvoorbeeld bij het zoeken naar verklaring van de manier waarop jonge kinderen hun moedertaal leren, en bij de bouw van machines die gesproken taal kunnen produceren en verstaan. Maar over maatschappelijke kwesties valt met al die wijsheid nog steeds maar bitter weinig te zeggen.

Het debat dat wij, Nederlandstaligen, wereldburgers, iedereen die betrokken is bij een democratischer opbouw van de wereld, moeten voeren is in de eerste plaats een politiek debat, dat iedereen met een beetje gezond verstand zou moeten voeren. Met dit boek wil ik graag proberen mee te helpen dat debat uit te lokken.

Laat u niet intimideren

Laat u niet intimideren; dat is misschien de kortste samenvatting van mijn mening. Er is geen enkele reden waarom Amerikanen, Engelsen, Australiërs of

andere moedertaalsprekers beter zouden weten hoe het hoort dan u of ik, of dan een Japanner die enkele jaren Engels heeft gestudeerd. We hebben een wereldtaal nodig, maar die kan niet gemaakt worden door timide mensen, of door mensen die slaafs een voorbeeld volgen dat een tamelijk willekeurige groep medemensen, geboren in een handjevol uithoeken van de wereld, stelt.

Voor het Engels hebben we niks te vrezen. Volgens de Amerikaanse taalkundige Joshua Fishman gebruiken ongeveer 1,6 miljard mensen het Engels; slechts 380 miljoen mensen hebben die taal ook als moedertaal. Het Chinees heeft ongeveer 800 miljoen moedertaalsprekers, het Spaans 500 miljoen, het Hindi 250 miljoen en het Arabisch 200 miljoen. Geen van deze talen is door genoeg mensen als vreemde taal geleerd om in de buurt te komen van het Engels.

Wel is het goed om al helemaal aan het begin onderscheid te maken tussen twee kwesties. De eerste is de status van het Engels als wereldtaal, als dé taal waarin volkeren vrijelijk met elkaar kunnen communiceren. De tweede is de vloed van Engelse woorden die het Nederlands, en veel andere Europese talen, komt binnenzetten.

Over de status van het Engels als wereldtaal is hoe langer hoe minder onenigheid. Een paar decennia kon je nog denken dat de Russen, de Duitsers, de Fransen en andere sprekers van de grote, en dus concurrerende, Europese talen, maar daar is nu eigenlijk geen sprake meer van. Af en toe ligt er nog wel eens iemand dwars, en formeel vieren tal van instanties nog de meertaligheid, maar de weerstand wordt zienderogen minder.

De Fransen hebben het in hun internationale taalpolitiek steeds minder over de status van hun taal als wereldtaal, en steeds vaker over de rol die het Frans zou moeten spelen als 'tweede vreemde taal' voor iedereen. De taal verliest ook steeds meer de rol als diplomatieke taal. De VN geeft regelmatig een zogenoemd 'blauw boekje' uit, waarin alle diplomatieke posten worden beschreven. Uit het nieuwste boekje blijkt dat van de 185 landen met een diplomatieke post bij de VN die op de rondvraag voor het boekje reageerden, er 130 hun post het liefst in het Engels ontvingen; slechts 36 landen gaven de voorkeur aan het Frans, en dat waren eigenlijk alleen de traditioneel Franstalige landen in Europa en hun koloniën. Eén land antwoordde dat het de post zowel in het Engels als in het Frans kon lezen — het tweetalige Canada. 19 landen gaven de voorkeur aan het Spaans. Interessant is dat de VN nog drie andere officiële talen kent — het Russisch, het Chinees en het Arabisch, maar dat de diplomaten deze talen niet konden kiezen omdat de computers ze niet aankonden.

Toen in het najaar van 1997 het onbemande ruimteschip *Voyager One* de aarde verliet om uiteindelijk het zonnestelsel te verlaten en een hand te reiken aan eventuele buitenaardse beschavingen, nam het een gouden plaat mee. Op die plaat stonden korte boodschappen in vijfenvijftig van de naar schatting zesduizend talen; deze werden voorafgegaan door een boodschap van Kurt Waldheim, de toenmalige secretaris-generaal van de Navo. Waldheim was een Oostenrijker. Op de plaat sprak hij Engels. En toen Afghanistan aan het eind van 2001 door een internationale, Engelstalige, coalitie werd aangevallen, spraken de woordvoerders van de aangevallen partij geen Arabisch. Ze spraken Engels.

De argumenten op een rijtje

Dat het Engels langzaam maar zeker dé wereldtaal wordt, verstevigt ook zijn positie binnen Europa. Hoewel er officieel een tamelijk ingewikkelde taalpolitiek wordt gevoerd, waarin de officiële talen van de deelnemende landen allemaal gebruikt mogen worden en alle documenten in al die talen ter beschikking van de burger moeten staan, wordt in de wandelgangen steeds meer Engels gebruikt. En er zijn steeds minder mensen die bezwaar lijken te hebben tegen deze gang van zaken.

Tegelijkertijd komen er steeds meer Engelse leenwoorden in het Nederlands, en in zo ongeveer alle talen van de wereld. Hierover maken koesteraars van de moedertaal over de hele wereld zich grote zorgen: spreken we als we zo doorgaan met 'modieus' en 'klakkeloos' overnemen van begrippen uit de Angelsaksische wereld over een tijdje allemaal alleen nog maar Engels? De vragen hangen met elkaar samen. Als het Engels niet zo'n succesvolle wereldtaal was, zou het niet zoveel woorden aan ons uitlenen. Of liever gezegd: het succes van het Engels als wereldtaal moet waarschijnlijk begrepen worden uit dezelfde factoren die ook kunnen verklaren waarom we zoveel woorden uit die taal lenen. Het is belangrijk om die factoren eens goed af te wegen. En het is goed om te overwegen of er geen alternatieven zijn: of we niet ooit allemaal onze moedertaal kunnen blijven praten omdat we een zakcomputertje hebben dat de ene in de andere taal kan omzetten; of er geen andere talen zijn, zoals het Esperanto of het Latijn, die alsnog de rol van het Engels zouden moeten overnemen; of we het taalonderwijs niet zo moeten verbeteren dat iedereen meerdere talen spreekt en niet alleen zijn moedertaal en een steenkolen-Engels. Ik wilde de argumenten voor en tegen dat steenkolen-Engels eens op een rijtje zien en ik ontdekte dat ik ze daarvoor zelf bij elkaar moest zoeken. Er wordt wel over het Engels als wereldtaal geschreven, maar dat gebeurt bijna altijd in het Engels, door Engelstaligen. Die begrijpen er meestal niets van, of ze nu tot de voor- of tot de tegenstanders behoren. De voorstanders zien niet hoe waardevol het is om ook een andere taal te kunnen spreken dan de taal die iedereen overal en altijd verstaat; de tegenstanders denken dat het een groot drama is om een vreemde taal te moeten leren. Allemaal onzin: het steenkolen-Engels voegt iets toe aan onze mogelijkheden, het neemt niemand wat af.

2. De taal van Mickey Mouse. Taalkundig imperialisme

Wat beweegt mensen om zich af te zetten tegen het Engels? Als het gaat om leenwoorden, is het wat mij betreft vrij eenvoudig: mensen die zich daar tegen afzetten, hoef je niet serieus te nemen. We kunnen drie groepen klagers te ontdekken, en geen van drieën hebben ze goede argumenten.

De eerste groep zet zich bij wijze van spreken alleen desgevraagd af tegen het Engels. Deze mensen 'ergeren' zich wel aan de verloedering van hun moedertaal, maar ze doen met die ergernis verder weinig. Zo'n ergernis kan voortkomen uit ingebakken braafheid — we hebben nu eenmaal op school geleerd dat het zo niet hoort, en wat zijn de mensen die de dingen die de meester verboden heeft, tóch doen, naar. Een redelijk argument levert dat niet op.

De tweede groep bestaat uit mannetjes die vinden dat alles zuiver moet blijven: het Nederlandse ras en de Nederlandse taal. Die menen dat elke 'vreemde' taal uit den bozen is op de Groot-Nederlandse grond, waarbij ze bij voorkeur Vlaanderen en Nederland alvast als een staatkundige eenheid beschouwen.

De derde groep bestaat uit de knutselaars; degenen die het leuk vinden om met woorden te spelen, om nieuwe woorden te bedenken voor *interface*, *loungen* of *skaten*. De producten die aan hun fantasie ontspruiten zijn uiteindelijk over het algemeen eerder speels dan zinnig, maar dat deert deze knutselaars niet, en terecht: aan iemand die van lucifers een bootje bouwt, vraag je ook niet om dat bootje te water te laten.

Sommigen, de leukste, doen het met humor en duidelijk plezier. In Haarlem zit bijvoorbeeld een clubje dat tezamen een bandje voert, Wilt Vleesch, dat op feesten en partijen Nederlandstalige liedjes uitvoert. Ze zetten zich ook in voor het behoud van het Nederlands onder de vlag van Samuel Ampzing. Deze Ampzing was een Haarlemse predikant die in 1628 een boek schreef onder de titel *Beschryvinge ende lof der stad Haerlem in Holland*. Zijn moderne aanhangers menen: onze taal is vol, er kan niets meer bij! Ze stellen op internet (www.ampzing.nl) een woordenboek samen met anglicismen: "Wanneer het woordenboek gereed is zullen wij dit naar Engeland terugsturen."

Je zou misschien verwachten dat er ook mensen zijn die zich oprecht zorgen maken over het verdwijnen van het Engels en die daar dan ook serieuze actie voor ondernemen, maar die mensen ben ik eigenlijk nog nooit tegengekomen.

Drie argumenten tegen het Engels

De problemen tegen het gebruik van het Engels als internationale taal, of als taal van Europa, of als taal voor intern gebruik binnen Nederland, neem ik al veel serieuzer. Een van die bezwaren is, dat het de taal is van Mickey Mouse en van de familie Bush. 'Taalkundig imperialisme' — de belangrijkste argumenten tegen het Engels kunnen we onder dat enigszins pompeuze (maar door vooraanstaande taalkundigen wel degelijk gehanteerde) kopje vatten. Er zijn drie van dat soort argumenten: het is oneerlijk om Engels te moeten leren, het is oneerlijk om Engels te moeten gebruiken, het is naar dat met de Engelse taal ook de Engelse cultuur de wereld overspoelt.

In de eerste plaats kun je zeggen dat het op zichzelf oneerlijk is dat onze kinderen tijd moeten besteden aan het leren van een Engelse taal, terwijl Engelse en Amerikaanse kinderen in diezelfde tijd economie kunnen studeren, of vioolles kunnen nemen, of zich anderszins kunnen ontwikkelen. Onze kinderen zijn daarmee in deze zienswijze per definitie op een achterstand in vergelijking met hun leeftijdsgenootjes in de Angelsaksische landen.

Je kunt ook zeggen dat het gebruik van het Engels in internationale vergaderingen degenen die de taal niet als moedertaal hebben per definitie op een achterstand plaatst. Als de discussie heel heftig, heel technisch of heel vermoeiend wordt, is degene die 'gewoon' zijn moedertaal kan spreken onvermijdelijk in het voordeel. Zo iemand kan de juiste woorden nog wél vinden, raakt niet in zijn eigen zinsbouw verstrikt en wordt niet zo snel uitgelachen om een rare constructie. Waar Italianen, Chinezen en Nederlanders tijdens een gesprek een deel van hun hersencapaciteit moeten inzetten om zich suf te piekeren over 'hoe het nu ook weer moet', daar kunnen hun Amerikaanse en Australische collega's al hun vernuft gebruiken om na te denken over strategie en retoriek.

Het laatste argument is dat met de Engelse taal ook een heleboel Angelsaksische cultuur de wereld overtrekt. Wie Engels spreekt, luistert naar Engelse muziek en kijkt naar Amerikaanse films. Zo iemand krijgt langzaam maar zeker en ongemerkt steeds meer van de Angelsaksische normen en waarden toegediend, zodat we uiteindelijk nog maar één cultuur overhouden — de cultuur van de Verenigde Staten. Omdat de meeste van die cultuuruitingen in de van oorsprong Angelsaksische landen gemaakt worden, zijn mensen over de hele wereld dus verplicht om hun amusement daar te kopen. Zo blijven bijvoorbeeld, volgens deze redenering, de voormalige kolonies van het Britse Imperium nog altijd afhankelijk van hun moederland. Het Engels zorgt er daarmee voor dat het imperialisme met andere middelen wordt voortgezet.

Ik vind dat je alledrie de argumenten serieus moet nemen, maar ik vind ook dat ze uiteindelijk ongeldig zijn. Alle drie de argumenten wijzen op een gevaar dat we niet moeten onderschatten, maar dat met voldoende goede zorgen wel bedwongen kan worden en dus geen dwingende reden biedt om het Engels niet te accepteren als wereldtaal.

Natuurkunde-Engels

Laten we met het eerste argument beginnen. Op een boekhoudkundige manier is het waar: als een Nederlands kind met een Engels kind wil communiceren over natuurkunde, moet dat Nederlandse kind eerst tijd besteden aan het Engels, terwijl dat Engelse kind al zijn tijd aan natuurkunde kan besteden.

Zo eenvoudig zit het alleen niet in elkaar. Het is bijvoorbeeld onwaarschijnlijk dat het gemiddelde Engelse kind met ambities in de harde wetenschap inderdaad al zijn tijd zal besteden aan natuurkunde. Er zijn natuurlijk genieën met een zo groot en fanatiek enthousiasme voor hun vakgebied dat ze al hun tijd erin willen steken. Zo'n kind moet ook in Engeland natuurlijk allerlei vakken doen waar hij of zij niet zoveel belangstelling voor heeft, zoals literatuur en gymnastiek en zelfs Frans. Maar laten we voor het gemak er even vanuit gaan dat dit kind, gezien zijn enorme veelbelovendheid, de mogelijkheid krijgt om al zijn tijd aan natuurkunde te besteden. Een vreemde taal hoeft hij ook inderdaad

niet te leren, want alle belangrijke natuurkundige literatuur van de afgelopen vijftig jaar is geschreven in het Engels of op zijn minst in die taal vertaald. Tegenover deze onwaarschijnlijke geluksvogel staat dan zijn Nederlandse leeftijdsgenoot met evenveel talent. Die zal op zijn minst dus Engels moeten leren om die artikelen te kunnen lezen en schrijven. Alleen staat een natuurkundig artikel vol gespecialiseerd jargon en vol wiskundige formules, dus het is maar de vraag in hoeverre die Nederlandse bolleboos nu echt zoveel meer tijd kwijt is aan het leren van de specifieke taal dan het Engelse kind. Het leren van een vak is het leren van een gespecialiseerde taal. Dat geldt voor allebei de kinderen. Het leren van de lidwoorden *the* en *an*, de voorzetsels *in* en *with*, en de andere woorden die het natuurkunde-Engels met het algemene Engelse deelt en het leren van de tamelijk eenvoudige grammaticale kennis die nodig is om een natuurkundig artikel te kunnen lezen.

Kroonkurk in het Engels

Maar heb ik mijn voorbeeld dan ook niet slecht gekozen? Zou het niet eerder moeten gaan over iemand met een beroep waarvoor beheersing van de taal op zichzelf helemaal niet zo vreselijk belangrijk is? Een voetballer bijvoorbeeld? Het is mij nog nooit opgevallen dat niet-Engelstalige voetballers zo vreselijk zijn achtergesteld in vergelijking met hun collega's, maar laten we ook dit voorbeeld wat nader onder de loep nemen.

Waarom zou een voetballer Engels moeten spreken? Ik kan twee redenen bedenken: hij moet de aanwijzingen van buitenlandse trainers en medespelers kunnen begrijpen, en hij moet de pers te woord kunnen staan. Voor het eerste geldt eigenlijk hetzelfde als voor de natuurkundige: de woorden die nodig zijn, zijn een soort vaktaal, die op de keper beschouwd iedere toekomstige voetballer apart moet leren. En wat die interviews betreft: dat lijkt me geen essentieel onderdeel van het vak. En als een buitenlands kanaal de voetballer zo graag wil interviewen, waarom zorgt het dan niet voor een vertaler?

Maar misschien is ook dat geen goed voorbeeld? Misschien gaat het wel om mensen die helemaal niet zo hoog aan de top van de maatschappij verkeren? Waarom praten we niet over iemand met een wat gewonere baan, een vrouw die de abonnementenadministratie beheert van enkele vakbladen? Zo heeft toch Engels nodig om internationaal te kunnen reizen of zich bijvoorbeeld voor een betere baan in het buitenland te kunnen vestigen? Wel, dat is dan maar weer zeer betrekkelijk. Wie zich in het buitenland vestigt heeft op den duur vooral de taal nodig van het land waar hij zich vestigt.

We zouden ook nog een heel andere richting in kunnen denken — die van de mensen voor hun beroep juist heel erg afhankelijk zijn van taal, van goedgekozen, fraaie of precieze, formuleringen: juristen, geesteswetenschappers, journalisten. Voor deze groepen zijn de ontwikkelingen inderdaad misschien het bedreigendst. Het is veel gemakkelijker om in je moedertaal te schrijven dan in een vreemde taal, zelfs als dat een heel sterk vereenvoudigd soort steenkolen-Engels is. Het kost bijvoorbeeld veel meer moeite om een boekje over, pakweg, de geschiedenis van de kroonkurk in het Engels te schrijven dan in het Nederlands dan om datzelfde in het Engels te doen. Dat betekent dat een Nederlandstalige kroonkurkhistoricus veel minder kans maakt op een

miljoenenpubliek dan zijn Engelstalige collega, tenzij hij inderdaad veel meer moeite doet, of een vertaler inhuurt. Het steenkolen-Engels zal daar weinig aan veranderen: hoe noem je een *kroonkurk* in die taal? En hoe schrijf je elegant? Iedereen die weleens een langer stuk in het Engels heeft geschreven, weet dat zijn stilistische repertoire in zo'n vreemde taal veel eerder uitgeput raakt dan in zijn moedertaal, en dat zo'n stuk daardoor snel saaier wordt, minder makkelijk te verteren.

Wie net zo soepel Engels kan schrijven als wij allemaal Nederlands, is dus wel in het voordeel. Je leest dat dan ook allang over Nederlandse schrijvers: als Vestdijk in het Engels geschreven had, nou, was hij net zo veelgelezen als Evelyn Waugh. Was Bob den Uyl een Engelsman geweest, dan had hij minstens evenveel boeken verkocht als Malcolm Bradbury.

Het is natuurlijk maar helemaal de vraag of dat waar is. Het argument houdt hooguit steek voor de absolute top, degenen die helemaal bovenaan staan en letterlijk wereldberoemd zijn of zouden kunnen zijn. De mensen die net onder die top zitten, hebben misschien eerder voordeel van het gebruik van een kleine taal dan een nadeel. Als je nu eens niet zo'n briljante schrijver bent als Malraux of Bradbury, ben je misschien beter af als je in een kleine taal, voor je eigen publiek kunt schrijven.

Dat zie je aan de soaps. Toen de Nederlandse commerciële omroepen een jaar of tien geleden met Nederlandstalige soapseries als *Goede Tijden Slechte Tijden* en *Goudkust* begonnen, werden ze nauwelijks serieus genomen. Ze waren slecht geschreven, armoedig geregisseerd en amateuristisch geacteerd en konden op geen enkele manier concurreren met de series die er met ruime budgetten in Amerika werden geproduceerd.

De critici bleken ongelijk te hebben. Je hoort nu nauwelijks nog kritiek op het niveau waarop een en ander wordt uitgevoerd. Inhoudelijk valt er misschien een heleboel af te dingen op die series, maar dat geldt voor hun Amerikaanse equivalenten net zo goed — en aan het vakmanschap van de Nederlandse makers valt volgens de meeste mensen niks af te dingen.

Ik weet niet zeker of dit zo is. Ik vermoed dat het succes de critici wat milder heeft gestemd en dat de taal als factor eenvoudigweg over het hoofd is gezien. Mensen zien liever andere mensen die hun eigen taal spreken. Het Engels is wel *cool* en hip en prachtig, maar liefst toch alleen als ornament. Om nu naar hele conversaties in die taal te luisteren, dat gaat een beetje ver.

Wat voor soaps geldt, geldt voor romans evenzeer. Om hele boeken in een vreemde taal te willen lezen, daarvoor is net iets meer aandacht en concentratie vereist dan om datzelfde in je eigen taal te doen. Zolang de kinderen van hun ouders nog Nederlands leren spreken, en zolang ze vervolgens nog op school die taal leren lezen, zullen Nederlandstalige auteurs dus een markt kunnen aanboren die voor de internationale schrijvers niet bereikbaar zijn. Tenzij ze een vertaler vinden.

Het laatste residu, het laatste groepje mensen dat we nu dus overhebben, dat een nadeel ondervindt van het gebruik van het Engels, zijn Vestdijk, Bob den Uyl en al die anderen die wereldberoemd waren geweest als hun ouders maar de juiste taal tegen hen hadden gesproken. Het gaat om een handjevol mensen, en voor hen kunnen we een infrastructuur opzetten — zorgen dat er voldoende vertalers zijn die hun werk kunnen omzetten in een fraai Engels.

Treurig voor de Engelstaligen

Hoe dan ook zijn alle bovenstaande voorbeelden natuurlijk nogal anekdotisch. Het punt is echter dat er geen enkele aanwijzing, anekdotisch of niet, is dat moedertaalsprekers van het Engels inderdaad zoveel baat hebben bij de mogelijke tijdwinst die ze in hun jeugd oplopen. Gaat het de gemiddelde Engelsman beter dan pakweg de gemiddelde Deen of Zweed dankzij het feit dat de laatste een deel van zijn jeugd vergooit aan het leren van een hem vreemde taal? Ik heb nog nooit een statistiek gezien die daar op zou kunnen wijzen. Bovendien gaat dit hele argument natuurlijk uit van de op zichzelf onzinnige gedachte dat het tijdverspilling is om een vreemde taal te leren als je van plan bent om natuurkundige, voetballer of bankemployé te worden. Er is geen enkele reden om dat te denken. Tenzij je er echt op uit bent om van mensen automaten te maken die precies één kunstje beheersen, is elke taal een verrijking. In dat opzicht is het internationale gebruik van het Engels dus vooral treurig voor de Engelstaligen zelf. Zij hebben veel minder aanleiding om vreemde talen te leren, en inderdaad wordt er in het Angelsaksische bedrijfsleven regelmatig geklaagd over het geringe aantal mensen dat nog buitenlandse talen spreekt. Wie wel eens met een gemiddelde Amerikaan spreekt, weet dat het voordeel dat zo iemand van zijn myope eentaligheid heeft maar heel betrekkelijk is. En wie een meer intellectuele Amerikaan spreekt, merkt vaak hoe snel iemand een paar woorden Frans of Spaans kan verwarren met de kennis van een vreemde taal. Wij zijn er niet om de problemen van de Amerikanen en de Engelsen op te lossen: dat moeten ze zelf maar doen, en dat zouden ze ook gemakkelijk zelf kunnen doen door eens op Spaanse les te gaan, zodat ze ook eens met de buurman kunnen praten. In ieder geval lijkt het me een zwakke reden om af te zien van de keuze voor het Engels als wereldtaal omdat dit zo zielig is voor de Engelstaligen.

De Engelsen lachen ons uit

Het tweede hierboven aangestipte argument tegen het Engels — in gesprekken en vergaderingen hebben de moedertaalsprekers altijd een onmiskenbaar voordeel — is al een stuk sterker. Sportclubs spelen liever thuis, op een veld dat ze door en door kennen, dan uit. Moedertaalsprekers van het Engels spelen zo bezien in het internationale leven altijd een thuiswedstrijd. De kans dat hun opponenten een woord of een constructie zullen gebruiken die ze niet kennen, is verwaarloosbaar klein. En als het gebeurt, is het gezegde waarschijnlijk 'geen goed Engels'. Waar je je tegenstander vervolgens fijntjes op kunt wijzen, tot vermaak van de omstanders en schade van je tegenstander.

Dit is een probleem zolang degenen die geen moedertaalsprekers zijn zich door een dergelijke houding laten intimideren. Zolang zij zich schamen omdat zij weleens 'fouten' maken die een moedertaalspreker nooit zou maken. Zolang zij elkaar aanpraten dat 'wij veel slechter Engels spreken dan we denken' en dat 'de Engelsen ons erom uitlachen'. Deze hele houding is gebaseerd op de gedachte dat er voor elke taal een absolute norm bestaat en dat moedertaalsprekers de sleutel hebben tot die norm.

Je kunt taal echter ook zien als een tamelijk willekeurige verzameling afspraken — afspraken tussen de partners in een gesprek. Hoe die afspraken er precies

uitzien, hangt van de gesprekspartners af. Ze kunnen er voor kiezen dat een van hen altijd gelijk heeft en dat de ander zich daar dus zoveel mogelijk aan moet aanpassen. Maar ze kunnen ook proberen een compromis te vinden omdat ze uitgaan van wederzijds respect.

Dat geldt ook al als Nederlandstaligen onderling Nederlands spreken. Bewust of onbewust past iedereen zijn taal een beetje aan zijn gesprekspartner aan. De mate waarin die aanpassing plaatsvindt, hangt samen met de relatie die je met je gesprekspartner hebt. Om het met grote woorden te zeggen: het hangt samen met macht. Bovendien kunnen die aanpassingen verschillende kanten opgaan. Met je moeder praat je op een heel andere manier dan met je baas, tenminste als je niet in een familiebedrijf werkt. Het is onzinnig om te zeggen dat de ene manier van praten 'beter' is dan de andere. De ene is alleen misschien meer geschikt voor de ene situatie en voor de ene gesprekspartner dan de andere.

Het Engels bestaat niet

Hét Nederlands bestaat dan ook helemaal niet, net zo min als hét Engels bestaat. Wat is een taal? Een verzameling woorden en een grammatica. Los van de mensen met hun hoeden waarin die woorden onthouden worden en hersencellen en lichamen die de grammaticaregels uitvoeren om klanken te produceren en te ontcijferen, bestaan talen natuurlijk helemaal niet. Er is bijvoorbeeld geen woordenboek waar alle woorden van 'het Nederlands' in staan, en zo'n woordenboek kan ook niet bestaan: er worden voortdurend nieuwe woorden gebruikt, woorden die nog nooit eerder door iemand zijn gebruikt.

Een werkelijk bestaan hebben alleen u en ik, mensen van vlees en bloed. Ieder mens heeft, zou je kunnen zeggen, een eigen taalrepertoire, een arsenaal aan woorden en aan grammaticale regels en gespreksconventies die hij zich heeft eigengemaakt in de loop van zijn leven. Dat taalrepertoire is waarschijnlijk precies even onderscheidend voor een individu als een vingerafdruk: niemand heeft precies dezelfde woordenschat en precies dezelfde grammaticale constructies in zijn repertoire als iemand anders. Nog preciezer is misschien de vergelijking met een DNA-profiel: u heeft een profiel dat heel sterk lijkt op dat van uw verwanten, maar dat toch net weer anders is.

Nu is het in de praktijk nuttig om binnen het repertoire bepaalde vakjes te verdelen: met de woorden en grammaticaregels in vakje A kan je beter uit de voeten bij je oma, met die in vakje B bij de koningin en met die in vakje C bij de Franse campingbaas. De eerste twee vakjes noemen we 'Nederlands', het derde vakje 'Frans'. In de praktijk is voor een beetje diepgaande communicatie geen enkel vakje voldoende en vaak zullen mensen mengen. Wie met een Fransman spreekt die heel goed Nederlands kan verstaan, kan best af en toe een Nederlands woord door de conversatie mengen als hij niet op het Franse woord kan komen. Dat we in zo'n geval spreken van een 'mengeling' is in sommige opzichten meer een kwestie van traditie dan van taal. Als heel veel mensen dat Nederlandse woord in het Frans zouden gebruiken, zou het al dan niet liefdevol in die taal worden opgenomen en na verloop van eeuwen zou het een even

onherkenbaar Frans woord geworden zijn als *mannequin* (dat van *manneken* komt).

Nog een voorbeeld. Ik heb een Duitse vriendin met wie ik een soort mengeling van Nederlands en Duits gebruik dat ons allebei veel genoegens verschaft. Is dat 'geen taal' wat wij gebruiken? Ik denk dat het net zo goed een taal is als het Nederlands waarin ik dit boek schrijf, zij het dat het laatste hopelijk door meer mensen wordt begrepen dan het eerste. Wie zich op een grotere groep richt, probeert een variant uit zijn repertoire te kiezen die zo veel mogelijk uniform is, in die zin dat de verschillende woorden en constructies door min of meer dezelfde mensen zullen worden begrepen.

Ieder mens heeft dus een eigen repertoire. Als een grote groep mensen een duidelijke overlap vertoont in zijn taalgebruik, dan noemen we die overlap bijvoorbeeld: 'Engels', of 'Nederlands', of 'Brabants', of 'Tilburgs', of 'Tilburgs van over het spoor', of 'de taal van mevrouw Van Berkel'. Of we een taaluiting van mevrouw Van Berkel wel of niet acceptabel vinden, hangt onder andere af van de grootte van de groep waarnaar we kijken en de plaats dat mevrouw Van Berkel in die groep inneemt. Als mevrouw Van Berkel een arme schooier is, accepteren we minder van haar dan wanneer ze onze werkgever is. Prestige van sprekers is in taalzaken veel belangrijker dan mensen beseffen.

Nu hebben meestal de moedertaalsprekers van een taal meer prestige dan degenen die de taal later hebben geleerd. Dat is op zichzelf niet zo gek: jonge kinderen hebben een bijzonder talent voor het leren van taal. Verbazingwekkend snel leren kleine kinderen nieuwe woordjes, en verbazingwekkend vernuftig zijn zij in het deduceren van grammaticale regels uit het gebrabbel dat ze de hele dag overal om zich heen horen. Volgens taalkundigen is er een *kritieke periode* voor het leren van taal. Na afsluiting van die periode — rond het aanbreken van de puberteit — verandert er iets in de menselijke hersenen waardoor het leren van taal nooit meer zo vlekkeloos gaat als voorheen.

Die kritische periode geldt alleen bepaalde onderdelen van de taal: de zaken die notoir moeilijk zijn bij het leren van een vreemde taal: onregelmatige werkwoorden, subtiliteiten in de zinsbouw, het geslacht van zelfstandig naamwoorden. Een bepaald soort basisniveau valt in elke taal wel te halen. Het is alsof elk vakjessysteem dat we een 'taal' noemen een kernvakje heeft, waarmee de belangrijkste dingen — niet elegant, niet fraai, niet subtiel, maar wel effectief — kunnen worden uitgedrukt.

Als we dus een grote groep mensen hebben waarvan de meesten een taal als kind hebben geleerd en anderen de taal als volwassenen, dan is het wel zo beleefd van de laatsten om zich aan te passen aan de eersten. Zo'n aanpassing kost iedereen moeite, maar het is nu eenmaal economischer als de minderheid zich aanpast aan de meerderheid dan andersom.

Het poldermodel over 150 jaar

Voor het Engels ligt het echter net een beetje anders, zeker als het gaat om belangrijke democratische vergaderingen. Als er een situatie ontstaat waarin twee personen zijn en de een vindt dat hij precies zo moet praten als de ander al van jongs af aan gewend is, ontstaat er inderdaad een ongelijke en ondemocratische situatie. Als taalverhoudingen macht weerspiegelen, dan maak

je jezelf als niet-moedertaalspreker tot slaaf van degenen die het allemaal zo goed weten.

Dat is precies waar het steenkolen-Engels uitkomst kan bieden. Het is het vakje van het Engels dat helemaal niet zo moeilijk te leren is voor mensen op latere leeftijd, het stukje waarop men elkaar kan ontmoeten. Dat moedertaalsprekers van het Engels allerlei andere vakjes tot hun beschikking hebben is heel prettig voor ze; alle andere mensen hebben ook andere vakjes tot hun beschikking, al noemen we die geen 'Engels'. Het is alleen onzinnig om van allebei de gesprekspartners te verlangen dat ze precies dezelfde vakjes tot hun beschikking hebben. Zo lang dat duidelijk is, hoeft er helemaal geen ongelijkwaardige situatie te ontstaan.

Maar is dat nu niet erg idealistisch van mij gedacht? Is het niet per definitie zo dat mensen altijd misbruik zullen maken van hun macht? Ze kunnen het altijd proberen, maar wij moeten ons op onze beurt niet laten misbruiken.

Dat staat natuurlijk niet in de weg dat iedereen die dat wil altijd nog 'zo goed mogelijk Engels' kan leren en zijn best doen om zoveel mogelijk in woord en gebaar op een inwoner van Londen, New York of Sydney te lijken — maar op dezelfde manier waarop het nuttig is als mensen zich zo goed mogelijk proberen te verdiepen in de talen van Parijs, Tokyo en Ljouwert.

De blokkendoosgedachte die ik hierboven beschreven heb, heeft overigens ook tot gevolg dat het Nederlands helemaal niet kán verdwijnen: het bestaat helemaal niet. Er zijn alleen maar individuen met hun eigen blokkendozen. Als we zouden zeggen dat de gemeenschappelijke taal van alle Nederlanders en Vlamingen het Nederlands is, dan is het Nederlands over honderdtwintig jaar per definitie uitgestorven, want dan zijn wij allemaal dood en onze nakomelingen hebben onherroepelijk iets anders bedacht. Sommige blokken hebben ze nog wel behouden, maar er zullen een heleboel nieuwe blokjes zijn bijbedacht, voor begrippen die we nu nog niet kennen of anders benoemen. Andere blokjes taal zullen zijn verdwenen, met de begrippen die ze nu nog benoemen. Ik maak me sterk dat de man in de straat over 150 jaar nog weet wat het *poldermodel* is (als zo iemand het begrip *polder* al snapt).

Taalecologie

Wat misschien kan verdwijnen is het idee van taalverbondenheid dat de mensen in onze streken nu nog hebben — de gedachte dat iemand in Venlo dezelfde taal spreekt of hoort te spreken als iemand in Den Helder, en dat dit een andere taal is dan hetgeen iemand in Bochum spreekt. Als de nationale grenzen in Europa gaandeweg steeds minder belangrijk worden, zouden de nationale talen ook wel eens aan belang kunnen inboeten. Dat betekent dan niet per se dat we allemaal dezelfde taal spreken, maar dat andere regionale eenheden belangrijker worden. Dat men zich in Maastricht weer wat meer op Aken en Keulen gaat richten, bijvoorbeeld en de blokkendoos zo herdefinieert dat er weer een Rijnlands ontstaat.

Waar je ook nog bang voor zou kunnen zijn, is: eenheidsworst. Misschien spreken alle mensen over enkele decennia wel dezelfde taal. Het idee dat taal een blokkendoos is, spreekt dat niet tegen: iedereen zou natuurlijk in grote lijnen de beschikking kunnen krijgen over dezelfde blokkendoos. Je zou kunnen zeggen

dat op dit moment de talen van een Kwaza-indiaan en van een Ambonees geen enkele overlap vertonen. Er is geen enkel blokje in het pakket van de een dat ook in het pakket van de ander zit. Een wereld waarin de taalblokkendoos van elke twee willekeurige aardbewoners wel degelijk een grote overlap vertoont, is heel wel denkbaar. Het meest waarschijnlijke scenario is dan op dit moment dat die blokkendozen ook nog eens sterk lijken op het soort systemen dat we nu Engels plegen te noemen.

Vooral taalkundigen hebben de afgelopen jaren regelmatig gewaarschuwd voor dit scenario. Er zijn op dit moment ongeveer zesduizend talen op de wereld. Volgens deze taalkundigen, die het weten kunnen, zijn er over honderd jaar misschien nog maar zeshonderd over. Dat zou jammer zijn, menen die taalkundigen. Voor de wetenschap is het natuurlijk jammer — die wil het liefst alle talen zo nauwkeurig mogelijk beschrijven, zoals een architectuurhistoricus het ook niet leuk vindt als er een gebouw tegen de vlakte gaat, en zoals een platwormbioloog treurt om het uitsterven van elke soort platworm. Het is wel een beetje veel moeite om zoveel talen te behouden enkel en alleen ten behoeve van de wetenschap. Er zijn volgens de genoemde taalkundigen ook andere, maatschappelijke argumenten om ons zorgen te maken over het verdwijnen van talen.

Die argumenten komen vaak op het volgende neer. De rijkdom van talen op de wereld is in veel opzichten te vergelijken met de biologische rijkdom aan flora en fauna. Zoals het te betreuren is dat er voortdurend beestjes en bloemen uit het regenwoud verdwijnen zonder dat we de eigenschappen van deze unieke schepselen kennen, en dus ook zonder dat we iets weten over de geneeskrachtige werking van die organismen, zo is het ook te betreuren dat er allerlei talen verdwijnen. Want in elke taal zitten vele eeuwen geschiedenis en wijsheid verborgen. Indianenvolken geven aan allerlei vruchten in het regenwoud bijvoorbeeld namen die verband houden met hun geneeskrachtige werking. Als die talen uitsterven, verdwijnt daarmee ook de kennis die in die talen verborgen zit.

Achter deze beweringen verborgen zit bovendien vaak de aanname dat elke taal een eigen blik op de wereld biedt. De mensheid als geheel heeft baat bij zo'n veelheid aan blikken. Ik zeg dat deze aanname 'verborgen' is, omdat ze eigenlijk in tegenspraak is met de gedachte die veel taalkundigen tegelijkertijd koesteren en volgens welke je elke willekeurige gedachte die je in enige taal kunt uitdrukken, in alle andere talen ook kunt uitdrukken. Als dat waar is, kan je dus ook elke blik op de wereld in elke taal uitdrukken.

Ik hoop dat ik het goed weergeef, want er zijn hele boeken geschreven over deze kwestie en zelf ben ik niet helemaal overtuigd van de geldigheid van deze argumenten. Het is onmiskkenbaar waar dat er nog steeds in grote delen van de wereld talen met zo niet lichamelijk dan toch geestelijk geweld worden weggevaagd: mensen op het platteland worden economisch gedwongen hun boerenbedrijf op te geven en te verhuizen naar de stad. Daar komen ze dan vaak terecht in sloppenwijken, verliezen ze het contact met hun taalgenoten en daardoor ook hun taal. Ervoor in de plaats komt een variant van het Portugees of het Spaans of het Engels of een andere westerse taal, een variant die door niemand serieus genomen wordt omdat hij 'plat' en 'fout' is. Het is ook waar dat de hele wereld zou kunnen profiteren van de wijsheden die deze mensen in de loop van vele generaties in hun spreuken en verhalen hebben verzameld, als we

die mensen maar niet zo gedachteloos naar een uithoek van de welvaartsmaatschappij zouden verbannen.

Het is veel moeilijker om te zien welke rol de taal in dit alles nu precies speelt. Als mensen hun eigen taal graag willen behouden, dan moeten we proberen hen te helpen. Maar als ze vrijwillig beslissen hun kinderen op te voeden in een westerse taal, kunnen we misschien nog proberen wat vast te leggen van die taal en vooral ook van de kennis die in de woorden- en spreukenschat is vervat, maar veel meer valt er niet te doen.

Er vallen in ieder geval twee dingen op te merken. In de eerste plaats worden veel inheemse talen niet speciaal door het Engels bedreigd, maar veel vaker door lokaal sterke talen. Dat kunnen westerse talen zijn zoals het Spaans en het Portugees, maar ook grote, niet-westerse talen, zoals het Indonesisch.

Het sterven van een taal, schrijven Daniel Nettle en Susanne Romaine in hun boek *Vanishing Voices*, is als het sterven van een kanarie in een mijn. Voordat dit soort detectie door apparaten gedaan kon worden, namen mijnwerkers vaak een kanarie mee de schachten in. Als er te weinig zuurstof in de lucht zat, raakte de kanarie als eerste in coma; een teken voor de mijnwerkers dat het tijd werd zich terug te trekken. Het sterven van talen is op dezelfde manier een teken dat er iets mis is in de manier waarop mensen en hun cultuur tegemoet worden getreden. Ik denk dat dit in ieder geval voor een belangrijk deel waar is. Maar het lijkt me een reden om iets aan de omstandigheden te doen, niet om je in georganiseerd verband druk te maken over het behoud van zoveel mogelijk kanaries in mijnschachten.

Nogmaals, de kwestie rond het behoud van minderheidstalen is enorm ingewikkeld en ik kan er in het bestek van een boekje geen recht aan doen. Maar ik denk dat er ook hier weer geldt: er zijn reële bezwaren tegen zo'n scenario en we moeten heel voorzichtig zijn met het allemaal zo maar te laten gebeuren. Maar aan de andere kant is er ook weer geen reden voor overdreven angst of paniek. Een bepaalde hoeveelheid taalvariatie zal altijd blijven bestaan — tenzij we ook geloven dat iederéén in de toekomst zich ook op precies dezelfde wijze zal kleden als alle anderen.

De taal van Showboat

Het laatste taalpolitieke argument tegen het Engels dat ik heb genoemd is dat met die taal de Angelsaksische cultuur en een Angelsaksisch systeem van normen en waarden en een Angelsaksische manier van de wereld bekijken ons allen overstroomt. Het onder de knie krijgen van de Engelse onregelmatige werkwoorden leidt volgens deze redenering tot het nuttigen van Big Macs. Wie de geschiedenis van de twintigste eeuw een beetje kent, weet dat het in ieder geval in Europa precies andersom is gegaan. Het nuttigen van al die Big Macs heeft ons pas echt doen verlangen naar onregelmatige werkwoorden. De Amerikaanse amusementscultuur heeft het Engels hier ingevoerd. Aan het begin van de twintigste eeuw domineerde Hollywood de filmindustrie. Vrijwel alle populaire zwijgende films kwamen uit Amerika; vooral de humoristen zijn daar nu nog van over: Laurel en Hardy, Charlie Chaplin, Buster Keaton. De enige taal die in dat soort films voorkwam, stond op tussentitels en die konden voor elk taalgebied gemakkelijk opnieuw worden ingemonteerd. De Amerikanen hadden

zulke goede ideeën voor films, en waren bereid er zoveel geld in te steken, dat andere nationale filmindustrieën feitelijk kansloos waren.

Toen de mogelijkheid werd uitgevonden om synchroon met het beeld ook geluidsbanden af te draaien, ontstond er nieuwe hoop. Men verwachtte dat het feit dat er nu gepraat zou worden in films, en dat niemand dat Amerikaanse gepraat zou verstaan, de nationale filmindustrieën een nieuwe kans zou geven. Ook in dit geval had men dan echter buiten het vernuft van Hollywood gerekend: daar kwamen in het begin vooral grote revues vandaan met veel zang- en dansspektakel waarbij het helemaal niet nodig was om alles woord voor woord te kunnen verstaan om de film toch nog te kunnen volgen. Films met titels als Showboat en Hollywood Revue veroverden de Europese bioscoopzalen, en maakten daarmee het bioscooppubliek ineens vertrouwd met de Amerikaanse taal.

Zo is het ook later volgens mij vaak gegaan. De Amerikaanse amusementsindustrie was in de twintigste eeuw nu eenmaal ijzersterk en wist heel veel talent aan zich te binden. Sommige mensen wijzen er op dat dit er mogelijk mee te maken heeft dat de Verenigde Staten een multiculturele samenleving vormen. De entertainers in Amerika zijn gewend zich te richten op volk dat uit de hele wereld naar het land van de onbeperkte mogelijkheden is toegestroomd. Zo heeft zich een algemeen menselijke smaak ontwikkeld, die veel makkelijker door de rest van de wereldbevolking kan worden geapprecieerd dan de Chinese opera of de Weense wals. Wat het grote publiek in Amerika aanspreekt, moet daarom bijna wel een algemeen-menselijke aantrekkingskracht hebben.

Het is maar de vraag of er echt een universele smaak bestaat en vooral of deze de Chinese opera of de Weense wals per se zou afwijzen. Ik denk dat ook andere factoren een rol gespeeld hebben — dat bijvoorbeeld ook de macht en rijkdom van Amerika van belang zijn geweest. Mensen willen graag lijken op rijken en machtigen en zo valt volgens mij het gedrag van grote groepen mensen over de hele wereld uitstekend te verklaren uit het verlangen om een Amerikaan te zijn. Sommigen willen misschien liever een jonge intellectuele New Yorker zijn, anderen een oude cowboy, maar in essentie heeft het voor veel mensen over de hele wereld iets aantrekkelijks om een Amerikaan te zijn. Ik zou er zelf in ieder geval weinig tegen hebben, al zou ik me tegelijkertijd denk ik nog wel meer ergeren aan mijn land dan ik nu al doe. Gedeeltelijk hebben films en muziek die idealen natuurlijk over de wereld verspreid. Voor een ander gedeelte verklaart die verspreiding van die idealen de aantrekkelijkheid van Amerikaanse films en muziek: ze bieden je de mogelijkheid even in de schoenen van die aantrekkelijke mensensoort te stappen.

Taal werkt natuurlijk ook zo. Je probeert je niet alleen zo te kleden en zo te gedragen maar ook zo te praten als degene die je wilt zijn. Daarom breid je je blokkendoos uit met zoveel mogelijke Amerikaanse blokjes of in ieder geval blokjes die een patroon vertonen dat de *stars and strips* zo goed mogelijk benadert.

We kunnen echter moeilijk het Engels de schuld geven van de aantrekkingskracht die Amerika heeft. Veel mensen hebben nu eenmaal blokjes uit de Engelse doos genomen. Daar zullen we het mee moeten doen. Tegelijkertijd kunnen en moeten we natuurlijk zo kritisch mogelijk zijn tegenover elke pretentie als zou de ene cultuur beter zijn dan de andere.

Hoofdkaas en balkenbrij

De wereld heeft onmiskenbaar te kampen met een probleem: de machtigste volken op aarde spreken slechts één taal en lijken zich nauwelijks bewust van het feit dat er andere volken zijn waar af en toe misschien ook wel eens op een behartenswaardige gedachte komt. De Amerikaanse president George W. Bush staat er bekend om dat hij zijn eigen taal niet eens goed beheerst als het gaat om verwijzingen naar mensen buiten Texas; dat hij *Greeks* (Grecians) aanduidt als *Grecians* (Griekenlanders).

Maar zelfs over de manier waarop die Angelsaksische cultuur in verschillende delen ontvangen wordt, wordt verschillend bericht. De Vlaamse schrijver Tom Lanoye schreef eens over twee rellen die er waren ontstaan rond uitvoeringen van toneelstukken van Shakespeare. Een van die rellen ontstond in Oostenrijk, rond een bewerking van enkele stukken over de Trojaanse oorlog die Lanoye zelf had gemaakt. De andere rel ontstond in Zuid-Afrika, toen enkele leraren ervoor pleitten om bepaalde toneelstukken van Shakespeare — Hamlet, King Lear, Julius Caesar — van het onderwijsprogramma te halen omdat ze onvoldoende politiek correct zouden zijn. De laatste rel trok wereldwijd de aandacht, de aandacht voor het eerste bleef beperkt tot de Duits- en Nederlandstalige wereld. Vanwaar dat verschil? Volgens Lanoye had het onder andere met het Angelsaksische karakter van de 'nieuwsindustrie' te maken: "Daarom lijken de meeste *faits divers* alleen maar plaats te vinden in het Engelse taalgebied. Wat daarbuiten durft plaats te vinden, had net zo goed kunnen geschieden op Mars." Maar ook hier geldt volgens mij weer dat dit probleem uiteindelijk vooral de Engelstaligen zelf treft, en dat zij het moeten oplossen. Wij, de anderen, hebben altijd minstens toegang tot nog een andere wereld, waarin we zelf kunnen bepalen hoe we de wereld indelen en welke feiten we wel of niet belangrijk vinden. We kunnen de eenheidsworst nuttigen als we er trek in hebben, maar kunnen op andere dagen ook nog altijd onze toevlucht nemen tot hoofdkaas en balkenbrij.

Bovendien moeten we het ook weer niet overdrijven. In het Engels bestaan er enorm veel publicaties, waarin aan elk willekeurig onderwerp uit elk willekeurig standpunt aandacht wordt besteed. De krachtigste stellingnames tegen de eenzijdigheid van de Angelsaksische pers die ik ken zijn nog altijd geschreven in het Engels. Het lijkt me sterk dat de gebeurtenissen rondom Lanoyes toneelstukken nog nooit in het Engels beschreven zijn. Bovendien is er daarin ongetwijfeld aandacht besteed aan allerlei andere, soortgelijke kwesties die Lanoye en mij aan de aandacht zijn ontsnapt. Alle goede *faits divers* maken een kans in de Engelstalige pers.

We moeten ons niet willoos overgeven aan de Amerikanisering, dat lijkt me eigenlijk wel duidelijk. Maar tegelijkertijd moeten we wel zoveel mogelijk van de verworvenheden van die Amerikanisering gebruik maken. Met taal kunnen we dat makkelijk doen. Om de ene taal te leren hoeven we de andere niet op te geven. Zelfs hoeven we niets van onze waardigheid en ons zelfvertrouwen op te geven als we Engels spreken. Het Engels heeft ons niet veroverd — wij hebben alle kansen om het Engels te veroveren.

3. Seperate Accommodation. De eenvoud van het Engels

Behalve politieke argumenten kun je ook taalkundige argumenten tegen het Engels als dé wereldtaal bedenken. De taal is zo *moeilijk*, veel moeilijker dan het Nederlands, of het Indonesisch, of het Frans. Je kunt op dezelfde basis trouwens ook uitstekende argumenten voor het Engels geven: de taal is zo *gemakkelijk*, veel gemakkelijker dan alle andere menselijke talen. Dat het zo gemakkelijk is om tot tegengestelde conclusies te komen, laat natuurlijk al zien dat er iets mis is. Er bestaat geen absolute maat voor 'moeilijkheid' van talen.

Voor kinderen lijkt in ieder geval geen enkele menselijke taal bijzonder moeilijk of bijzonder makkelijk. Er zijn geen aanwijzingen dat kinderen die opgroeien in de ene taal veel sneller 'klaar' zijn dan kinderen in andere talen. Op sommige onderdelen kan een taalsysteem misschien aanwijsbaar iets moeilijker zijn dan een ander taalsysteem — kinderen zijn in een taal die drie klinkers heeft allicht iets sneller klaar met het leren van die klinkers dan kinderen die te maken hebben met een taal met drieëntwintig verschillende klinkers. Maar die laatste kinderen zijn dan misschien weer sneller klaar met de medeklinkers.

Uiteindelijk leren gemiddeld alle kinderen overal ter wereld hun moedertaal grofweg even snel. Sterker nog, op de meeste plaatsen leren kinderen schijnbaar moeiteloos twee verschillende talen; in Afrika worden in de meeste dorpen en steden bijvoorbeeld van oudsher heel veel talen gesproken — nergens zijn zoveel verschillende talen als op dat continent — en de kinderen pikken er moeiteloos allerlei talen uit hun omgeving op. Datzelfde zie je trouwens ook steeds meer in Europa. Een ouderpaar dat uit twee verschillende taalgebieden komt — hij is Hongaar, zij is Française — kan zijn kinderen gemakkelijk allebei de talen laten leren. Als ze toevallig in Nederland wonen, leren die kinderen er op school ook nog vloeiend Nederlands bij. Hoe goed ze ieder van die talen leren is alleen afhankelijk van de vraag hoeveel ze met de desbetreffende taal in aanraking komen, niet van het feit dat het Hongaars naamvallen heeft en het Frans de neiging om woorden aan elkaar te plakken.

Voor volwassenen ligt dat anders. Vanaf een bepaald moment in je leven, na de kritische periode, is het niet meer zo gemakkelijk om een nieuwe taal te leren. Volgens deskundigen ligt dat moment ergens in de puberteit — misschien gebeurt er op dat moment iets in de hersenen waardoor het oorspronkelijke aangeboren talent om talen zonder moeite te leren bij vrijwel iedereen verdwijnt. Vanaf dat moment werkt de verwerving van taal dan op een geheel andere manier. En krijgen mensen dus ook de indruk dat de ene taal moeilijker te leren is dan de andere.

Een begerenswaardige cultuur

Die gedachte dat je verschil in moeilijkheidsgraad kunt maken tussen talen. Natuurlijk is het Duits gemakkelijker te leren dan de Bantoetaal Xhosa — voor een Nederlander. De redenen daarvoor zijn volkomen voor de hand liggend. Een Nederlander kent al Nederlands en daarmee dus al veel meer Duits dan Xhosa. Maar is dit voorbeeld niet een beetje extreem gekozen? Is een vergelijking tussen het Duits en het Engels niet eerlijker, omdat allebei de talen in zekere zin even

ver weg liggen van het Nederlands, en omdat datzelfde ook geldt voor de culturen waarin die talen gebruikt worden. Toch hebben veel mensen waarschijnlijk de indruk dat het Duits, zolang het geen steenkolen-Duits is, veel moeilijker is: al die naamvallen! Dat lastige verschil tussen mannelijk en vrouwelijk!

Ook in dit geval is het moeilijk om de moeilijkheid van een taal te onderscheiden van de afstand die we voelen tot het volk en de cultuur dat we met die taal associëren. Bewust of onbewust ben je nu eenmaal geneigd meer moeite te doen om te lijken op iemand die je interessant of aantrekkelijk vindt. Welnu, vertel een keer in een café aan een willekeurige onbekende dat u hem of haar aanzag voor een Engelsman of een Amerikaan en aan een andere onbekende dat u hem of haar een Duitser waande. De kans dat u aan de laatste een vriend voor het leven overhoudt is vele malen kleiner dan dat dit voor de eerste zal gelden. De Angelsaksische cultuur is veel begerenswaardiger dan de Duitse. Er zijn tijden geweest, lang voor de Tweede Wereldoorlog, waarin dit geheel andersom was. Mijn indruk is dat het Duits toen door Nederlanders ook inderdaad gemakkelijker gevonden werd dan nu, al valt daar niets met zekerheid over te zeggen omdat er indertijd nu eenmaal nooit goed onderzoek gedaan is.

Man and mushroom

Aan de andere kant valt er toch wel iets te zeggen voor die veronderstelde relatieve eenvoud van het Engels. Dat zit hem in de geschiedenis van die taal. Wie de woordenschat van het Engels bekijkt ontdekt al snel dat het twee bronnen heeft. In de eerste plaats zijn er een groot aantal woorden die lijken op het Nederlands, het Duits en de andere zogeheten Germaanse talen:

<i>Engels</i>	<i>Nederlands</i>	<i>Duits</i>
man	man	Mann
house	huis	Haus
hand	hand	Hand
foot	voet	Fuß
one	een	eins
two	twee	zwei
sing	zingen	singen
in	in	in
an	een	ein
the	de	die
for	voor	für

Dit soort woorden zijn vaak aantoonbaar heel oud. Het gaat over elementaire dingen uit het menselijk leven, zoals handen en voeten, of konden, of over activiteiten die de mensen al duizenden jaren doen, zoals zingen en tellen. Het gaat ook over eenvoudige voorzetsels en allerlei andere kleine grammaticale woordjes. Dat zijn precies de woordjes die het stabielst zijn in een taal en het minst snel geleend worden. Pas als de mensen *two* gaan zeggen in plaats van *twee* is het Nederlands ten dode opgeschreven.

Maar behalve veel van die Germaanse woorden heeft het Engels ook enorm veel woorden gemeen met het Frans (en direct of indirect daarmee ook met het

Latijn). De Franse taalkundige Henriette Walter rekent in haar boek *Honni soit qui mal y pense* voor dat op dit moment van de 55.000 woorden in de *Petit Robert* (het handwoordenboek van het Frans) er slechts 2.500 ontleend zijn aan het Engels. Omgekeerd komt maar liefst zestig procent van de Engelse woorden uit het Frans:

Engels	Frans
<i>abandon</i>	<i>abandon</i>
<i>bizarre</i>	<i>bizarre</i>
<i>fiancé</i>	<i>fiancé</i>
<i>important</i>	<i>important</i>
<i>moustache</i>	<i>moustache</i>
<i>objection</i>	<i>objection</i>
<i>mushroom</i>	<i>mousseron</i>

Indirect komen dus veel woorden die het Nederlands aan het Engels heeft ontleend ook uit het Frans. In het Frans worden sommige woorden nu weer teruggeleend: *budget* komt van het Franse *bougette* 'zakje', dat op zijn beurt weer komt van het Gallische woord *bouge* 'zak'. Het woord *budget* komt nu als leenwoord weer terug in het Frans. (Dat leenwoorden na een omzwerving terugkomen, is overigens niet ongebruikelijk; het bekendste voorbeeld is *mannequin*, dat het Frans ooit aan het Vlaams had ontleend: *manneken* was de naam van een Barbie-achtig paspoppetje dat modekleren droeg.)

De meeste van deze woorden zijn minder elementair dan *hand* en *zingen*. Ze gaan over dingen die door mensen in historische tijden zijn uitgevonden, over activiteiten die net iets meer cultuur en beschaving vereisen dan eten en lopen. Grammaticale woordjes heeft het Engels eigenlijk niet met het Frans gemeen. Het zijn precies het soort woorden dat mensen lenen.

Zelfs als er geen enkel archeologisch materiaal meer over zou zijn, en geen enkel historisch document, zouden we uit deze taalstructuur iets kunnen leren over de geschiedenis van de Angelsaksen — dat ze een Germaans volk zijn geweest dat veel verwantschap had met de Friezen, en een taal die deze verwantschap duidelijk uitdrukte. Ze pasten hun taal na een invasie door de Vikingen aan de Scandinavische talen aan. Ze werden in 1066 door Willem de Veroveraar (de hertog van Normandië) overvallen. Ze kenden in de driehonderd jaar die daar op volgden een cultuur van tweetaligheid, in ieder geval in de hogere kringen. De koningen van Engeland trouwden steevast met Franse prinsessen. Het Engels was eeuwenlang de taal van de verliezers, in ieder geval van de culturele verliezers. Het heeft er een enorme kracht aan ontleend.

Het Duits en het Nederlands hebben ook veel woorden uit het Latijn en het Frans geleend. De Nederlanden hebben zelfs aan het eind van de achttiende en het begin van de negentiende eeuw nog een periode van Franse overheersing gehad; die heeft wel sporen nagelaten in onze taal; maar zo diep als in het Engels zijn die sporen om de een of andere reden nooit geweest.

Met al die invloeden uit het Frans is het Engels een wonderlijke mengtaal geworden, die zowel met de zogenoemde Germaanse talen als het Duits, het Nederlands en het Deens als met de Romaanse talen als het Frans en het Italiaans veel gemeen heeft; is die taal dus tot op zekere hoogte begrijpelijk voor mensen

die deze talen spreken. Het is van het begin af aan daarmee een heel erg sterk Europese taal geworden.

Waltzing Matilda

Er zijn ook aspecten aan het Engels die onmiskenbaar lastig zijn. De taal is bijvoorbeeld zo groot, het kent zoveel woorden, en die woorden hebben soms zulke lastig te achterhalen betekenissen. U kent misschien *Waltzing Matilda* wel, het 'alternatieve volkslied' van Australië. Wie of wat is Matilda? Er zullen misschien wel honderdduizenden Nederlanders zijn die denken dat zij een dame is met wie je prettig kunt dansen. Die mensen hebben het mis, of in ieder geval worden in het genoemde lied niet de walsvaardigheden van een dame bezongen. In het Australische jargon verwijst *Matilda* naar een plunjezak; je laat haar walsen door haar op je rug te binden en te gaan lopen. Het lied beschrijft dan ook een zwerfgrage schapendief en doet dat overigens met een tekst die ook verder zonder goed woordenboek nauwelijks te begrijpen is.

Zo zijn er, ook voor de meest belezen Australiër, Engelsman of Amerikaan, miljoenen teksten die nauwelijks te bevatten zijn zonder gespecialiseerd woordenboek.

Charles K. Ogden (1889-1957), een Britse classicus, constateerde dat de wereld na de Eerste Wereldoorlog behoefte had aan een universele taal. Het leek Ogden het best als het Engels de basis voor deze taal zou zijn, niet alleen omdat hij die taal zelf sprak, maar omdat er een groot imperium was dat de taal ondersteunde. De taal was echter veel te gecompliceerd, meende Ogden en er moest daarom een variant komen, die hij Basic English noemde. In 1930 publiceerde hij voor het eerst zijn boek *Basic English*. BASIC was daarin een afkorting voor *British American Scientific International Commercial*. De voornaamste vereenvoudiging zat in de woordenschat: in het Basic English kon je toe met 850 woorden.

Als je gevoelig bent voor dit soort dingen is *Basic English* een ontroerend boek. De wereld zou na de Grote Oorlog eindelijk eens beter worden:

Basic is de enige kans. De aarde wordt kleiner door de ontdekkingen van de Wetenschap en de radio plaatst Babel nu in de huizen van hen die zelfs de namen niet kennen van de talen die ze horen. Een grote stap voorwaarts zou nieuws zijn op ieder uur van de dag en de nacht, in een gemeenschappelijke taal, van een netwerk van vierentwintig radiostations die aan een gezamenlijk doel werken met het Engels.

De plannen gingen verder dan alleen een radiostation. Zo moest er een *Basic Library of General Knowledge* komen, waarin in duizend delen de gehele stand van de wetenschap in het Basic aan het volk werd uitgelegd. Eveneens duizend delen zou een *Basic Parallel Library* tellen, waarin de hoogtepunten uit de wereldliteratuur zouden worden gepresenteerd. De oorspronkelijke tekst van de auteur zou er parallel aan een vertaling in Basic worden afgedrukt. Op die manier kon je elke taal leren door eenvoudigweg systematisch de meesterwerken die in die taal geschreven waren te bestuderen. Heel duur hoefde dat niet meer te zijn, omdat dankzij de voortschrijdende techniek de drukkosten almaar lager werden. Ook films zouden voortaan in het Basic gemaakt worden, zodat de hele wereld ze moeiteloos kon bekijken.

Dat zijn inspirerende ideeën — sommige mensen streven er nog steeds naar op het internet een *Basic Library of General Knowledge* te bouwen waarin alle wetenschappelijke kennis voor iedereen toegankelijk wordt vastgelegd — en Ogden kreeg dan ook een zekere aanhang. Zijn beroemdste fan was waarschijnlijk de zeer populaire science-fictionschrijver H.G. Wells, die in 1933 (in *The shape of things to come*) alvast voorspelde:

Een van de onvoorziene prestaties van de eenentwintigste eeuw was de snelle verspreiding van het Basic English als de lingua franca van de wereld. (...) Het werd over de hele wereld het officiële communicatiemiddel voor lucht- en zeevaart, en rond 2020 was er nauwelijks nog iemand die het niet kon spreken en verstaan.

Het is nog te vroeg om te evalueren of Wells gelijk had — de eenentwintigste eeuw is nog maar net begonnen. Maar als het internationale Engels voor 2020 de vorm aanneemt die Ogden in gedachten had, zal die ontwikkeling op zijn minst 'onverwacht' zijn.

De woordenschat van het Basic English

Zoals gezegd bestond de voornaamste vereenvoudiging voor Ogden uit een verkleining van de woordenschat. Hoe groot is die woordenschat? Volgens hem varieerde dat van 'naar men zegt' 300 woorden voor een boer uit Somerset, 7000 voor een Japanse diplomaat, 12.000 voor een Eskimo-visser of een gemiddelde student, 30.000 voor een geleerde en 250.000 voor grote schrijvers. (Hoewel het nog steeds moeilijk is precies te bepalen hoe groot iemands woordenschat is, omdat het bijvoorbeeld vereist dat we precies weten of *Fortuyn*, *GVB* en *ex-B-verpleegkundige* ook woorden zijn, wordt tegenwoordig meestal aangenomen dat de gemiddelde mens tussen de 40.000 en de 120.000 woorden kent. Iemand met een woordenschat van slechts 300 woorden is niet in staat om maatschappelijk succesvol te opereren, zelfs niet op het platteland van Somerset.)

Ogden schatte dat je met minder dan zeshonderd woorden geen echte taal zou krijgen, maar een *pidgin*, waarmee je alleen ruwe en primitieve gedachten kon uitdrukken. Als je daarentegen meer dan duizend woorden zou hebben, zou de taal te ingewikkeld worden — zo'n grote woordenschat was alleen nodig voor wetenschappelijke doeleinden, waar precisie telde. Het werk van literaire schrijvers kon worden uitgedrukt met een woordenschat die ergens tussen de zeshonderd en de duizend inlag; hoewel aan de andere kant voor James Joyce waarschijnlijk zelfs vijfhonderdduizend woorden nog te weinig zouden zijn. Hoe kwam Ogden aan zijn woordenlijst? Hij besloot niet speciaal de frequentste woorden te nemen, maar zijn verzameling zo samen te stellen dat je er elke mogelijke gedachte mee zou kunnen uitdrukken. Daar had hij waarschijnlijk gelijk in. Merkwaardig genoeg kun je over het algemeen best toe zonder de kennis van de frequentst gebruikte woorden van een taal, als je een tekst wilt begrijpen. Die meest gebruikte woorden hebben namelijk vaak maar weinig betekenis: *de*, *in*, *en*, *mens*. Om een tekst te begrijpen heb je meer aan de woorden met een specifiekere betekenis, maar die worden net iets minder vaak gebruikt. Overigens moet je de allerfrequentst gebruikte woorden vaak nu juist wel leren, want zij vormen het cement van de taal.

Zeshonderd van Ogdens achthonderdvijftig woorden zijn zelfstandig naamwoorden. Zij zijn volgens hem de dragers van de betekenis. De zelfstandig naamwoorden in het Basic die met een *b* beginnen zijn *baby, back, bag, balance, ball, band, base, basin, basket, bath, bed, bee, behaviour, bell, belief, berry, bird, birth, bit, bite, blade, blood, blow, board, boat, body, bone, book, boot, bottle, box, boy, brain, brake, branch, brass, bread, breath, brick, bridge, brother, brush, bucket, building, bulb, burn, business* en *butter*. Met een dergelijke woordenschat valt heel wat uit te drukken, al moet ik er wel bijzeggen dat de *b* een van de grootste hoofdstukken is in elk woordenboek van het Engels. Verder waren er honderdvijftig bijvoeglijk naamwoorden (*bad, beautiful, bent, bitter, black, blue, boiling, bright, broken, brown*). Het meest zuinig werd omgegaan met de kleine woordjes (daar waren er honderd van: *because, before, between, but, by*) en vooral de werkwoorden (waarvan alleen *be* met een *b* begon, de andere waren: *come, get, give, go, keep, let, make, put, seem, take, do, have, say, see* en *send*). Geboren worden kon je bijvoorbeeld uitdrukken als 'be in birth' en *ademhalen* als 'have breath'. Ook een voorvoegsel als *un-* werd heel productief gemaakt: *lelijk* was 'unbeautiful', *dof* 'unbright' (maar *goed* was 'good'). Wie 1984 van George Orwell gelezen heeft, kent dat verschijnsel: in Orwells nachtmerrie werd een taal gesproken, *Newspeak*, die wel het een en ander met het Basic gemeen had, en waarin *bad* was geworden tot *ungood*. De reden hiervoor was een politieke: het regime probeerde zijn onderdanen anders te laten denken door ze anders te laten spreken.

Ook die bedoeling was Ogden overigens niet helemaal vreemd. Hij dacht dat zijn taal een instrument kon zijn om scherper en preciezer te leren denken. Om een woord in het Basic te kunnen uitdrukken, moest je het als het ware ontleden in zijn samenstellende delen. Zo zou je dan ook de meest ingewikkelde begrippen uiteindelijk kunnen zien als onderdeeljes van een groter geheel. (Overigens is dit al sinds eeuwen een ideaal dat sommige logici en taalkundigen met hun analyses proberen te bewerkstelligen.) Als instrument voor het denken kon het Basic zo ook de ideale taal worden voor de wetenschap: als alle categorieën van alle wetenschappen in deze taal zouden worden uitgedrukt, zou veel sneller duidelijk worden welke aspecten van de werkelijkheid met welke andere aspecten te maken hadden. Zo zou eindelijk de natuurkunde kunnen worden verzoend met de literatuurwetenschap, de scheikunde met de taalkunde, de biologie met de geologie.

Overigens was er ook nog een lijst met woorden die onder bepaalde omstandigheden aan de lijst konden worden toegevoegd. Het ging daarbij in de eerste plaats om specifieke woorden die op de een of andere manier al internationaal begrijpelijk waren zoals *radio* of *international*. Maar voor bepaalde doelen zou het ook nuttig kunnen zijn om *cuckoo, hiccup, miaou, pop, splash* toe te laten tot de taal.

A large green fruit in the form of an egg

Het Basic had nog een ander nut: het kon gebruikt worden om het 'echte' Engels te leren. Wie het Basic eenmaal beheerste hoefde er langzaam maar zeker alleen maar nieuwe woordjes bij te leren om uiteindelijk net zo te kunnen praten als de Koning van Engeland. Het Basic was de glanzende kiemcel waaruit ook de trotse boom van het Engels kon groeien. Zelf kostte de taal niet veel tijd om te leren; ervan uitgaand dat een mens ongeveer een uur nodig heeft om dertig woorden te

leren, berekende Ogden dat je alles bij elkaar zo'n dertig uur nodig zou hebben om zijn taal te leren lezen en schrijven.

Ogden creëerde alles bij elkaar een variant van het Engels die als hij niet te technisch wordt inderdaad vrij makkelijk te begrijpen is. De eerste verzen van het bijbelboek Genesis zien er in het Basic als volgt uit:

At the first God made the heaven and the earth. And the earth was waste and without form; and it was dark on the face of the deep: and the Spirit of God was moving on the face of the waters.

In de klassieke ('King James'-)vertaling, luidt deze tekst als volgt:

In the beginning God created the heaven and the earth. And the earth was without form, and void; and darkness was upon the face of the deep. And the Spirit of God moved upon the face of the waters.

Die teksten liggen helemaal niet ver uit elkaar, en waar ze verschillen lijkt de Basic-variant inderdaad de begrijpelijkste van de twee voor iemand met een wat kleinere woordenschat. Het verschil pakte overigens niet altijd in het voordeel van het Basic uit. Een veelgeciteerd voorbeeld is dat de zin *deze watermeloen smaakt goed* (this watermelon tastes good) in het Basic zou moeten worden vertaald als *this large green fruit with the form of an egg and a sweet red inside has a good taste*. Dat is waarschijnlijk overdreven (dat van die eivorm en die rode binnenkant hoef je er vast niet elke keer bij te vertellen), maar het laat wel zien hoe creatief je moet zijn om goed Basic te spreken.

Het misverstand waar Ogden onder leed, was dat hij dacht dat talen zo lastig door de vele woordjes. Dat kwam misschien door de manier waarop hij zelf, als classicus, ooit vreemde talen had moeten leren: door woordjes te stampen. Zijn berekening van het aantal uren dat het zou kosten om zijn taal te leren (dertig uur waarin je telkens dertig woordjes leert) wijst daar ook al op.

Maar woordjes leren is nu juist zo ongeveer het allergemakkelijkste aspect van het leren van een vreemde taal. De lastiger aspecten van het Engels — de eigzinnige syntaxis, de onregelmatige werkwoorden, de spelling — liet Ogden nu juist ongemoeid. Ogdens werkwoorden waren zelfs bijna allemaal onregelmatig (*be/am/are/enz., come/came/come*) en ook aan de spelling deed hij bijna niks. Hij had daar zelfs een interessant argument voor: als elk woord anders gespeld was, kon je ze makkelijker uit elkaar houden.

Erger dan dit alles was misschien nog dat het helemaal niet zo makkelijk is om Basic te lezen of verstaan, maar in sommige opzichten bijna onmogelijk om het te schrijven of spreken. Voor tamelijk algemene begrippen moeten tamelijk omslachtige omschrijvingen worden gebruikt. Dat vereist nogal wat van de creativiteit van de spreker en van het voorstellingsvermogen van de toehoorder.

En dan heb ik het nog niet eens gehad over de filosofische problemen waar de aanpak van Ogden op stuit — hij gaat ervan uit dat je de hele wereld kunt definiëren aan de hand van een klein aantal (in dit geval 850) primitieve begrippen. In een wereldbeeld waarin de wetenschap bijna alle raadselen ontsluit heeft (zo'n wereldbeeld als H.G. Wells in zijn boeken uitdroeg) was dat een aannemelijke gedachte: zoals het de chemie was gelukt alle stoffen te ontleden in een tafel der elementen, zo zou dat ook met gedachten moeten

kunnen. Ook zeventiende-eeuwse denkers als Leibniz hadden een dergelijke gedachte overigens al aangehangen. De twintigste eeuw heeft ons op dit vlak een stuk sceptischer gemaakt: als het al ooit mogelijk zal zijn een tafel te vinden voor de gedachte-elementen, dan ligt dat moment verder weg dan ooit. Dat de woordenschat van het Basic met die tafel vervolgens zou overeenkomen, is wel heel onwaarschijnlijk.

De spelling van jot

De spelling is een beroemd voorbeeld van de moeilijkheden van het Engels, en waarschijnlijk wel de grootste Achilleshiel van de taal. Hoe flexibel de sprekers van het Engels ook altijd met hun taal zijn omgegaan, op het gebied van de spelling zijn ze heel conservatief geweest. En dat zorgt voor grote problemen — je schrijft woorden niet zoals je ze uitspreekt, zelfs niet bij benadering, maar zoals je ze bij wijze van spreken duizend jaar geleden zou hebben uitgesproken. In het Engels schrijf je *wine* omdat men vroeger inderdaad [wine] zei en ondanks het feit dat je nu ongeveer [wajn] zegt. In het Engels schrijf je *thought* met een onuitgesproken *gh* omdat die klank daar vroeger wel werd gezegd (en dat woord dus helemaal niet zo gek anders klonk dan het Nederlandse *dacht*). In het Engels schrijf je *yacht*, hoewel je [jot] zegt, omdat dit woord ooit ontleend is aan het Nederlands.

Is dat een probleem? In zekere zin lijkt de spelling van het Engels daarmee meer op die van het Chinees dan op die van het Nederlands. In het Chinees schrijf je elk woord met een apart karakter, een teken dat geen enkele relatie onderhoudt met de klank waarmee je het woord uitspreekt. De meeste Chinezen zien dit als een groot voordeel van hun schrijfsysteem: hoe groot de uitspraak- en zelfs dialectverschillen in hun land ook zijn, iedereen schrijft de woorden op dezelfde manier. De geschreven taal is daarmee voor iedereen toegankelijk, een brug over de uitspraakvarianten heen.

Het Engelse systeem kent een wat meer hybride spelling. Dat levert ook voor de Engelsen zelf van hun taal grote problemen op. Volgens sommige berekeningen kan slechts zeventien procent van alle moedertaalsprekers van het Engels woorden als *height*, *necessary*, *accommodation*, *separate*, *sincerely* en *business* correct spellen. Het gaat hier duidelijk om algemeen gangbare woorden, die ook wij buitenlanders regelmatig tegenkomen en zullen moeten spellen.

Die problemen blijken nog tastbaarder voor zogenoemde woordblinden of dyslectici. Deze mensen hebben een, waarschijnlijk aangeboren, probleem waardoor ze niet goed kunnen lezen of spellen. Ze krijgen de letters maar niet in de juiste volgorde geplaatst. Uit wetenschappelijk onderzoek, gepubliceerd in het Amerikaanse wetenschappelijke tijdschrift *Science* (15 maart 2001) is gebleken dat de problemen voor Engelstalige (en Franstalige) dyslectici groter zijn dan voor Italianen. Volgens de onderzoekers lag dit aan het feit dat in het Italiaans de relatie tussen klank en letter veel eenduidiger is — er zijn vijftwintig klanken die gemaakt worden met ongeveer dertig letters of lettercombinaties — dan in het Engels — waar zo'n twaalfhonderd combinaties in omloop zijn om ongeveer veertig verschillende klanken te maken. Voor mensen die moeite hebben het verband tussen klank en letter te leggen is een taal als het Italiaans dus gemakkelijker.

Dit wil overigens niet zeggen dat hiermee wetenschappelijk is bewezen dat het Italiaans een makkelijkere taal is dan het Engels. Zelfs hebben we hiermee niet eenduidig vastgesteld dat het Italiaans voor iedereen een makkelijker spelling heeft. Het zou best kunnen dat voor anderssoortige lezers het Engelse systeem weer grote voordelen heeft; dat elk woord in het Engelse schrift een veel eenduidiger eigen signatuur heeft, is mogelijk een houvast dat het Italiaans niet biedt. Dat was in ieder geval het argument van Ogden.

In het algemeen waren volgens dit onderzoek overigens de Germaanse talen (het Engels, het Nederlands, het Duits), moeilijker dan de Romaanse (het Spaans, het Frans). Dat kwam volgens de onderzoekers doordat de laatste talen een veel makkelijker klankstructuur hebben dan de eerste. In Romaanse talen bestaat een woord over het algemeen uit een regelmatige opvolging van klinkers en medeklinkers, terwijl in de Germaanse talen medeklinkers de neiging hebben samen te klonteren (*schrijft! vreemdst!*)

Ghoti

De spelling is tastbaarder dan de taal: terwijl het nog nooit iemand is gelukt de grammatica van welke taal ook helemaal op te schrijven, kun je met een woordenlijst en een handjevol regels de spellingsystematiek van een taal wel afdoende beschrijven. Spellinghervorming is in de Angelsaksische wereld dan ook al heel lang een hobby voor schoolmeesters en intellectuelen. De beroemdste hervormer was George Bernard Shaw. Aan hem wordt, al dan niet terecht, het bewijs toegeschreven dat *ghoti* een manier kan zijn om *fish* te spellen: de *gh* wordt uitgesproken als in *cough*, de *o* als in *women*, *ti* als in *nation*. Anderen wezen er later op dat *ghoti* ook nog op andere manieren kan worden uitgesproken. Toen Shaw in 1950 op vierennegentigjarige leeftijd overleed, liet hij in zijn testament een deel van zijn vermogen na voor de ontwikkeling en verbreiding van een op fonetische grondslagen rustend spellingsysteem voor zijn moedertaal, dat niet minder dan veertig verschillende lettertekens mocht hebben (de klanken die Engelsen schrijven als *th* of als *ng* moesten bijvoorbeeld een eigen letterteken krijgen). Vanwege het succes van de musical *My fair lady*, die dat gebaseerd was op Shaws toneelstuk *Pygmalion*, was er heel veel geld beschikbaar. Uiteindelijk schreef de legaatouder een wedstrijd uit voor een ontwerp. Die wedstrijd werd in de vroege jaren zestig gewonnen door een zekere Kingsley Read met een gloednieuw alfabet. Er bestaat inmiddels ook een computerversie van dat lettertype (te vinden op www.demeyere.com/Shavian/info.html), want het heeft nog steeds aanhangers. Heel erg veel zijn het nooit geworden; een tekst in de 'Shaviaanse' spelling is dan ook volkomen ondoorgrondelijk voor iemand die niet de moeite neemt om haar helemaal te leren. Dat het systeem ooit daadwerkelijk zal worden ingevoerd in het Engelse onderwijssysteem, is dan ook onwaarschijnlijk. Wel wordt het soms gebruikt als geheimschrift en als een soort steno: doordat je elke klank met maar één letter schrijft, is de Shaviaanse spelling ongeveer dertig procent korter dan de officiële.

De spelling van het steenkolen-Engels

Spellinghervormers hebben in de Angelsaksische wereld nooit een voet aan de grond gekregen, en vanuit cultureel oogpunt is dat misschien een zegen geweest.

Op deze manier zijn de grote Engelse schrijvers altijd veel toegankelijker gebleven voor het publiek dan hun collega's in talen waarin de spelling wel vaak veranderde. Aan de andere kant zijn er ook enkele beroemde schrijvers geweest die zich voor een spellinghervorming hebben uitgesproken; behalve George Bernard Shaw waren dat bijvoorbeeld Isaac Asimov en Mark Twain. Het is wel de vraag of dat culturele argument voldoende is om tevreden te zijn met die ingewikkelde spelling voor het steenkolen-Engels. Maar de beste oplossing ligt misschien ook hier in de zelfde richting als waarin ik het steenkolen-Engels zelf wil zoeken: in voldoende lankmoedigheid als het over normen gaat. De vergissing die spellinghervormers maken is dat ze nieuwe, eenvoudigere, regels willen maken. Het is maar de vraag of we behoefte hebben aan die nieuwe regels.

Stel nu eens dat iedereen zou mogen spellen hoe hij wilde. Zou dat zorgen voor een gigantische wildgroei? Ik denk het niet. De meeste mensen schrijven omdat ze begrepen willen worden; zij zullen de woorden daarom spellen zoals ze dat gewend zijn, zoals ze de woorden ook vaak om zich heen zien. Er zal dus niet zo heel veel veranderen. Hooguit zal er een keertje *acommodation* geschreven worden, of *seperate*. Daardoor ontstaat volgens mij geen overdreven verwarring, net zo min als die verwarring ontstaat doordat mensen die woorden op verschillende manieren uitspreken. Voor de duidelijkheid: die woorden horen 'eigenlijk' als *accommodation* en *separate* gespeld te worden.

De bestaande naslagwerken hoeven ook helemaal niet te verdwijnen. Als iemand er echt niet meer uitkomt, als iemand bang is dat er toch verwarring ontstaat, kan zo iemand alsnog zijn woorden opzoeken, of ze laten corrigeren door zijn tekstverwerker. De spelling is het best manipuleerbare deel van de taal, je kunt er als het ware mee doen wat je wilt. Het is bovendien ook het enige deel van de taal dat de computers zo langzamerhand vrij goed beheersen. Je hoeft je er weinig zorgen over te maken — daarom is het zo vreemd dat juist dit onderdeel voor veel mensen een punt van grote zorg is.

Pakoetiepoeka, pakoepietoeka

Ook de uitspraak van het Engels zelf is relatief lastig. Dat is overigens een bewering die alweer moeilijker hard valt te maken dan uitspraken over de spelling. Als twee talen allebei gebruik maken van het Latijnse alfabet, valt nog wel min of meer te vergelijken hoe ingewikkeld de klanken zijn. Maar hoe vergelijk je twee klanksystemen? Het Nederlands heeft een *g* die veel buitenlanders moeilijk uit te spreken vinden, maar het Engels heeft weer een *th*, en het Frans nasale klinkers. Wat is nu het lastigst?

Zolang we het op de Europese talen betrekken, is het inderdaad waarschijnlijk nauwelijks mogelijk om een vergelijking te maken — die talen zijn misschien wel allemaal ongeveer even moeilijk uit te spreken. Maar dat wil niet zeggen dat er helemaal geen taalkundige eenvoud bestaat.

Onder taalkundigen ligt de hele kwestie nogal gevoelig. Dat schijnt een erfenis te zijn uit de dagen van het kolonialisme waarin werd gedacht dat de talen van mensen in Afrika of Azië 'primitief' waren in vergelijking met de talen van Europa. Dat deze talen veel dichter bij de communicatiesystemen van dieren stonden, dat je er geen subtiliteit van gedachte en ook geen schoonheid mee kon

uitdrukken. De westerse talen waren, met de westerse beschaving, steeds mooier en beter geworden. Ze hadden alle andere talen ver achter zich gelaten.

Dat denken taalkundigen niet meer. Er zijn ook eigenlijk geen aanwijzingen dat je in sommige talen meer kan zeggen dan in andere, of dat westerse mensen verhevener gedachten hebben om uit te drukken dan mensen in andere delen van de wereld. Tegenwoordig hangen de meeste taalkundigen echter de omgekeerde gedachte aan: dat alle talen ongeveer even complex zijn.

Het is alleen heel moeilijk na te gaan of dat klopt, en in veel opzichten is ook deze gedachte daarom niet meer of minder dan een geloofsartikel. Neem nu het Duits en het Nederlands. De eerste taal verbuigt het lidwoord: *der Mann, des Mannes, dem Mann, den Mann*. In een bepaald opzicht is dat duidelijk ingewikkelder dan het Nederlandse systeem *de man, de man, de man, de man*. De hypothese is nu dat het Nederlands in een ander deel van de grammatica ter compensatie weer complexer is dan het Duits. Waar dat andere deel van de grammatica zich bevindt, en hoe we de complexiteit in dat andere deel precies kunnen wegstrepen tegen de ingewikkeldheid van naamvalsverbuigingen, zegt de theorie echter niet.

Voor de uitspraak geldt net zoiets. Sommige klanken zijn zonder enige twijfel gemakkelijker dan andere. Sommige klanken komen bijvoorbeeld in elke taal van de wereld voor en kunnen dus door iedereen van kindsbeen gemaakt worden.

Vrijwel elke taal (misschien enkele talen in de Kaukasus uitgezonderd, waarover wordt gezegd dat ze slechts één klinker hebben) heeft bijvoorbeeld een *aa*, een *ie* en een *oe*-klank. Die kunnen dus gemakkelijk gelden als universeel en dus als universeel gemakkelijk. Er zijn wel minimale verschillen in de manieren waarop verschillende volkeren die klinkers maken, maar die hoeven over het algemeen een succesvolle communicatie niet in de weg te staan.

Andere klanken zijn zeldzamer en dus lastiger. De Nederlandse *g* is een duidelijk voorbeeld, maar de Nederlandse *u* ook: Turken, Fransen en Duitsers kunnen hem toevallig wel maken, maar daarmee zijn dan wel ongeveer alle volkeren opgesomd die dit zonder problemen doen.

Een maximaal gemakkelijke taal heeft alles bij elkaar zo min mogelijk vreemde klanken — klanken die in andere talen ontbreken. Aan de andere kant: als er te weinig klanken zijn, wordt het moeilijker om woorden van elkaar te onderscheiden. Als je alleen de drie klinkers *aa*, *ie* en *oe* en de drie medeklinkers *t*, *p* en *k* zou hebben, en alleen open lettergrepen, zouden er maar negen eenlettergrepige woorden mogelijk zijn. Als je vijftigduizend woorden van elkaar wilt onderscheiden, heb je vijflettergrepige woorden nodig die niet meer van elkaar verschillen dan *pakoetiepoeka* van *pakoepietoeka*. Dat levert een enorm verwarde communicatie op.

Fing, sing, ting

Waar het beste compromis ligt tussen te weinig verschillende klanken en te veel vreemde klanken, weet ik niet, maar dat het Engels die ideale situatie benadert, lijkt me twijfelachtig. De taal heeft een aantal nogal eigenzinnige eigenschappen, zoals de beginklank van *theatre* en *thing*. Die klank wordt gemaakt door het puntje van de tong tussen de tanden te zetten en de lucht er langs te laten stromen. Er ontstaat dan een schurend geluid, een wrijfklank.

In maar heel weinig andere talen op de wereld vind je die klank, hoewel hij fysiek helemaal niet zo moeilijk te produceren is. Mensen die Engels leren, moeten er aan wennen dat ze deze klank moeten maken. Maar de tong is een conservatief orgaan — hij maakt liever de klanken die hij van oudsher gewend is te maken, dan dat hij allerlei nieuwigheden probeert te produceren. Welke klank mensen precies voor de *th* in de plaats maken, is afhankelijk van hun moedertaal. In het Afrikaans zegt men wel *fing*, in het Duits *sing* en in het Frans *ting*. Waarom er dit soort verschillen bestaan, is niet precies bekend. Alledrie de genoemde talen hebben zowel een *s*- als een *t*- en een *f*-klank. Bovendien zijn er zowel Nederlandstaligen die *sing* als die *ting* zeggen (maar *fing* komt geloof ik niet voor).

Wel is het bekend waarom het precies die drie klanken zijn: het zijn de drie klanken die op enige manier het meest lijken op de Engelse *th*. De *f* lijkt er voor het gehoor het meest op: ook dat is een ruisklank die helemaal vooraan in de mond wordt gemaakt, met de lippen. Die overeenkomst maakt dat het zelfs heel lastig is om *f* en *th* op het gehoor te onderscheiden.

Als het gaat over de manier waarop je een klank maakt, ligt de *s* juist weer dichterbij de buurt van de *th*: ook deze klank maak je met het puntje van je tong, zij het dat je hem niet tussen je tanden legt, maar vlak achter je boventanden. De *t* maak je ook op die plaats, maar is geen ruisklank: bij de *t* houd je de luchtstroom een heel korte tijd helemaal tegen en laat hem dan met een plofje ontsnappen. De *t* lijkt dus van alle drie de klanken het minst op de *th*, maar het is aan de andere kant wel de gemakkelijkste klank om te maken: een plofje gaat ons makkelijker dan geruis. De *t* komt dan ook in meer talen voor dan de *s* of de *f*. Bovendien heeft de *t* mogelijk nog steun van de spelling: je schrijft het als *th*, dus je zult het ook wel met een *t* zeggen.

Het lijkt op het eerste gezicht misschien dat dit soort verschillen voor grote problemen zorgen en het zou ook goed zijn als er uiteindelijk een eenduidiger keuze wordt gemaakt. Het heeft geen zin om die keuze nu al te bepalen — die ontstaat vanzelf wel. We hoeven ons er ook geen zorgen over te maken dat de keuze valt op *sing* en dat er dan verwarring optreedt tussen dingen en zingen. Als die verwarring er al zou zijn (ik kan me maar moeilijk een context voorstellen waarin je die twee woorden door elkaar zou halen) zal de internationale volksmond hem wel vermijden.

Heb ik niet een te zonnige kijk op die uitspraakverschillen? Iedereen die wel eens een Engelstalige lezing van een Japanner heeft bijgewoond weet dat de uitspraakverschillen enorm kunnen zijn, en een goed begrip behoorlijk in de weg kunnen staan. Er zijn alleen geen manieren om dat probleem te omzeilen — uitspraakverschillen bestaan er in elke taal. Er zit niets anders op dan gezamenlijk verder te experimenteren en te kijken hoe ver we kunnen gaan met rare klanken uit het Engels te gooien in ons steenkolen-Engels zonder dat we uitkomen op een taaltje waarin we *pakoetiepoeka* zouden moeten onderscheiden van *pakoepietoeka*.

4. Een manier om dankjewel te zeggen. Meertalig Europa

De tijd dat je in elk land in Europa met een andere munt moest betalen is voorbij. De namen van de gulden, de lire, de frank en de mark zullen steeds exotischer gaan klinken. Het wordt misschien tijd om te denken aan volgende stappen in de eenwording van Europa. Zouden we niet behalve één munt ook één taal moeten hebben? Het steenkolen-Engels als de euro onder de talen?

Er zijn er minstens twee Europa's: aan de ene kant het officiële, dat van het Europese Parlement, de Europese Commissie en de boerenprotesten in Brussel. Aan de andere kant hebben we het Europa van de burgers, van de straten en de cafés. Beide Europa's kunnen we nog verder onderverdelen, maar voorlopig volstaat deze tweedeling. Geen van beide Europa's heeft een eigen taal, maar allebei zijn ze wel aantoonbaar op weg naar een soort eigen taal. Die talen zullen gebaseerd zijn op het Engels, maar het is voorsnóg maar de vraag of die twee talen uiteindelijk wel onderling verstaanbaar zullen zijn.

Het eerste Europa, dat van de ambtenaren en de politici, gaat gebukt onder de goede bedoelingen. Het is ooit opgericht met de gedachte dat iedereen 'zijn eigen taal' moest kunnen blijven spreken en dat die taal de officiële taal van zijn land zou zijn. Hoe meer landen er in Europa bijkomen, des te duidelijker wordt het dat die stelling onhoudbaar is. Er ontstaat — naast de officieel altijd in stand blijvende meertaligheidspolitiek — vanzelf een tussenoplossing. In de praktijk spreekt men in de wandelgangen van Brussel en Straatsburg Engels of Frans, en steeds vaker een mengvariant van de twee die wel *français* wordt genoemd (van *français* en *anglais*) en ook wel *eurospeak* of *eurobabble*. Het is een echte taal van politici en ambtenaren, een dieventaal zonder levenslust of pogingen tot schoonheid.

Daarnaast is er gelukkig ook nog altijd een Europa van de burger, van onder andere de kunstenaars, de toeristen, de wetenschappers, de gastarbeiders, de liefhebbers en de journalisten. De genoemde groepen hebben allemaal verschillende taalbehoeften. Zo trekken veel toeristen zich niet veel van de taalkundige (of andersoortige) verscheidenheid van Europa aan: ze gaan met vakantie naar oorden waar zoveel mogelijk andere mensen zijn die dezelfde taal spreken, zodat ze zo weinig mogelijk vreemde talen hoeven te praten. De wetenschappers hebben er daarentegen vaak behoefte aan een taal te kiezen die hen zelfs over de grenzen van Europa leesbaar maakt. Gastarbeiders, schrijvers en journalisten hebben vooral behoefte aan de taal van hun werkgever of hun publiek en de liefhebbers aan zoveel talen als ze maar te pakken kunnen krijgen. Toch doemt in het Europa van de burger langzaam maar zeker een soort gemeenschappelijk Engels op, een taal die misschien wat meer is toegerust op het dagelijks leven en tegelijkertijd wat internationaler dan de bureaucratentaal. De twee Europa's hebben met elkaar te maken, al is het maar doordat de eerste de tweede dwars zit. Het is goed om de twee soorten taal uit elkaar te houden. Wie over Europa wil praten, moet over allebei iets zeggen.

Tweeëneenhalf volwassen kadaver

Het officiële Europa eerst. Dat is als je het goed bekijkt een merkwaardig ding. Het wil een staat zijn, maar dat lukt maar niet. Goed, het heeft nu een eenheidsmunt met ongeïnspireerd papiergeld. Het heeft ook een vlag, een blauw stuk stof met twaalf sterren, waar niemand iets bij voelt en waarover dertig jaar vergaderd is voor hij er kwam. Er is zelfs een volkslied, dat bestaat uit de muziek die Beethoven componeerde op de *Ode an die Freude*, maar zonder de tekst van Schiller. Het heeft geen eigen taal.

De gevolgen van die merkwaardige situatie — een instelling die de symbolen van een staat wil gebruiken en tegelijkertijd geen echte staat wil zijn; die eenheid wil symboliseren en tegelijkertijd verscheidenheid uitdragen — zijn ooit beschreven door de Canadese antropoloog Marc Abélès, die het werk van de Europese Commissie van nabij bestudeerde. Volgens Abélès is het nauwelijks mogelijk om je Europeaan te voelen zonder daarbij heel sterk naar de toekomst te kijken: alles wat 'Europees' is, bestaat op dit moment in de praktijk eigenlijk nog helemaal niet. Een eensgezind Europa is nog steeds vooral iets waaraan gewerkt wordt, niet iets dat je al ergens kunt aanwijzen.

De instituties van de Europese Unie zijn voor een antropoloog natuurlijk een laboratorium voor samenwerking van mensen met verschillende culturele achtergronden en talen. Wat hij dan vooral ziet, is dat de mensen elkaar nu nog lang niet kunnen bereiken, hoe hard ze ook samenwerken om "in de toekomst" tot een eenheid te komen. Vooral europarlementariërs uit zuidelijke landen groeten in een bar hun anderstalige collega's vluchtig om zo snel mogelijk bij hun landgenoten te gaan zitten. Een Aziatisch diplomaat die eens meemaakte hoe gecompliceerd de verhoudingen in een Europese delegatie bij een bezoek aan zijn land lagen, moet eens gezegd hebben: "I commend to you the virtues of English."

Bovendien bezwijken de parlementariërs vrijwel letterlijk onder de last van de vertalingen: al die dikke nota's die in alle elf talen moeten worden vertaald en dan ook nog in auto's van Brussel naar Straatsburg moeten worden gereden, en terug. "Ze hebben nog het meest weg van lugubere lijkwagens die 'navettes'", schreef Gerrit Komrij al in 1991: "Je zou er met gemak tweeëneenhalf volwassen kadaver in kwijt kunnen, languit liggend en achter elkaar."

De tussenkomst van tolken werkt een goede communicatie natuurlijk ook niet in de hand. Daar zitten de parlementariërs dan, met oortelefoons in het oor. "We praten met elkaar zonder elkaar te horen", zei de Portugese europarlementariër en psychoanaliste Maria Belo eens tegen Abélès: "Het is zo georganiseerd dat we elkaar niet kunnen horen."

Abélès heeft een scherp oog voor de absurditeit van de Europese verhoudingen. Hij vertelt bijvoorbeeld over de moeilijkheden die tolken ondervinden bij het razendsnel vertalen van woordgrapjes. Veel ervaren Europarlementariërs en -commissarissen vermijden daarom elk mogelijk vertoon van humor, maar soms laat iemand zich toch iets geestigs ontvallen. Op zo'n moment nemen tolken weleens hun toevlucht tot een noodgreep: ze zeggen dan 'Dit is een woordgrap. Lacht u alstublieft, anders staat het zo stom!'

Binnen de Europese Commissie is het aantal werktalen officieel beperkt tot drie: Frans, Engels en Duits. In de praktijk worden eigenlijk alleen de eerste twee gebruikt, en die worden bovendien hoe langer hoe meer vermengd, en

doorschoten met een jargon dat buiten Brussel niemand verstaat. Zo ontstaat *eurospeak* of *franglais*, een taal die gunstige en ongunstige eigenschappen heeft voor een internationale *lingua franca*. Gunstig is dat het tamelijk pan-Europees is, en geen moedertaalsprekers heeft. Daarin lijkt het dan op het steenkolen-Engels. Ongunstig is dat het een geheimtaal is die buiten de machtshebbers niemand verstaat, een systeem dat de ondoorzichtigheid van het Brusselse systeem en het autisme van degenen die er werken nog verder benadrukt.

Eine most dramatische und controverse operatione

Een parodie, of misschien een extreme variant van die te verwachten taal ontwierp de Italiaan Diego Marani, een tolk bij de Raad van ministers van de Europese Unie in Brussel. Marani is een man met veel belangstelling voor talen, en een polyglot, net als de meeste van zijn collega's. Als grap gebruiken de tolken onderling weleens allerlei talen door elkaar, en uit balorigheid begon Marani dat taaltje ook te noteren. Op een bepaald moment vroeg de Waalse krant *Le Soir Illustré* hem om een column te schrijven. Hij gebruikte daar zijn humoristische mengelmoesje voor, met misschien een specifiek Belgisch sausje, namelijk met relatief veel Franse en Nederlandse woorden. Het resultaat noemde hij *Europanto*. Het klinkt zo (het citaat stamt uit de tijd van de Kosovo-crisis):

So der NATO allianz shal noch eine time bombarde Serbia, in eine most dramatische und controverse operatione por save job platz chez CNN.

Hoewel het allemaal bedoeld was als grap, begon Marani op een bepaald moment toch serieuzer over het *Europanto* na te denken. Er was inmiddels een website, en duizenden mensen over de hele wereld volgden zijn column met belangstelling. Hij kreeg boze reacties van esperantisten die meenden dat hij hen voor gek zette en enthousiaste reacties van andere mensen die hem vroegen waar ze een cursus *Europanto* konden doen. Wat had hij nu eigenlijk gemaakt? Volgens Marani is het *Europanto* een vorm van 'internationaal Engels', waarin mensen een woord van hun moedertaal gebruiken (of van een andere taal die ze met hun gesprekspartner delen) als ze zich het Engelse woord niet kunnen herinneren. Op zijn website (www.uchrony.be/europanto) schrijft Marani dat het *Europanto* eerder een systeem voor de creatie van een nieuwe taal van de toekomst is dan een kunstmatige taal. Het dient volgens hem om stem te geven aan de frustraties van de grote meerderheid van de mensen die gedwongen worden 'correct' Engels te gebruiken, terwijl ze die taal helemaal niet zo goed beheersen. Dit kan worden bereikt door de internationalisatie van het Engels te versnellen, en door die taal te isoleren van de Anglo-Amerikaanse cultuur:

Tegenwoordig kent vrijwel iedereen een paar woorden Engels en is hij in staat heel eenvoudige zinnen samen te stellen, maar de meeste mensen kunnen de taal niet naar behoren spreken omdat ze niet alle nuances, alle subtiele betekenisonderscheiden kennen die alleen een moedertaalspreker kent. In een gesprek in het Engels tussen twee niet-moedertaalsprekers met alleen de grondbeginselen van de taal, is het register natuurlijk heel laag en wordt alleen de basale boodschap gecommuniceerd — vaak maar net iets meer dan met gebaren zou kunnen worden bereikt. Maar wat zou

er gebeuren als de twee sprekers hun vocabulaire konden verrijken met woorden uit hun eigen talen of van andere belangrijke Europese talen? Het ergste dat zou kunnen gebeuren, zou zijn dat het begripsniveau hetzelfde zou blijven. Als, anderzijds, de gebruikte woorden zouden lijken op die in de taal van de ander, of herkenbaar zouden zijn, zou het wederzijds begrip verbeterd worden. Dit is het mechanisme waarop het Europanto gebaseerd is.

Voor Marani gaat het Europanto dus nog net iets verder dan het steenkolen-Engels: niet alleen mag iedereen de woorden uitspreken en de zinnen bouwen zoals hij wil, ook mag hij alle woorden gebruiken die hem voor de geest komen. Marani heeft gelijk. Als je met een Duitser in het Engels praat, en je kunt niet meer op het Engelse woord voor *gezellig* komen, waarom zou je dan niet mogen zeggen *Don't you think this meeting was very gemütlich?* Waarom zou een Engelsman die zin moeten kunnen verstaan?

Taaldiscriminatie

Volgens Marani, en volgens veel andere Europa-watchers is de ontwikkeling in de richting van een eigen Europees Engels, een steenkolen-Engels dat op zijn minst met Frans, maar mogelijk ook met een groot aantal andere talen vermengd zal zijn, een volstrekt natuurlijke. Mensen spreken nu eenmaal verschillende talen en het ligt in hun aard om deze dan ook te vermengen.

Toch zijn er ook nog tekenen die de andere kant opwijzen. De verkeerde kant — die van een overdreven hang naar het 'correcte' Brits Engels, en daarmee naar taaldiscriminatie. In de jaren 2000 en 2001 verzamelden enkele Vlaamse taalactivisten een groot aantal advertenties van Europese instanties waarin gevraagd werd om moedertaalsprekers van het Engels. Je kon daarin teksten lezen als "Secretary / Assistant (...) English mother tongue, good French desirable ... European professional association. Rainbow Careers". Of: "European Advocacy Co-ordinator (...) Marie Stopes International ... Have English as your first language. Have fluent written and spoken French."

De activisten benaderden verschillende politici, onder wie het Vlaamse Groene Europarlementslid Bart Staes. Deze stelde hierop vragen aan de Europese Commissie waarin hij onder andere stelde:

Het moedertaalcriterium druist in tegen het non-discriminatiebeginsel bij de aanwerving van personeelsleden in de landen van de Europese Unie. Niet-Engelstaligen worden bij voorbaat uitgesloten van de selectieprocedure, zelfs indien ze de Engelse taal meer dan behoorlijk machtig zijn. Anderstaligen komen blijkbaar niet langer in aanmerking voor bepaalde functies.

Aan Vlaamse en Belgische ministers stelde Vaes dezelfde vraag. De Commissie antwoordde bij monde van Commissaris Anna Diamantopoulou van Werkgelegenheid en Sociale Zaken dat een dergelijke beperking inderdaad discriminerend leek. Je mag van je werknemers wel eisen dat ze bepaalde talen beheersen, dat wil zeggen, dat je van ze kunt verwachten dat ze je klanten op een prettige manier te woord kunnen staan, zonder dat ze bijvoorbeeld grote moeite

moeten doen te begrijpen wat je nu eigenlijk precies zegt. Maar je mag niet van ze eisen dat ze moedertaalsprekers zijn, dat wil zeggen dat ze hun jeugd onder bepaalde omstandigheden hebben doorgebracht. De nationale overheden reageerden net als Diamantopoulou, zonder dat ook zij veel konden doen. (Er zijn overigens plaatsen op de wereld waar men nog specifiek is. Ik sprak in Hongkong eens met een Australische leraar Engels die nauwelijks aan werk kon komen: de meeste Kantonezen wilden dat hun kind les kreeg van een Brit, en als het echt niet anders kon, van een Amerikaan. Een Australisch accent was uit den boze.)

Wat rond de Europese gemeenschap gebeurt, gebeurt overal. Toen UPC begin 1999 een televisiestudio in Amsterdam wilde bouwen, had het bedrijf ineens veel meer elektriciens nodig dan het op korte termijn in Nederland kon krijgen. Vlak in de buurt — in Wallonië en Noord-Frankrijk — waren genoeg mensen te vinden, maar het Nederlandse en Amerikaanse management zocht naar een eentalige bemanning en liet dus liever een groep Britten overkomen, om deze een week lang in een hotel onder te brengen. Er is geen enkele reden om te denken dat Britten beter zijn in dit werk — hier was dus sprake van echte discriminatie.

Het probleem is dat officiële instanties maar weinig kunnen doen aan het personeelsbeleid van bedrijven. Zo'n bedrijf kan de eis altijd iets zachter formuleren ('at mother tongue level', op moedertaalniveau) zodat het verwijt van discriminatie vervalt — iemand die heel erg zijn best doet kan ook als tweedetaalverwerver misschien een moedertaalniveau halen. Toch denk ik dat dit soort discriminatie zoveel mogelijk bestreden moet worden. Dat kan overigens ook door duidelijk te maken dat het onzin is per se iemand te willen hebben van wie de vader en moeder in Newcastle geboren zijn. Iemand met een heel andere achtergrond kan de problemen van een anderstalige soms wel eens veel beter begrijpen. Een spreker van het Britse Engels is niet per se een goede spreker van het steenkolen-Engels en kan zich daarom niet per se altijd beter verstaanbaar maken met anderstaligen.

Het is bizar dat bij dit alles over taalkwesties nauwelijks wordt nagedacht in Europese kringen. Er is een officiële taalpolitiek — alle officiële talen van alle lidstaten moeten in het parlement vertegenwoordigd worden, als we het benodigde bedrag hiervoor over alle burgers uitsmeren kost dit hen niet meer dan ieder een pakje sigaretten per jaar. Er is daarnaast een streven naar meertaligheid van de bureaus: iedereen zou naast zijn moedertaal liefst minstens twee andere officiële Europese talen moeten spreken; daar zou het Engels bij kunnen zitten, maar liefst ook enkele talen van buurlanden.

Deze standpunten worden door vrijwel iedereen verdedigd. Toen ik voor de vorige Europese verkiezingen voor het tijdschrift *Onze Taal* een artikel wilde schrijven over de standpunten van Nederlandse europarlementariërs in het taaldebat, moest ik grote moeite doen om iemand te vinden die hierover iets wilde zeggen en de paar parlementariërs die ik uiteindelijk aan de lijn kreeg konden alleen maar in zulke vage termen spreken, dat ik de moed uiteindelijk maar opgaf.

Juridische taal is niemands taal

Af en toe laaien de emoties hoog op, maar tot een fundamenteel debat leiden die korte episodes nooit. Het bedrijfsleven wil graag een Europees octrooi, zodat voor nieuwe uitvindingen niet in elk land van Europa opnieuw een procedure moet worden doorlopen. Het handigst is natuurlijk als dat octrooi maar in één taal hoeft te worden opgesteld, en het allerhandigs is het als dat in het Engels kan, zodat het octrooi gemakkelijk tegelijkertijd ook in de Verenigde Staten kan worden voorgelegd. Maar gemakkelijk is hier wel in strijd met de principes; dus ontstaat er een kortstondige discussie.

Vooraf de Zuid-Europese landen willen de laatste jaren dan wel eens wijzen op het democratisch recht van iedere Europese burger om het octrooi ook in zijn eigen taal in te kunnen dienen. Maar een octrooi moet gesteld zijn in een heel precies en strak gereguleerd soort taal. Die taal kan wel gebaseerd zijn op het Engels, maar is voor een geboren en getogen Engelsman ongeveer net zo moeilijk te leren als voor een Portugees (je moet een gespecialiseerde juridische training gevolgd hebben). Van discriminatie is daarom geen sprake; juridische taal is per definitie geen gewone taal.

Toch zijn de fundamentele kwesties nog lang niet opgelost. Als iedereen 'zijn eigen taal' moet kunnen spreken, waar stopt dit democratische beginsel dan? Geldt het niet net zozeer voor minderheidstalen? En dan net zo goed voor de allochtone minderheidstalen (Arabisch, Turks) als voor de autochtone (Baskisch, Fries, zigeunertalen)? En voor de gebarentalen? Maar waar ligt dan precies de grens? Moeten mensen die in het dialect zijn opgegroeid niet ook het recht krijgen dat dialect te blijven gebruiken?

Omgekeerd, als we een eenheidstaal willen, wat moet die taal dan zijn? Is het nu wel of juist niet verstandig om ons taalkundig te conformeren aan de supermacht die de Verenigde Staten is? Moeten we niet ons eigen algemeen Europese steenkolen-Engels hebben? Moeten we dit dan institutionaliseren en zo ja, hoe? (Middels een Academy of Stonecoal English, gevestigd in Toulouse?) Of zouden we alsnog onze toevlucht moeten nemen tot een andere taal, zoals het Latijn, of het Luxemburgs, het Japans of het Esperanto?

Het feit dat Europarlementariërs over die vragen niks te zeggen hebben, zelfs niet in de verkiezingstijd, betekent dat er over taal nauwelijks wordt gedebatteerd of nagedacht. In taalzaken worden de dingen zoveel mogelijk op hun beloop gelaten, misschien omdat men ze niet belangrijk genoeg vindt, of juist omdat taal te zeer verbonden is met gevoelens van eigenheid en met emoties. Als de situatie met al die onofficiële talen onhoudbaar wordt, ontstaat er vanzelf een oplossing, schijnt men te denken. Dat de ene oplossing — een taal die geen Europese burger begrijpt, uit *eurobabble* veel minder aantrekkelijk is dan de andere — een dicht bij de burgers liggend algemeen steenkolen-Engels als uitkomst zouden kunnen krijgen — is kennelijk minder belangrijk.

De Fransen en Nederlanders keken toe

Het wordt, kortom, tijd om de aandacht te richten op het Europa van de burger. Ook daar overheerst het Engels. Toen de muur viel, zag het er even naar uit dat het Duits weleens overmatig veel profijt zou kunnen trekken van het verdwijnen van het communisme. Niet alleen werd Duitsland zelf weer één kolos en daardoor de natuurlijke motor en leider van de Europese Unie, maar ook zouden

de andere inwoners van Midden-Europa weleens liever willen kiezen voor het Duits dan voor het Engels. De laatste was hoe dan ook toch de taal van het Amerikaanse imperialisme, waartegen de mensen in de Russische tijd stevig geïndoctrineerd waren. Bovendien had Midden-Europa voor de Tweede Wereldoorlog een rijke traditie van Duitstaligheid gehad. Ik kende in die tijd iemand die een proefschrift aan het schrijven was in het Engels, maar serieus overwoog om op zijn minst ook een Duitstalige samenvatting toe te voegen om de eeuwigheidswaarde van zijn werk te vergroten.

We kunnen nu wel zeggen dat het anders gelopen is. De eenwording van Duitsland heeft vooralsnog niet tot de voorspelde enorme economische opleving geleid. En al is Duitsland nog steeds de economische motor van de Europese Unie, de aantrekkingskracht van het Engels bleek toch te sterk. Het was niet alleen de taal van de onderdrukking, maar ook van de grote wereld buiten Europa, van de populaire cultuur en van de bevrijding.

Dat merkte bijvoorbeeld ook de Franse journalist Bernard Pivot. Pivot is in Frankrijk bekend van tv-programma's over literatuur en als de presentator van het Groot Dictee der Franse Taal. Hij heeft bovendien een dagelijkse column over taal op zijn website *Dicos d'or*. Hij wijdde die column eens aan enkele gesprekken die hij met onder meer een jonge Bosnische vrouw had gevoerd. "De Engelsen, de Amerikanen en de Canadezen zijn ons uit handen van onze beulen komen redden in de tijd van de UNPROFOR", had die vrouw gezegd. "De Franse en Nederlandse soldaten hebben alleen maar toegekeken toen we werden vermoord door de Serviërs en ook, soms, door de Kroaten. Engels spreken en verstaan is voor ons een manier om *dankjewel* te zeggen."

Een manier om *dankjewel* te zeggen is het spreken van het Engels in Europa al heel lang, en voor heel veel mensen. Dankjewel voor de bevrijding van de Tweede Wereldoorlog, voor de Marshall-hulp, voor de inspiratie tijdens de Russische bezetting, voor de militaire acties. De gevoelens die de meeste mensen voor Amerika en het Engels hebben zijn warm. (Dat geldt in ieder geval voor de dominante — blanke, christelijke of heidense — bevolking; sommige immigrantengroepen hebben die associaties natuurlijk veel minder.)

Dat het Engels overheerst wil overigens nog niet zeggen dat iedereen die taal ook beheerst. In een enquête van de Europese Commissie van enkele jaren geleden zei 41% van de bevolking Engels te kunnen spreken; slechts 29% sprak het goed genoeg om ook een conversatie in die taal te kunnen voeren. Daarbij waren er grote verschillen tussen de landen; zo meldde bijna 80% van de Nederlanders en Scandinaviërs het Engels goed te beheersen

(europa.eu.int/comm/education/baroexe.pdf). Maar al zijn de getallen in sommige landen veel lager (56% van de Portugezen spreekt geen enkele buitenlandse taal) andere talen die percentages vele malen lager zijn: geen enkele andere taal komt boven de tien procent met sprekers uit.

Eén land, één taal

De eentaligheid als ideologie is zo ongeveer uitgevonden in Europa (hoewel de Chinezen er lang naar gestreefd lijken te hebben). Dat staten één taal moesten hebben, is lang door de Europeanen uitgedragen, net zoals de gedachte dat een

individueel eigenlijk maar één moedertaal kan hebben, dat de taalvaardigheid van kinderen in hun moedertaal achteruit gaat als ze te vroeg met andere talen in aanraking komen.

Er zijn steeds meer andere geluiden te horen. Niet toevallig zijn in veel meertalige landen op het Europese continent, zoals België en Zwitserland, de laatste jaren discussies ontstaan over welke talen de kinderen op school moeten leren: de 'andere' officiële talen van het land? Of kan ook binnen de landsgrenzen volstaan worden met het Engels?

Het Belgische onderzoeksbureau INRA onderzocht in de winter van 2001 bijvoorbeeld het belang dat Vlaamse, Waalse en Brusselse ouders hechten aan de meertaligheid van hun kinderen. De meerderheid (ongeveer vijftien procent) bleek veeltaligheid heel belangrijk te vinden. Onder de Vlamingen was het percentage lager dan onder de Franstaligen: 65 tegenover 80 procent. Dat verschil wordt ironisch genoeg verklaard doordat het onder Vlamingen nu eenmaal veel vanzelfsprekender is om vreemde talen te spreken dan onder Franstaligen.

De volgende vraag is dan wat die tweede taal moet zijn. Hoewel de meerderheid van de Belgen nog steeds vindt dat dit de 'andere' taal van het land moet zijn, is die meerderheid niet zo groot als je zou denken: 67 procent van de Vlamingen wilde dat zijn of haar kinderen in de eerste plaats Frans leert, en 57 procent van de Franstaligen dat zijn of haar kinderen Nederlands leert. Meer dan de helft van alle ondervraagden wilde bovendien dat zijn of haar kinderen nog een derde taal erbij leerde. De doorsnee Belg spreekt over een generatie dus drie talen vloeiend: Frans, Nederlands en Engels. Die gemiddelde Belg hoeft daarvoor helemaal niet zoveel knapper te worden dan hij nu al is: volgens de meeste taalkundigen is het voor de gemiddelde mens best mogelijk om verschillende talen tegelijkertijd te beheersen.

Vrijwel op hetzelfde moment als in België werd er in Zwitserland over dit onderwerp gediscussieerd, op een misschien nog wel wat forsere toon. Zwitserland is een land dat je, zeker vroeger, kon zien als een modelstaat waar het om meertaligheid ging. Het land heeft vier officiële talen: het Duits, het Frans, het Italiaans en het Retoromaans. De gelijkheid van die talen is in de grondwet verankerd: elk document met een officiële status wordt in elk van die talen vertaald.

Langzamerhand lijkt er aan die tolerantie een einde te komen. Het (Duitstalige) kanton Zürich maakte eind 2000 bekend dat het een einde wilde maken aan het verplichte onderwijs in het Frans in de lagere klassen. Er wordt begonnen met Engels; het Frans komt daar later pas bij. Het besluit deed veel stof opwaaien; mensen waren bang dat Zwitserland zou desintegreren als gevolg van een dergelijk besluit. Misschien hebben ze daar ook nog wel gelijk in, al lijkt het ene me niet een onmiddellijk gevolg van het andere. In een wereld van globalisering wordt een internationale taal als het Engels steeds belangrijker, en worden de talen van het land waar je woont steeds minder belangrijk.

Waarom zien de Duitstaligen dat eerder in dan de sprekers van het Frans? Het komt niet doordat de eersten zoveel progressiever zouden zijn. Het tegendeel is meestal het geval, ook als het gaat over internationale zaken: onder het Franstalige deel van de Zwitserse bevolking bestaat een veel grotere aanhang voor samenwerking met of zelfs aansluiting bij de Europese Unie dan onder het Duitstalige.

Kaeze, torte, eerepel en kaantjies

Niet alleen België en Zwitserland zijn meertalig. Elk Europees land heeft feitelijk met meer dan één taal te maken. In Europa is het aantal talen de laatste jaren explosief gegroeid. Er zijn naar alle landen van Europa grote groepen immigranten gekomen; uit recent onderzoek blijkt dat de kinderen op een school in de Haagse Schilderswijk bij elkaar opgeteld zo'n 78 verschillende talen spreken als ze thuis zijn.

Daarnaast is er vrijwel overal in Europa een opleving in belangstelling naar minderheidstalen te bespeuren. Eeuwenlang zijn de sprekers van het Catalaans (in Frankrijk en Spanje), het Welsh (in Groot-Brittannië), het Bretons (in Frankrijk), het Sorbisch (in Duitsland) en het Fries (in Nederland) zo niet bloedig onderdrukt, dan toch belachelijk gemaakt en beroofd van allerlei voorzieningen. De laatste decennia komt daar ineens verandering in en zeker sinds de jaren negentig gaat het hard. Er bestaat een Europees Handvest voor Regionale Talen of Talen van Minderheden dat door een groot aantal regeringen, waaronder de Nederlandse en de Belgische, is ondertekend. (Het Belgische parlement heeft die ondertekening echter nog niet geratificeerd en volgens kenners zal het nog jaren duren voor het bereid zal zijn dit te doen.)

Het Handvest staat twee soorten erkenning toe. Een regering kan een taal erkennen 'volgens deel II', maar ook 'volgens deel III'. In deel III van het handvest staat een lange lijst concrete maatregelen genoemd die een regering moet treffen om een taal te beschermen: het gaat dan om zorg voor onderwijs in de taal op allerlei niveaus, om ondersteuning voor radio en televisie, en dergelijke. In deel II staan alleen wat mooie woorden over bescherming. (Deel I bevat algemene definities.) Nederland heeft alleen het Fries erkend volgens deel III; het Limburgs en het Nedersaksisch (de groep dialecten die gesproken worden in Groningen, Drente, Overijssel, de Achterhoek en de Stellingwerven in Friesland) hebben ook een zekere mate van erkenning, maar volgens deel II. Hoewel een dergelijke erkenning voor de landelijke overheid geen financiële consequenties heeft, veroorzaakte deze erkenning wel degelijk een verhoogde belangstelling voor de streektaal in deze provincies. Er werden overal streektaalfunctionarissen ingesteld, provinciale ambtenaren die zich inzetten voor de eigen taal en cultuur van de provincie (ook in Zeeland is dit overigens gebeurd), er zijn woordenboeken, en gesubsidieerde speelfilms en verslagen van gemeenteraadsvergaderingen in het dialect.

Ook buiten de officiële kanalen om is er overigens een hernieuwde belangstelling voor minderheidstalen. In Nederland is dat bijvoorbeeld duidelijk zichtbaar aan het succes van popgroepen als Twarres en de Kast (in het Fries), Skik (in het Drents) en Rowwen Hèze (in het Limburgs); aan films als Nynke (in het Fries) en Wilde mossels (in het Zeeuws); aan de vertaling van Jip en Janneke in het Twents en allerlei bijbelboeken in een groot aantal streektalen.

Ook als je kijkt naar andere dingen dan de taal, zie je mensen hun eigen cultuur ontwikkelen. Neem de keuken. Er verschijnen ineens boekjes en artikelen in Allerhande over 'De keuken van de Veluwe', 'Bakken in Twente' en 'De Achterhoekse kökken'. Dat er in Nederland zoiets zou bestaan als een regionale keuken zou zo'n tien jaar geleden waarschijnlijk door vrijwel iedereen nog heftig worden ontkend. Maar inmiddels worden die keukens overal herontdekt en wie weet her en der ook wel gecreëerd. Daarbij speelt de taal overigens ook een

belangrijke rol, want al die eigen keukens hebben natuurlijk eigen namen voor gerechten — al gaat het ook maar over *kaeze* in plaats van *kaas*, om *torte*, *eerepel* en *kaantjies*.

Hoe langer hoe meertaliger

Vanwaar die plotselinge belangstelling voor de 'eigen' minderheidstalen, de 'eigen' keuken en de 'eigen' cultuur? Er zijn verschillende verklaringen te bedenken. Een mogelijke verklaring is dat het technologisch gezien steeds gemakkelijker wordt om een rijkdom aan talen te onderhouden. Een andere verklaring is dat de streektalen nu op sterven na dood zijn; en wat verdwijnt krijgt in de ogen van mensen ineens veel meer waarde. Je wilt niet dat het verdwijnt, je wilt je ervoor inzetten dat het behouden blijft.

De komst van de migranten zou er ook iets mee te maken kunnen hebben: zij zijn hier in de ogen van de gemiddelde burger vrij plotseling komen opdagen en wijzen ons er nu op hoe goed je kunt leven met een bonte rijkdom aan talen, en eisen in sommige gevallen ook rechten op voor die talen. Dat zet het ouderwetse idee dat één staat moet overeenkomen met precies één taal op de helling; en precies dat idee was in het verleden voor een belangrijk deel verantwoordelijk voor de discriminatie van regionale minderheidstalen.

Een mogelijke andere verklaring is het steeds bereikbaarder en goedkoper worden van de techniek: je kunt nu veel goedkoper en makkelijker een plaatje maken voor een klein publiek dan pakweg vijftien jaar geleden.

De eenwording van Europa, en de globalisering hebben er volgens sommigen ook mee te maken. Naarmate de mensen zien dat de internationale structuren steeds groter en machtiger worden, zijn ze geneigd zich meer terug te trekken in hun eigen wereldje, in geografische eenheden die beter te behappen zijn, zoals regio's. De taal en de cultuur van die regio's worden in die visie in het zelfde tempo belangrijk als het Engels en de internationale cultuur. De Achterhoekse *kökken* is zo bezien een antwoord op McDonald's.

Minstens even belangrijk is waarschijnlijk de verbrokkeling van de natie-staat. Terwijl Europa machtiger en krachtiger wordt, neemt het politieke, militaire en economische belang van landen, van natiestaten af. Je zou kunnen denken dat die natiestaten een paar eeuwenlang als een deken hebben gewerkt die de onderlinge verschillen tussen regio's hebben toegedekt. Nu worden de dekens opgeschud en komt er van alles onderuit.

De nationale standaardtalen zijn bedenksels die voortkomen uit de grondgedachte van de natiestaat: we hebben één land en dus ook één volk en dat spreekt één taal. Naarmate dat ene land en dat ene volk steeds minder serieus genomen wordt, hoeven we die ene taal ook niet meer te spreken.

Drietrapsmodel

Terwijl Europa dus aan de ene kant steeds meer toegroeit naar een gemeenschappelijke taal, of dat nu een steenkolen-Engels is of niet, wordt het tegelijkertijd ook steeds meertaliger. Hoe ziet het ideale Europa er uiteindelijk uit? Volgens sommige deskundigen moeten we uiteindelijk streven naar een model met drie treden voor elk individu.

Op de eerste trede staat ieders thuistaal, de taal die hij of zij gebruikt met intimi en bekenden; dat is een streektaal, een accent, een dialect, een jongerentaal, een zelfbedachte taal. Er worden geen maatschappelijke eisen aan deze taal gesteld, en iedereen mag voor zichzelf weten wat hij of zij kiest. Op de tweede trede staat de taal voor het maatschappelijke verkeer: de taal die je gebruikt op straat, op je werk, in contact met de lokale en nationale overheid. Dit is een nationale taal, een taal als het Nederlands of het Frans, en eventueel een grotere regionale taal met een zekere status en voldoende taalkundige middelen om juridische en technische gedachten uit te drukken als het Catalaans of het Fries. Op de derde trede staat de taal voor het internationale verkeer. Het meest voor de hand ligt dan een vorm van Engels.

Her en der kunnen nog wel verfijningen worden aangebracht. Zo heb ik hierboven al aangestipt dat in kringen van de Europese Unie graag wordt gezegd dat het ook nuttig is om de taal van de burens te leren. Dat gebeurt ook al steeds vaker: zowel in westelijk Duitsland als in noordelijk Frankrijk wordt bijvoorbeeld steeds meer onderwijs in het Nederlands gegeven.

Die taal van de burens hoeft ook niet altijd een officiële taal te zijn. Mensen die aan weerszijde van de Duits-Nederlandse grens spreken, kunnen elkaar over het algemeen goed verstaan als ze het plaatselijk dialect gebruiken. Je kunt dan in je onderlinge contacten wel je toevlucht nemen tot een officiële taal — Duits of Nederlands — die veel minder op je moedertaal lijkt, maar waarom zou je dat doen? De Maastrichtse econoom Hans Kaspers stelde dan ook eens voor dat er, in ieder geval in Limburg, misschien gewerkt zou worden aan een 'Euregionaal Ondernemers-Esperanto', een steenkolen-Limburgs dat ondernemers aan allebei de kanten van de grens makkelijk zouden kunnen leren. Kamers van Koophandel zouden dan ook cursussen in die taal moeten aanbieden.

Op deze manier wordt het 'schone' en rechtlijnige drietrapsmodel natuurlijk al een stuk ingewikkelder. Dat is ook niet erg. Dat drietrapsmodel is toch al veel te veel gebaseerd op de gedachte dat je drie precies van elkaar te onderscheiden 'trede' hebt en dus drie precies van elkaar te onderscheiden talen. Ik geloof niet dat dit zo is. Ik denk dat het menselijk taalvermogen veel meer nuances aankan. Je kunt ook nog een heel ander soort kanttekening maken bij het drietrapsmodel, en dat is of het op den duur wel stand kan houden. Met name het verschil tussen de hoogste twee treden is op den duur wellicht onhoudbaar. De taal van de hoogste treden zal langzaam maar zeker ook doorsijpelen naar beneden. Als Europese burgers zich echt overal op hun continent vrij kunnen vestigen, waarom zouden ze zich dan in elk land dat ze aandoen moeten aanpassen aan de officiële taal van het land? Zouden ze hun kinderen niet naar internationale scholen doen, waar Engels gebruikt wordt? Zouden ze niet liever internationale kranten en boeken lezen, in het Engels? Misschien dat ze hun repertoire nog iets willen uitbreiden om de bakker en de buurvrouw in hun eigen taal aan te spreken, maar het is lang niet altijd nodig dat die laatste twee de officiële taal van het land spreken.

Dat er een laagste trede is, de taal die je thuis spreekt met intimi en waar niemand iets mee te maken heeft, en een hoogste trede, de internationale taal die je in de openbaarheid gebruikt, lijkt me niet zo vreemd. Maar tussen die twee treden kan een heel gamma van talen en taaltjes en woordjes en zinnestukjes komen te zitten. Of er daar in de toekomst nog plaats is voor een standaardtaal van je land, lijkt me maar de vraag.

5. Engels zonder tranen. Een praktijkvoorbeeld

In het onderwijs wordt de veeltaligheid in ieder geval hoe langer hoe meer geïnstitutionaliseerd. Inmiddels alweer een paar jaar kunnen Nederlandse kinderen kiezen voor een tweetalige vwo-opleiding. Zij volgen ongeveer de helft van alle lessen in het Engels. De scholen bieden een dergelijk programma aan omdat het sjiek is, omdat het hen onderscheidt van andere scholen, en omdat er kennelijk vraag naar is van ouders. Waarom kiezen ouders en kinderen voor zo'n opleiding? En spreken de leerlingen na verloop van tijd echt 'beter Engels' dan hun leeftijdsgenoten? Ik bezocht in 2000 een van de interessantere tweetalige vwo-opleidingen die er in Nederland zijn, de scholengemeenschap Berlage Esprit in Amsterdam.

In 1998 was Berlage Esprit begonnen met de tweetalige opleiding "Er zal veel gehuild worden in de klas", waarschuwde de decaan Herman Engering toen als ouders hun zoon of dochter kwamen aanmelden. Op initiatief van Engering was Berlage Esprit begonnen een programma aan te bieden voor tweetalig vwo (tvwo). Vanaf het begin van de brugklas zouden de leerlingen er een deel van de vakken in het Engels krijgen: in plaats van geschiedenis zouden ze *history* krijgen en in plaats van aardrijkskunde *geography*. Ze moesten er daarom op rekenen dat het af en toe moeilijk zou worden.

Modern gymnasium

Berlage Esprit was de eerste school in Amsterdam die een programma voor tvwo aanbiedt. Inmiddels zijn er in het hele land ongeveer 35 van dergelijke opleidingen en het aantal groeit. 'Het moderne gymnasium' wordt het tvwo ook wel genoemd. De leerlingen krijgen geen les in Grieks en Latijn, maar worden in plaats daarvan ondergedompeld in een moderne taal. Dat is in Nederland op bijna alle scholen het Engels; alleen op het Stedelijk Gymnasium in Venlo wordt een deel van de lessen aangeboden in het Duits.

De eerste groep leerlingen van Berlage Esprit zat in 2000, toen ik contact opnam met de school, in de tweede klas. Veel gehuild was er niet in de klas, in ieder geval niet om het Engels. Integendeel: leerlingen, leraren en ouders waren enthousiast. "In de eerste weken van de brugklas was het wel lastig om het Engels te volgen," zei Maria J. (13), "maar als de meerderheid van de klas het echt niet snapte, zei de leraar het nog een keer in het Nederlands. Nu is het helemaal niet moeilijk meer, we kunnen het Engels net zo gemakkelijk verstaan als het Nederlands."

"Ik heb een klassieke gymnasiumopleiding gehad," zei Maria's moeder, Hedda Post, "maar ik had óók graag een wat betere beheersing gehad van een andere taal. Tweetaligheid is volgens mij een belangrijk goed. Als ik zie hoe Maria zelfs voor haar plezier Nederlands- én Engelstalige boeken leest, heb ik het gevoel dat ik iets gemist heb. Ik schrijf zelf bijvoorbeeld een proefschrift in het Nederlands. Dat doe ik uit principe — ik vind dat wetenschappelijke teksten ook in het Nederlands geschreven moeten worden — maar ook uit noodzaak. In het Engels zou ik het niet zo gemakkelijk kunnen. Maria zal daar later geen problemen mee hebben."

De toekomstige leerlingen werden op Berlage Esprit streng geselecteerd. Alleen kinderen met een gymnasiumadvies werden toegelaten, vertelde Herman Engering: "Ze moeten dan ook nog een opstel schrijven waarin ze uitleggen hoe ze zichzelf nu en in de toekomst zien. Daarna volgt een gesprek met de ouders en de leerlingen, waarin we onder andere proberen te achterhalen of de kinderen last hebben van faalangst. Ze moeten vanaf de tweede dag dat ze op school zijn, Engels praten. Dan moet je niet bang zijn af en toe een fout te maken." Wie bang is voor een beetje steenkolen-Engels zal nooit een woord kunnen uitbrengen. Net als veel andere scholen met een tvwo-opleiding wordt Berlage Esprit gesubsidieerd door het Europees Platform voor het Nederlandse Onderwijs, dat op zijn beurt geld krijgt van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen. Wat is het belang van deze nieuwe vorm van tweetalig onderwijs? Dat vroeg ik aan Nathalie Kelderman van het Platform: "We willen stimuleren dat kinderen internationaal gaan denken, en tweetalig onderwijs helpt daarbij. Op tvwo-scholen wordt bovendien een moderne manier van taalonderwijs toegepast. Vroeger was een vreemde taal op school een apart vak, met een grammaticaboek en een woordenlijst die je uit je hoofd moest leren. Op deze scholen is het onderwijs in een vreemde taal verweven met inhoudelijke vakken. Je leert iets over biologie en tegelijkertijd steek je wat Engels op. Dat is niet alleen leuker, maar op den duur ook veel effectiever." Ook buitenschoolse activiteiten zijn vaak gericht op het Engels. Maria J. was in haar eerste jaar op schoolreis naar Londen en naar Cambridge: "Daar waren we op bezoek bij een Engelse school, maar we hebben ook een rondleiding gehad op de universiteit. Die was helemaal in het Engels en dat was geen probleem."

Gebreken

Gaat het succes in het Engels niet ten koste van het Nederlands van deze leerlingen? Volgens Ron Tebbens, leraar Nederlands op Berlage Esprit, niet: "We hebben deze kinderen goed geselecteerd. Ze hebben een goed inzicht in taal en ze lezen veel — meer dan ze verplicht zijn. Bovendien komen deze kinderen vaak uit milieus waarin taalgevoel hoog staat aangeschreven en men verder kijkt dan de grenzen van ons land. Sommigen van deze kinderen dromen er nu al van dat ze later een paar jaar in de Verenigde Staten kunnen studeren, terwijl de meesten van hun leeftijdsgenootjes hooguit fantaseren over wat ze in het komende weekeinde gaan doen." Maria's moeder ziet wel een mogelijk bezwaar: "Sommige vakken krijgen de leerlingen helemaal in het Engels. Dat betekent dan misschien ook dat ze over dat deel van de werkelijkheid helemaal in het Engels leren denken en niet de Nederlandse terminologie leren hanteren."

De leerlingen krijgen één uur meer Nederlands dan vergelijkbare klassen op andere scholen. Maar dat extra uur hoeft niet besteed te worden aan het bijspijkeren van gebreken in de moedertaal. Tebbens: "Vorig jaar hebben we dat uur voor een belangrijk deel besteed aan repetities voor een toneelstuk dat de leerlingen hebben uitgevoerd in De Balie. Dat stuk ging over computers en het internet, en was deels in het Nederlands en — omdat dat nu eenmaal de taal van de meeste babbelboxen op het internet is — deels in het Engels. Alle leerlingen wilden eraan meedoen."

Dat de extra aandacht voor het Engels bij deze kinderen niet ten koste hoeft te gaan van het Nederlands, blijkt ook uit het onderzoek dat Ineke Huijbregtse

uitvoerde aan de Universiteit Utrecht. Huibregtse onderzocht voor haar proefschrift elk halfjaar de woordenschat in het Nederlands én in het Engels van kinderen op een aantal tvwo-scholen en vergeleek deze met de prestaties van hun leeftijdgenootjes op ééntalige vwo-scholen. De tvwo-leerlingen bleken het op het vlak van het Nederlands in ieder geval niet slechter te doen en soms zelfs aanmerkelijk beter.

Ook bij tests Engelse woordenschat presteerden ze — natuurlijk — beter. Alleen werd op dit punt het verschil met hun leeftijdgenoten op gewone vwo-scholen in de loop der jaren niet groter. Kennelijk ontwikkelden de leerlingen van de twee soorten scholen zich ongeveer even snel. Huibregtse: "De kinderen op tvwo-scholen ontwikkelen zich op ongeveer dezelfde manier als de beste leerlingen van een gewone vwo-school. Het verschil zit hem er dus misschien vooral in dat tvwo-scholen hun leerlingen aan het begin veel strenger selecteren." Hebben al die lessen in het Engels dan geen zin? Huibregtse: "Voor de woordenschat kennelijk niet. Maar we hebben bijvoorbeeld niet de spreek- of leesvaardigheid onderzocht. Het is heel wel mogelijk dat deze kinderen daarin wel beter zouden scoren."

Een tvwo-opleiding vraagt in ieder geval iets extra's van de leerlingen. Maar ook de leraren moeten zich extra inspannen. Op Berlage Esprit hebben alle betrokken docenten een intensieve cursus 'Classroom English' gevolgd, waarin ze niet alleen de juiste manier leerden om iemand in het Engels de klas uit te sturen of het bord schoon te laten wissen, maar ook de bijzondere didactische vaardigheden die nodig zijn om kinderen les te geven in een onderwerp als scheikunde of geschiedenis, en ze tegelijkertijd een taal te laten leren. Herman Engering: "Wij hadden op onze school al wel veel ervaring opgedaan, omdat we nu al zeker vijfentwintig jaar onderwijs in aardrijkskunde, biologie en alle andere vakken geven aan allochtone leerlingen voor wie het Nederlands geen moedertaal is. Die ervaring kwam ons goed van pas toen we een tvwo opzetten." Sommigen van die leerlingen komen nu terecht op het tvwo: "We hebben hier kinderen van Turkse, Surinaamse en Indonesische afkomst die in zowel het Nederlands als het Engels uitstekend meedoen."

Wat hun afkomst ook is, voor bijna alle kinderen speelt het toekomstige praktisch nut een rol bij hun schoolkeuze. Engering: "Voordat we ze toelaten vragen we de kinderen altijd naar hun motivatie. Ze moeten niet alleen maar naar deze opleiding komen omdat hun ouders dat zo graag willen. Veel kinderen komen hier omdat ze later een internationaal beroep willen uitoefenen. Ze willen acteur of computerprogrammeur worden, of een ander internationaal vak uitoefenen. Het is dan een voordeel als je goed Engels kunt spreken."

Reinier L. heeft dezelfde ervaring. Zijn zoon Niki koos volgens hem indertijd voor het tvwo omdat hij zakenman wilde worden. Intussen zijn Niki's ambities veranderd. Het Engels lijkt hem nu vooral handig voor als hij later naar een Engelse of Amerikaanse universiteit gaat. Maar ook tot die tijd kan hij profijt hebben van zijn kennis: "Op de BBC zijn soms leuke films die nog niet op de Nederlandse tv te zien zijn. Doordat ik Engels ken, kan ik die films toch volgen."

6. Jyoti Basu will send his son abroad. Een meertalige wereld

Hoeveel mensen op de wereld spreken er eigenlijk Engels? Die vraag is moeilijk te beantwoorden. Je zou al eerst moeten definiëren wat je eigenlijk bedoelt met Engels spreken. Zelfs als je doet alsof 'het Engels' iets is dat je makkelijk kunt afbakenen — alsof het niet bestaat uit een grote blokkendoos met leenwoorden, dialecten, kromtaal, jargon, mengtalen enzovoort — zijn er problemen. Wanneer spreekt iemand Engels? Als hij die taal als moedertaal heeft geleerd? Dat valt nog wel *grosso modo* uit te rekenen. Maar om een reële schatting te maken, moeten we eigenlijk ook de mensen meerekenen die het Engels als vreemde taal hebben geleerd. Dan wordt het alleen heel snel heel ingewikkeld: hoeveel Engels moet je precies geleerd hebben om mee te tellen? Is steenkolen-Engels genoeg, is het voldoende om *hello, how are you* te kunnen zeggen, moet je ooit een cursus hebben gevolgd, moet je *The Guardian* kunnen lezen, moet je een conversatie over de zegeningen van de moderne tijd kunnen voeren? En dan, hoe tel je het aantal mensen dat aan dit soort eisen voldoet? Er bestaat nog altijd geen register waar je je kunt aanmelden als spreker van het Engels.

We kunnen beginnen een schatting te maken als we het op een wat grotere schaal bekijken. De Amerikaanse taalkundige Braj Kachru heeft de wereld eens ingedeeld in drie cirkels. In de binnenste cirkel bevinden zich de landen waar het Engels door de meerderheid van de bevolking als moedertaal wordt gesproken: Engeland, Ierland, de Verenigde Staten, Canada, Australië en Nieuw-Zeeland. Het gaat hier om zo'n 350 miljoen mensen. In dit opzicht is het Engels nog niet eens de grootste taal, omdat het waarschijnlijk in ieder geval het Spaans (naar schatting zo'n 500 miljoen mensen) en het Chinees (800 miljoen mensen) voor moet laten gaan. Deze aantallen zijn vrij stabiel; de bevolkingstoename in ieder van deze landen is niet groot genoeg om de getallen aanzienlijk te beïnvloeden. In de middelste cirkel zitten de landen die ooit hebben behoord tot het Britse koninkrijk en waar het Engels nog steeds een dominante rol speelt in het officiële leven en waar veel tweedetaalsprekers zijn die de taal bovendien relatief goed beheersen en vaak gebruiken. Het gaat dan volgens Kachru om nog eens 300 miljoen mensen, in landen als India, Singapore en Malawi.

In de buitenste cirkel zit zo ongeveer de hele rest van de wereld — de landen waar een zekere erkenning bestaat dat het Engels toegroeit naar de rol van een internationale taal en waar veel mensen hun best doen om Engels te leren. Nederland en Vlaanderen horen daar zeker bij, maar Hongarije en China, Italië en Indonesië ook. In dit gebied lopen de schattingen het meest uiteen, tussen de 100 miljoen en 1 miljard. In totaal zouden er dan tussen een half en twee miljard mensen zijn die Engels spreken. Dat betekent overigens wel dat de meerderheid van de wereldbevolking nog steeds geen woord Engels spreekt en dus geen deel heeft aan de wereldcultuur die ik in dit hoofdstuk beschrijf.

Drie soorten Engels

Er zitten allerlei problemen aan zo'n onderverdeling in cirkels als die van Kachru en we moeten hem dan ook maar niet al te serieus nemen. Zo heeft de gemiddelde Nederlander in de buitenste cirkel waarschijnlijk al meer met het Engels te maken dan pakweg een Malawiaan.

Met deze drie cirkels van het Engels corresponderen ook drie varianten van de taal. In de eerste plaats hebben we het zogenoemde Standaard Amerikaans-Britse Engels (SABE) van de binnenste cirkel. Daarnaast hebben we het Spreektaal-Engels (Oral and Vernacular Englishes, OVE), de mengtalen van het Engels en plaatselijke talen die gesproken werden in de voormalige koloniën. In de buitenste schil spreekt men het wereld-Engels (International Colloquial English, ICE); en ik noem die variant het steenkolen-Engels.

Wat mensen het 'Engels' noemen, is al met al een enorm gecompliceerd geheel. Al die mensen over de hele wereld hebben allerlei gevoelens en gedachten over hun taal. Ze bedenken voor gebruik in het gezin of op het werk nieuwe woorden en nieuwe uitdrukkingen, ze meten zich vreemde accenten aan. De wereld van het Engels is een rijke en een grote wereld. Er valt oneindig veel te beleven.

We kunnen een ongebruikelijk reisje rond de wereld maken met deze verschillende soorten Engels. Laten we dicht bij huis beginnen, in de buitenste schil. Van daaruit kunnen we langzaam maar zeker steeds verder doordringen tot in het binnenste — het Engels van de Engelstalige landen.

7,82 miljard euro

Voor de buitenste schil telt vooral de *waarde* van het Engels. Veel mensen vinden het prettig als zo'n waarde in getallen kan worden uitgedrukt: het getal is de universele taal in onze door geld en statistieken beheerste tijden. In maart 2001 geleden maakte het merkenbureau Interbrand een schatting en kwam uit op ongeveer 7,82 miljard euro. Het bureau is gespecialiseerd in het schatten van de waarde van merknamen. Als Pepsi een overnamebod wil doen op de naam Coca Cola, kan het Interbrand inschakelen. Dat rekent dan uit hoeveel er ongeveer voor die naam betaald zou moeten worden.

Als een stunt bedacht Interbrand dat het aardig zou zijn om soortgelijke technieken nu eens toe te passen op enkele grote talen. Het schatte voor ieder van deze talen onder andere hoeveel internationale bedrijven de taal gebruikten voor internationale communicatie en welk deel van het internetverkeer zich in de taal afspreelde. Het telde al die factoren bij elkaar op volgens een bepaalde sleutel en kwam uiteindelijk tot het genoemde bedrag voor het Engels. Het Japans was volgens de zelfde berekening 4,24 miljard euro waard, het Duits 2,56 miljard en het Spaans 1,79. De waarde van het Nederlands werd helaas niet berekend.

Talen zijn niet te koop, zou je denken, maar dat is niet helemaal waar. Als we ervan uitgaan dat het leren van een taal een investering is, kun je je tijd beter investeren in een taal die bijna acht miljard euro waard is, dan in een veel minder waardevol product.

Je kunt ook naar de waarde kijken van taalbeheersing voor een individu. Er wordt beweerd dat bijvoorbeeld Europese secretaresses die geen Engels spreken, gemiddeld 30% minder verdienen dan hun collega's die dat wel doen — als je al aan het werk komt zonder op zijn minst een zweempje Engels. Bij KPNQwest moeten alle e-mails in het Engels zijn gesteld; ook als ze door de ene Nederlandse ingenieur aan de andere worden gestuurd. Volgens de leiding van het bedrijf worden e-mails vaak doorgestuurd en als er allerlei talen gebruikt worden, zou dat nadelig kunnen werken op de communicatiestromen.

Ierland was een van de snelst groeiende economieën van Europa, voor een deel dankzij het feit dat de werkende bevolking Engels sprak. In hoeverre ook de relatieve economische successen van Nederland en Vlaanderen aan de taalbeheersing van de bevolking moet worden toegeschreven, is nog nooit uitgerekend. In ieder geval lijkt er minstens in Europa een taalgrens te corresponderen met een welvaartsgrens: hoe meer Engels er als tweede taal in een land gesproken wordt, des te hoger, gemiddeld genomen, de rijkdom.

Taal als netwerkgoed

Sommige deskundigen proberen het wereldtalensysteem inderdaad vanuit zo'n economisch standpunt te bekijken. Het bekendste voorbeeld van zo'n deskundige is de Nederlandse socioloog Abram de Swaan. De Swaan vindt dat alle talen van de wereld als het ware een soort markt vormen — het 'wereldtalensysteem'. Zoals in een economisch model burgers rationele keuzes maken over waar ze hun geld zoal aan besteden, zo maken taalleerders op de markt ook dit soort rationele keuzes.

Volgens De Swaan wordt de waarde van een taal vooral bepaald door het aantal sprekers dat die taal heeft. Dat is niet zo'n gekke gedachte: als je met veel mensen kunt praten in een bepaalde taal, heeft het meer zin om die taal te leren dan wanneer je met weinig mensen kunt praten.

Dit alles impliceert dat als een taal eenmaal voldoende kritische massa heeft bereikt, de aantrekkingskracht van die taal almaar groter zal worden. In steeds groter getale zullen mensen voor die taal kiezen, en omdat er daardoor steeds meer sprekers komen, wordt de waarde van de taal almaar groter. Zodat nog weer meer mensen voor de taal zullen kiezen. Talen zijn in dit opzicht volgens De Swaan te vergelijken met zogenoemde netwerkgoederen zoals de telefoon of het internet.

Netwerkgoederen worden niet minder waardevol naarmate meer mensen ze bezitten, zoals dat wel geldt voor bijvoorbeeld kunstwerken of modieuze kleding. Integendeel, hoe meer mensen een telefoonaansluiting hebben, des te aantrekkelijker het wordt om zelf ook een telefoonaansluiting te hebben. Aan de andere kant worden netwerkgoederen ook niet onbereikbaar en duurder als meer mensen ze hebben of willen hebben, zoals dat bijvoorbeeld geldt voor goudstukken en voedsel. Integendeel, als de hele straat al is aangesloten op de glasvezelkabel is het veel goedkoper om je daar bij aan te sluiten dan wanneer je de enige in de wijde omgeving bent met een dergelijke wens.

De vergelijking van taal met de telefoon is in veel opzichten een heel sterke. Ik denk dat het leren van een taal inderdaad het best te vergelijken is met het laten aanleggen van een telefoon- of een internetaansluiting. De twee handelingen hebben zelfs dingen met elkaar gemeen die De Swaan niet precies kan verklaren in zijn puur economische, op de winst van het individu gerichte, model.

Net als bij de keuze om als een van de weinige mensen een taal te leren is er bij de keuze om een netwerkaansluiting te laten aanleggen in eerste aanleg een zeker vertrouwen nodig. Op het allereerste moment moeten er pioniers zijn die besluiten de taal te leren of een telefoon te kopen. Die pioniers doen dat niet omdat er op dat moment al voldoende andere mensen zijn die al aangesloten zijn — dan waren ze immers geen pioniers. Ze doen dat omdat ze er vertrouwen in hebben dat die andere mensen er binnenkort zullen komen, of omdat ze willen

dat die andere mensen er komen en vinden dat zij als eerste een daad moeten stellen. Als zulke mensen er niet waren, zou er nooit een nieuwe taal (of een nieuw dialect of een andere taalvariant) kunnen ontstaan — en dan waren de telefoon, het internet en al die andere netwerken die we nu kennen er nooit gekomen. Waarom zou je een telefoon nemen als je niemand kunt bellen? Dus waarom namen de eerste mensen een telefoon?

De verwaarloosbare invloed van radio en televisie

Hoe ver kunnen we gaan in de vergelijking van taal met een netwerkgoed? Veel mensen denken dat de media een zeer zware invloed hebben op taal. Zonder de radio en de televisie was de verloedering nooit zo ver doorgezet. Is dat zo? Behalve van grote oorlogen, hongersnood, overbevolking, vervreemding, massavernieting en andere rampspoed is de twintigste eeuw ook het tijdperk geweest van steeds maar weer nieuwe media – een eeuw waarin onder andere de telefoon, de film, de radio, de televisie en het Internet verspreid raakten in de westerse wereld en zo niet de taal zelf dan toch het taalgebruik van de mensen in dit deel van de aarde ingrijpend begonnen te veranderen. Sommige mensen wijten alles wat ze bar en boos, en vies en voos vinden aan het hedendaagse taalgebruik aan de media. Gematigder mensen denken dat ook de opkomst van het Engels aan de nieuwe media te wijten is.

Ook die gematigder mensen zitten er vermoedelijk naast. Volgens taalkundig onderzoek van onder andere de Amerikaanse geleerde William Labov hebben de zogenoemde massamedia, zoals de televisie en de radio, veel minder invloed op het dagelijks taalgebruik dan interactieve media, zoals de telefoon. Dat komt doordat massamedia de taal maar één kant op sturen: van zender naar ontvanger, van studio naar de huiskamer en nooit andersom. Je kunt als gebruiker niets tegen je ontvangtoestel terugzeggen, en alle taal die van de andere kant over je uitgestort wordt kennelijk alleen willoos ondergaan.

De argumenten van Labov zijn overtuigend. Als er op de wereld één land is waar de massamedia een duidelijke invloed op de taal zouden moeten doen gelden, dan zijn het wel de Verenigde Staten; nergens kijken de mensen, zoals bekend, zo veel naar de televisie. Tegelijkertijd ontstaan er in en om de grote steden nog steeds dialecten — de talen van Seattle, Chicago en New York groeien aantoonbaar nog steeds uit elkaar.

Je zou dat dan nog kunnen wijten aan het bestaan van regionale televisiezenders, die in de Verenigde Staten inderdaad behoorlijk sterk zijn. Het probleem is echter dat de nieuwe dialectgrenzen, de lijnen die je kunt trekken rondom gebieden waarin min of meer hetzelfde dialect gesproken wordt, helemaal niet overeenkomen met de uitstralingsgebieden van de regionale omroepen. Ze blijken echter wél min of meer overeen te komen met een heel ander soort grenzen: die van de telefoonverbindingen. Hoe meer telefooncontact er tussen twee steden is, des te meer lijken de dialecten van die twee steden op elkaar. Kennelijk passen mensen hun taal kennelijk niet zo snel aan als ze alleen maar over ze uitgestort wordt. Echte, langdurige, taalveranderingen verlopen daarvoor wellicht ook iets te subtiel: je verandert de klanken van je taal bijvoorbeeld telkens een heel klein beetje en controleert dan hoe je gesprekspartner daarop reageert. De radio en de televisie zijn geen volwaardige gesprekspartners en de persoon aan de andere kant van de telefoon is dat wel.

Op dezelfde manier hebben eeuwen van kanselpreken de bevolking ook nauwelijks Latijn of standaardtaal bijgebracht. Hoewel de massamedia veel meer mensen tegelijk bereiken, hadden de interactieve media een veel krachtiger wapen in handen: het contact van individu tot individu.

Natuurlijk is er wel sprake van een oppervlakkige en vluchtige vorm van invloed. Hebben Van Kooten en De Bie niet allerlei woorden aan onze taal toegevoegd? Is er niet een tijd geweest dat Emile Ratelband zijn *tjakka* over het land uitstortte? Jawel, maar het gaat dan wel vrijwel altijd om losse woordjes of staande uitdrukkingen. Een hele manier van praten, een accent, een nieuwe zinsconstructie heeft de televisie ons volgens mij nooit gebracht. En verder gaat het vrijwel per definitie vrijwel altijd over modieuze verschijnselen. Een paar weken, een paar maanden, in een enkel geval een paar jaar zoemen sommige televisiewoorden misschien rond. Maar het aantal keren dat ze ook echt beklijven is op de vingers van een hand te tellen.

Hollywood

Deze opvatting staat lijnrecht tegenover de algemeen gangbare opinie dat de massamedia nu juist die een grote – en schadelijke – invloed hebben op het dagelijks taalgebruik. De twintigste eeuw was ook een eeuw van klachten over de verloedering van de taal en vaak werd die verloedering toegeschreven aan de nieuwe media. Ook over de filmindustrie zijn er bijvoorbeeld immers veel klachten geweest: zij waren de eerste voorboden van het Engels van de massamedia.

Het is echter de vraag of de Europeanen door de films ook beter Engels zijn gaan spreken. Wel is het waar dat de exploitanten van massamedia belang hebben bij taalkundige eenvormigheid en bijvoorbeeld op nationaal niveau bij standaardtalen en op internationaal niveau bij de keuze van een universele lingua franca. Het is goedkoop als zoveel mogelijk ontvangers de boodschap kunnen ontvangen. Maar aan de andere kant is de invloed van deze media per definitie oppervlakkig – beperkt tot uitlenen van wat woorden en kreten, en nauwelijks van invloed op de dieper liggende, grammaticale aspecten van taal – en voorbijgaand van aard. Echt Engels spreken leer je alleen in persoonlijk contact met andere Engelstaligen, of dat nu moedertaalsprekers zijn of niet.

Interactieve massamedia

Als deze redenering juist is, zouden de nieuwe media wel eens een werkelijk ingrijpende invloed op de taal kunnen hebben. Wat zijn nieuwe media? Er circuleren verschillende definities van dit begrip, maar ik houd het op de volgende: nieuwe media zijn én gericht op meerdere personen tegelijkertijd én interactief. Het Internet is het belangrijkste en bekendste voorbeeld van een nieuw medium volgens deze definitie — een website kan bijvoorbeeld veel mensen tegelijkertijd bereiken, maar al deze mensen kunnen vervolgens als ze willen (en als er een goede organisatie achter de website zit) in een persoonlijke discussie treden met de maker van de websites. Oude media hadden een van deze twee karakteristieken, maar niet allebei tegelijkertijd. Het Internet zou wel eens het relatief grotere bereik van de televisie kunnen combineren met de interactieve veranderingskracht van de telefoon.

Dat betekent niet dat oude media, zoals televisie, radio, film en grammofoonplaat, op het punt staan te verdwijnen. Veel van deze media zijn nog altijd ongekend populair en maken steeds nieuwe ontwikkelingen door — bijvoorbeeld in de vorm van breedbeeldtelevisie en van mobiele telefonie. Bovendien vervagen de grenzen tussen de oude en de nieuwe media stilaan. In de eerste plaats wordt het steeds goedkoper producten voor de oude massamedia te maken: het is veel minder kostbaar om nu een cd te maken dan het vroeger was om een lp te maken. Datzelfde geldt ook voor de productie van films, en radio- en televisieprogramma's. Al deze producten kunnen daarom voor steeds grotere groepen gemaakt worden. Hierin ligt waarschijnlijk een deel van de verklaring voor de dialectrenaissance die we in het vorige hoofdstuk ook al zijn tegengekomen. In het verleden was het zo duur om bijvoorbeeld een speelfilm te maken, dat je zo'n film liefst voor een zo groot mogelijke groep moest maken.

Bovendien verandert ook de telefonie van karakter en wordt ze steeds meer gebruikt voor allerlei soorten van telefonische informatiediensten die een beeld geven dat veel meer lijkt op het model van de nieuwe media. Dat geldt nog sterker in het geval van wap (een systeem om sterk vereenvoudigde webpagina's via het mobiele netwerk te verspreiden) en andere Internettoepassingen via de mobiele telefoon. De grenzen tussen de verschillende media worden daardoor steeds moeilijker te trekken. Alle media worden nieuwe media, als het gaat om hun mogelijke invloed op taalverandering. Er staan ons nog interessante tijden te wachten.

Wat voor consequenties heeft dit alles nu voor de talen die niet zo rijk voorzien zijn als het Engels? Ziet het er nu niet zorgelijk uit, als de webpagina's nog steeds overwegend in het Engels zijn gesteld? Volgens recente schattingen is op dit moment slechts zo'n zestig procent van alle informatie op het internet in een andere taal gesteld. Omdat er zoveel talen op het internet vertegenwoordigd zijn — op dit moment volgens sommige schattingen meer dan tweeduizend — betekent dat wel dat geen enkele andere taal kan wedijveren met het Engels. De één na grootste taal op het internet is het Duits; wie alleen deze taal beheerst kan ongeveer tien procent van alle pagina's lezen.

Wel neemt het percentage in het Engels gestelde pagina's de laatste tien jaar (sinds het netwerk werd opengesteld voor private en commerciële gebruikers) almaar af. In het begin was vrijwel alles in het Engels, en hoewel er steeds meer Engelstalige pagina's geschreven worden, neemt het aantal niet-Engelstalige pagina's nog veel sneller toe. Ook in het Nederlands is op dit moment waarschijnlijk meer te lezen dan iemand in zijn leven zou kunnen verwerken — gesteld dat zo iemand een zeer brede belangstelling zou hebben die van actueel nieuws over de golfsport zou reiken tot aan informatie over de propedeuse Gezondheidswetenschappen aan de Universiteit van Maastricht.

De Spreek Goed Engels Beweging

Het web gebruiken we als overstapje om van de buitenste cirkels naar de binnenste te komen — van de cirkels van de wereld waar vrijwel geen moedertaalsprekers wonen naar die van de voormalige koloniën. De regering van Singapore maakt zich grote zorgen en geeft daaraan onder andere via een website (www.sgem.org.sg) uiting. In de stadstaat wordt al sinds jaar en dag

Engels gesproken, maar de bevolking gaat, zo lijkt het wel, steeds zorgelozer met die taal om. Er is in de stad een geheel nieuwe variant aan het ontstaan die verder nergens begrepen kan worden. Die taal heet *Singlish*, en is een Engels dat niet alleen sterk beïnvloed is door het Maleis en het Chinees, maar dat ook allerlei oer-Engelse woorden op een geheel nieuwe wijze interpreteert. *Blur* betekent in het Brits Engels bijvoorbeeld 'vaag maken', maar in het Singlish ook 'vaag'. Je kunt in Singapore dus zeggen "He was very blur at the meeting". De regering van Singapore heeft een 'beweging' in het leven geroepen, de Spreek Goed Engels Beweging, die dit soort creativiteit middels campagnes moet tegengaan. Die beweging gebruikt — uiteraard — de regering weer als inspiratiebron en citeert premier Goh Chok Tong die in een toespraak in 1999 beweerde: "Singlish is geen Engels. Het is Engels dat door Singaporeanen gecorrumpeerd is en een plaatselijk dialect is geworden." (Het is alsof Lodewijk XIV zou beweren: "Het Frans is geen Latijn. Het is Latijn dat door de Galliërs gecorrumpeerd is en een plaatselijk dialect is geworden.") De Beweging zelf roept op: "Goed Engels spreken betekent grammaticaal correct Engels gebruiken tijdens conversaties waarin de regels om zinnen te bouwen precies worden opgevolgd en waarin woorden en zinsdelen uit plaatselijke dialecten en het Maleis vermeden worden."

Dingen zeggen die de buitenwereld niet kan begrijpen, dat kan nooit goed zijn voor de internationale handel. Alleen dappere mensen komen er openlijk voor uit dat ze Singlish spreken; zoals de dissidente schrijfster en taalkundige Catherine Lim, die aan het begin van de jaren negentig verklaarde: "I need Singlish to express a Singaporean feeling," Inmiddels is Lim van haar positie aan de staatsuniversiteit ontheven en is er ook van haar als schrijfster weinig meer vernomen.

Obscure Desire of Borgeoisie

Het Singlish is lang niet de enige variant. Je kunt over de hele wereld een groot aantal nieuwe of minder nieuwe 'dialecten' van het Engels onderscheiden: in HongKong bestaat een Honglish, waarin je *goedemorgen* kunt uitdrukken als 'You and I have to love long long. It is I get to road to you cleared face'. Er bestaat ook een Konglish, een mengeling van het Koreaans en het Amerikaans Engels, en waarin *glamour* het woord is voor een mooie vrouw. In het Engels van India komen uitdrukkingen voor als *prepone*, het tegenovergestelde van *postpone* 'uitstellen' (dus: 'naar voren schuiven'). Ook in Afrika wordt er bijvoorbeeld wel gesproken over *Namlish* (Namibisch Engels) en *Ghanlish* (Ghanees Engels). Er is geen enkele goede taalkundige reden om dit soort varianten anders te zien dan de dialecten die gesproken worden in Yorkshire, in Edinburgh of Chicago. In het verleden werden ook in Europa en in Amerika de dialecten te vuur en te zwaard bestreden; ze zouden de plaatselijke bevolking op een achterstand zetten en menige ouder besloot daarom zijn kinderen op te voeden in de standaardtaal. Wat is het toch jammer dat dit soort gedachten kennelijk niet uit te roeien is, en overal op de wereld weer opduikt.

In de buitenste cirkel bestaan er ook varianten van het Engels, maar deze hebben vaak een grappige connotatie. Het *Japlish* van Japan is daar een goed voorbeeld van. Op verschillende websites zijn verzamelingen grappig en merkwaardig Engels te vinden, zoals deze in advertenties, op straat en op truien in heel Japan

te vinden zijn: De beste is www.tokyotales.com/japlish/ waarvan de volgende voorbeelden komen:

1. *Cats know various things;*
2. *You ought to get do some a little exercise each day;*
3. *Obscure Desire of Borgeoisie*
4. *YouthFur Incorporated. We're Intellect, Cultivation and Sensitivity*

Anders dan het Singlish, het Honglish en het Konglish, hoeft het Japlish niets uit te drukken, behalve dat het op het Engels lijkt. De Japanners gebruiken nauwelijks Engels in hun dagelijks onderling verkeer; de Engelstalige teksten dienen ter decoratie en om een product er westers uit te laten zien. Dat zorgt voor de speciale poëzie die dit soort teksten kenmerkt. In de zomer van 2001 werd een zinnetje in het Japlish wereldberoemd, in ieder geval op het internet: *All Your Base Are Belong To Us*. Dit zinnetje, waarschijnlijk gekopieerd uit een computerspelletje was in allerlei foto's geplakt die populair waren op het internet. Die foto's waren achter elkaar gezet en werden getoond met een opzweepend muziekje. Op deze manier werd het Japlish voor het eerst deel van de wereldcultuur.

In Azië is het gebruik van het Engels voor puur decoratieve doelen niet ongebruikelijk. Een bekende anekdote is dat ergens aan het eind van de jaren tachtig in de Chinese provincie Guangxi een trui opdook met de tekst *nnehirpitothuihdronifemtyouoohreuoahwhehpt*. Enig onderzoek bleek dat deze trui de kopie was van een kopie van een trui die jaren eerder in Hongkong was geproduceerd en die de tekst *Never put off till tomorrow what you can do today. Let's sport* had gedragen. In de inhoud van die boodschap waren de Chinese kopers kennelijk niet erg geïnteresseerd — wat telde was dat er een tekst was in iets wat er in hun ogen kennelijk als Engels uitzag, met van die ruige westerse letters. De Japanners hebben overigens een lange traditie van woorden lenen uit westerse talen. Al zo lang als de Japanners in contact staan met de (westerse) buitenwereld, lenen ze woorden: *kohii* uit het Nederlands (*koffie*), *tabako* uit het Portugees (*tabaco*). Voor allerlei moderne begrippen gebruiken de Japanners nu Engelse woorden: niet alleen voor de *kompyuta* (computer) maar ook voor de *foku* (vork/ fork), het *katen* (gordijn/ curtain) en de *sukato* (jurk/ skirt). Bovendien bedenken de Japanners ook graag hun eigen Engelse woorden, zoals *imejiappu* ('image up', zijn image verbeteren). De term *Japlish* wordt door de Japanners zelf het liefst voor dit soort creatieve taal gebruikt.

Zelfs in Europa hebben we naast het in het vorige hoofdstuk genoemde *franglais*, ook het *Denglish* of *Engleutsch*. Ook daar vinden we fraaie vondsten — de bekendste recente is waarschijnlijk de *Handy*, een woord voor een mobiele telefoon dat in Duitsland is gemaakt.

De extreemste vorm van toegeëigend Engels zijn ongetwijfeld de zogenoemde *creooltalen*, de mengtalen die in voormalige gekoloniseerde gebieden zijn ontstaan en waarin het Engels helemaal gefuseerd is geraakt met andere talen. Een voorbeeld is het Jamaicaans, waarin *Zij dacht dat dit een stok was* (in het Engels: *She thought this was a stick*) kan klinken als: *Im ben tink dis a wan tik*.

Je kunt talen niet opdringen

Zoals het Singlish lang niet de enige variant van het spreektaal-Engels is die op dit moment bewonderd kan worden in de middelste cirkel, zo is de regering van Singapore ook niet de enige die zich zorgen maakt over het taalgebruik van haar onderdanen. Salman Rushdie vertelt in zijn essay '*Commonwealth literature*' *does not exist* (Er bestaat geen 'gemenebestliteratuur') dat toen de marxistische premier Jyoti Basu in de Indiase deelstaat West-Bengal een campagne tegen het Engels begon, er graffiti verscheen met de tekst: *My son won't learn English; your son won't learn English; but Jyoti Basu will send his son abroad to learn English*. Zelfs in de buitenste cirkel duiken dit soort geluiden regelmatig op: in China is begin 2001 een wet in werking getreden die de 'chaos' verbiedt die volgens de regering ontstaat doordat jongeren uitdrukkingen gebruiken als *I titanicked* voor 'ik ben gezakt'. Recenter, nog maar enkele jaren geleden, overwoog de Russische president Poetin een wet in te stellen die behalve vloeken en kromme zinnen ook het gebruik van Engelse leenwoorden zou verbieden. De wet werd snel weggelachen.

Het zijn vooral dictatoriale regimes die proberen het Engels te verbieden, maar zelfs zij hebben weinig succes. Talen laten zich nu eenmaal niet verbieden, al is het maar omdat ze geen grote monolithische blokken zijn. Bovendien zit talenkennis veilig in je hoofd. Omgekeerd laat talenkennis zich ook niet opdringen of verplichten. Iedereen die wel eens gesproken heeft met iemand uit bijvoorbeeld Hongarije, die oud genoeg is om in de communistische tijd op school te hebben gezeten, weet dat: zo iemand spreekt doorgaans geen woord Russisch, al heeft hij of zij dat dan ook jarenlang op school aangeboden gekregen en zelfs redelijk goede punten voor het vak gehaald. Zodra ze de school mochten verlaten, vergaten ze alles weer. Dat is ook geen aanstellerij: ik ken Hongaarse taalkundigen die het oprecht betreuren dat ze geen Russisch spreken.

Gedomesticeerd Engels

Je kunt talen dus niet opdringen, en toch zit men in grote delen van de wereld met een erfenis van het koloniale Engels. Er bestaan in de voormalige koloniën ruwweg twee reacties op het gebruik van het Engels: mensen zien het als een vloek of als een zegen. Om die reacties goed en scherp geformuleerd te zien, kunnen we ons tot de literatuur wenden: we hebben het over de waarde van een instrument en degenen die dat instrument dagelijks hanteren, kunnen misschien het best beoordelen wat die waarde is.

Ik weet niet hoe het met andere mensen is, maar een boek van Salman Rushdie kan *ik* niet lezen zonder woordenboek. Soms bezigt hij echter ineens klare taal. Zo schreef hij in het hierboven al aangehaalde essay '*Commonwealth literature*' *does not exist*:

Volgens mij gebeurt het volgende: die volkeren die ooit gekoloniseerd werden door de taal, herbouwen die taal nu vlug, domesticeren haar. Ze raken wat meer ontspannen over de manieren om haar te gebruiken. Daarin bijgestaan door de enorme flexibiliteit en grootte van de Engelse taal, beitelen ze grote territoria voor zichzelf uit binnen haar grenzen.

Voor Rushdie is het Engels zijn taal, die hij van de kolonialisten heeft afgepakt. Dat is misschien een ander soort Engels dan dat van het moederland, al leest men daar zijn boeken nu natuurlijk ook en raakt er allicht door beïnvloed in zijn taalgebruik.

Overigens: als ik zeg dat ik Rushdie niet zonder woordenboek kan lezen, bedoel ik niet dat hij bij het 'domesticeren' van het Engels allerlei woorden aan die taal zou hebben toegevoegd. Je kunt Rushdies woorden ook al vinden in de Engelse woordenboeken van de koloniale tijd; maar hij maakt juist heel veel gebruik van die woorden, hij kent er duidelijk veel meer dan ik. Bij lectuur van zijn boeken wordt pas echt duidelijk dat Rushdie in de middelste cirkel zit en ik in de buitenste.

In hetzelfde essay wijst Rushdie op nog enkele interessante aspecten: bijvoorbeeld dat de meeste talen in India niet zo zeer onder druk staan van het Engels, als wel van andere talen van India, en dan vooral van het Hindi. Wel zijn de niet-Engelstalige auteurs in het buitenland veel minder bekend dan de Engelstalige, hoewel ze natuurlijk niet per definitie minder interessant zijn. Juist het gebruik van het Engels door Rushdie, maar vooral ook door (hemzelf genoemde) echte Indiase auteurs als Rabindranath Tagore, Desani, Chaudhuri, Raja Rao en Anita Desai, en door auteurs uit allerlei andere delen van de wereld ontstaat een echte, en interessante wereldliteratuur: een literatuur die een groot deel van de rijkdom van het menselijke gedachteleven weergeeft en die dat probeert te doen in een taal die voor de hele wereld begrijpelijk is.

Het is overigens nog lang niet zover dat Nederlandse auteurs ook aan de wereldliteratuur in deze zin zullen meedoen. Harry Mulisch en Cees Nooteboom mogen in grote delen van de westerse wereld gelezen worden, ze schrijven in het Nederlands. Zelfs jongere auteurs als Joost Zwagerman, die waarschijnlijk alles in het Engels kan zeggen wat hij wil, of Arnon Grunberg, die alweer vele jaren in New York woont, zullen dat niet zo snel doen. Er zijn wel een paar uitzonderingen: Jan de Hartog, die in de jaren vijftig naar Amerika verhuisde, daar redelijk succesvol werd, maar zijn Nederlandstalige *Hollands Glorie* (1941) nooit meer heeft overtroffen. Merkwaardigerwijs heeft ook de Nederlandse schrijver die het overduidelijkst aan de Nederlandse taal gebakken zat, nog wel eens geprobeerd een Engels schrijver te worden: Gerard Reve, die op een bepaald moment zo op zijn volk was uitgekeken dat hij *The acrobat and other stories* in het Engels publiceerde. Het resulteerde niet in een grote doorbraak, en Reve keerde snel naar zijn moedertaal terug.

De wraak van Vrijdag

Er bestaat ook een omgekeerde reactie: een van afkeer van het Engels. Zij verwijzen vaak naar Robinson Crusoe, de held van de gelijknamige achttiende-eeuwse roman van Daniel Defoe. Crusoe kwam op zijn eiland de inboorling Vrijdag tegen en reageerde als volgt:

Ik was heel verheugd over mijn nieuwe metgezel, en nam het op me om hem alles te onderwijzen dat nodig was om hem nuttig, handig en behulpzaam te maken. Maar vooral om hem te laten praten en mij te laten

begrijpen wanneer ik sprak, en hij was de beste leerling die je je maar kunt voorstellen.

Er is door geleerden wel op gewezen dat het boek van Defoe een belangrijke rol heeft gespeeld in het Britse denken over het koloniale systeem. Toen de Britse uitgever Longman aan het begin van de twintigste eeuw een serie boekjes uitgaf in vereenvoudigd Engels, die de lezer moesten helpen om de taal van de koloniale grootmacht te leren, was *Robinson Crusoe* de eerste titel. Het probleem dat sommige schrijvers in voormalige koloniën nu hebben, is dat in Engelstalige teksten gewild of ongewild altijd de stem van Robinson Crusoe meeklinkt. De Indische taalkundige en schrijver Probal Dasgupta schreef me eens in een e-mail:

Het werk van Indiërs in het Engels verwijzen altijd naar de kenmerkende teksten uit het Engelse taalgebied, het zijn 'anaforische teksten'. De zelfstandige teksten zijn in de Indische talen. Ik stel voor, dat deze stelling waar is voor de belletrie; de *toegepaste* teksten die Indiërs in het Engels schrijven kunnen wel origineel zijn, en wel omdat de *toegepaste* functie van het Engels het doel is waarom het Indische publiek in het Engels investeert.

Het is moeilijk om tegen dit soort opmerkingen te argumenteren; voor de een klinkt misschien in elk Engels woord Crusoe door, terwijl de ander vindt dat Vrijdag uiteindelijk de baas kan worden over zijn taal. Het volgende hoofdstuk gaat helemaal over het kolonialisme. Maar wat is nu het effect van dit alles op de *binnenste* taalkundige cirkel van het Engels: op de taal van de Engeland en de Verenigde Staten?

Engels in de binnenste cirkel

"Het is onmogelijk voor een Engelsman om zijn mond open te doen zonder dat een andere Engelsman hem begint te haten of verachten", schreef George Bernard Shaw. Er zijn waarschijnlijk weinig culturen geweest waarin taal zozeer aan klasse gebonden is als de Engelse. In andere culturen is het grote verschil er één tussen de hoofdstad en de rest van het land (Frankrijk is daar een voorbeeld van), of van verschillende regio's binnen een land (dat zien we bijvoorbeeld in Duitsland), maar in Engeland lijkt de voornaamste functie van taal er traditioneel een geweest om de klassen van elkaar te onderscheiden.

Dat lijkt langzamerhand aan het veranderen. Niet alleen zijn er in Engeland, net als in de rest van Europa, grote groepen immigranten binnengekomen — bijvoorbeeld uit India. Deze spreken vaak een volmaakt Engels, maar wel met een eigen accent dat helemaal niet zo duidelijk te classificeren is als behorend tot een bepaalde klasse.

Daar komt bij dat de klassemaatschappij in Groot-Brittannië ook langzaam maar zeker lijkt te verbrokkelen. Dat weerspiegelt zich ook in de taal. Van politici als Tony Blair wordt wel gezegd dat ze *Estuary English* spreken — een nieuw, modieus soort Engels dat los lijkt te staan van klasseonderscheidingen, en bijvoorbeeld in sommige opzichten de invloed heeft ondergaan van het Cockney, de taal van de Londense arbeiders. Dat was vijftientig jaar geleden waarschijnlijk nog ondenkbaar.

De term 'Estuary English' verwijst naar de oevers (de *estuary*) van de rivier de Thames, omdat men ervan uitgaat dat de nieuwe variant daar ontstaan is. Het uit zich vooral in enkele uitspraakkeienaardigheden, zoals het weglaten van een t tussen twee klinkers (*be'er* zeggen in plaats van *better*) en het uitspreken van een l aan het eind van de lettergreep als een w (*miwk* zeggen in plaats van *milk*). Het is een typisch Britse taalverandering. In Engeland wordt door taalmopperaars regelmatig geklaagd dat iedereen de Amerikanen maar nabauwt, maar het Estuary English laat zien dat dit niet zo is, dat het Brits Engels wel degelijk zijn eigen weg blijft gaan.

Dat zou je ook eigenlijk wel verwachten. De taal wordt ook door Blair en anderen gebruikt voor eigen — Britse — doelen. Dat het Engels steeds internationaler wordt, heeft hier geen invloed op; het internationale Engels kan best naast het Britse bestaan. Omgekeerd zal dat Britse Engels dan ook hopelijk steeds minder model zijn voor het internationale Engels. Als wij Nederlanders ooit *miwk* gaan zeggen, is dat hopelijk eerder omdat we nu ook al steeds meer geneigd zijn *mewk* te zeggen: toevallig verandert de l ook in het Nederlands aan het eind van de lettergreep in een w. Met invloed uit Engeland heeft dat voor zover dat valt na te gaan niks te maken.

Ook in de Verenigde Staten verandert er het een en ander, zoals de Amerikaanse taalkundige William Labov in zijn al genoemde onderzoek aantoonde: de grote steden ontwikkelen hoe langer hoe meer hun eigen dialecten. Daarbij moet wel worden aangetekend dat volgens dezelfde Labov de meeste Amerikanen nog steeds 'dialectdoof' zijn: ze horen niet waar iemand vandaan komt. Het wekt zelfs in New York geen verbazing als een acteur die in een New Yorkse politiserie een personage speelt dat geboren en getogen is in die stad het accent van Chicago gebruikt.

Ook is er steeds meer aandacht voor het zogenoemde Ebonics, of Black Vernacular English — de eigen taal van de zwarte Amerikanen. En tenslotte zorgt vooral de voortdurende stroom mensen uit Latijns Amerika ervoor dat mensen steeds meer bewust raken van het feit dat het Engels lang niet de enige taal is van de Verenigde Staten. President George W. Bush houdt al af en toe toespraakjes in het Spaans, er komen steeds meer Spaanstalige televisiezenders en heel veel overheidsdocumenten zijn in de twee talen gesteld. Hoewel dit alles een reactie oproept — er zijn in de Verenigde Staten nu alweer enkele decennia groepen en groepjes actief die in de wet verankerd willen zien dat het Engels 'de enige taal' van het land is, en soms hebben deze groepjes nog succes ook — wordt het steeds meer mensen zélf s in Amerika duidelijk dat er meer is dan alleen het Engels. De gebeurtenissen in de wereld dragen daar overigens ook aan bij: waren er in 2000 nog maar negen studenten die in Amerika afstudeerden op het Arabisch, dat aantal is sinds de aanslag van 11 september 2001 fors gestegen. Zo begint Amerika langzaam maar zeker taalkundig gezien misschien steeds meer op de rest van de wereld te lijken: een werelddeel thuis allerlei talen worden gesproken, waar de uitspraakverschillen tussen regio's enorm kunnen zijn en waar mensen belangstelling tonen voor nog veel meer talen zoals deze overal ter wereld wordt gesproken, maar waar een algemeen begrijpelijke variant van het Engels als informele lingua franca geldt.

De zachte kern van het Engels

Valt het Engels met al die veranderingen niet uit elkaar? Kunnen de mensen elkaar nog wel verstaan? Gebeurt er met het Engels niet net zoiets als met het Latijn, dat op een bepaald moment uiteenviel en werd tot Roemeens en Frans, Italiaans en Catalaans, Retoromaans en Spaans? Het antwoord is dat het Engels natuurlijk allang uit elkaar gevallen is. Al een eeuw geleden stond er in de *Daily Chronicle* al het grapje "English spoken; American understood". Er is nu al waarschijnlijk geen taal waarvan zoveel varianten bestaan die alleen maar tot op zekere hoogte onderling verstaanbaar zijn. Het Engels heeft altijd een minder sterke standaardiseringstraditie gehad dan talen als het Frans en in mindere mate ook het Nederlands. Er bestaat geen 'Groen Boekje' van de Engelse spelling, geen staatscommissies die alternatieven bedenken voor ongewenste leenwoorden. Natuurlijk hebben veel Britten en Amerikanen wel een gevoel over wat 'standaard-Engels' is en wie dat spreekt — ongeveer zoals de meeste Nederlanders schijnen te voelen dat Harmen Siezen vlekkeloos Nederlands spreekt — maar ergens vastgelegd is dat niet.

Volgens mij hoeven we ons weinig zorgen te maken; zolang mensen er behoefte aan hebben met elkaar te communiceren zullen ze een overkoepelende taalvorm blijven vinden. De vergelijking met het Latijn gaat mank doordat die taal op een bepaald moment de taal werd van de elite. Zolang het Engels de taal kan zijn van grote groepen mensen, als het ons lukt om het tot het instrument te maken van de hele bevolking (en niet alleen van de minderheid die het nu beheerst) hoeft dat allemaal niet te gebeuren. Het steenkolen-Engels is dan de meest democratische oplossing: er zijn honderden manieren om te praten, maar er zijn geen fouten. Als iedereen zijn best doet om zo begrijpelijk mogelijk voor zijn partner te zijn en tegelijkertijd om de ander zo goed mogelijk te begrijpen, hoeven er geen problemen te zijn. De geschiedenis van het Engels heeft ons een grote verscheidenheid aan Engelsen opgeleverd — dat verklaart voor een belangrijk deel het succes van die taal. Laat ons dan ook gebruik maken van die verscheidenheid.

7. Amerikaanse toestanden. Nederlands en Engels kolonialisme

Linguavor wordt het Engels wel genoemd door deskundigen die daarmee tegelijkertijd geleerd en kritisch klinken. Het woord betekent zoveel als *taaletend* (zoals *carnivoor* 'vleesetend' betekent en het verwijst naar de bloeddorstige houding die het Engels geacht wordt te hebben tegenover andere talen. Waar het Engels verschijnt verdwijnen andere talen, zo is de gedachte. (En waar het steenkolen-Engels verschijnt, verdwijnt het 'correcte' Engels.)

Als je het zo bekijkt, lijkt het Nederlands heel wat sympathieker. Onze taal heeft nog maar zelden een andere taal opgegeten. Integendeel, terwijl het Engels in India nog steeds een belangrijke rol speelt, heeft Nederlands Indië het Nederlands zo snel mogelijk aan de kant gezet toen het Indonesië werd. In 1943 schreef de toenmalige minister H.J. van Mook van Koloniën in een nota dat de Britten het gebruik van het Engels altijd hadden bevorderd in hun koloniën, en dat Nederland daar een voorbeeld aan zou moeten nemen. Van Mook was te laat met zijn pleidooi voor het Nederlands. Op het moment van schrijven sprak ongeveer twee procent van de bevolking van ons Indië Nederlands, en het zouden er niet veel meer worden.

De schijn bedriegt. Het Engels en zijn steenkolenvariant zijn lang niet zo *linguavor* als het op het eerste gezicht misschien lijkt. En de houding van de Nederlanders ten opzichte van hun eigen en andere talen is ook niet ideaal.

Dood aan het Keltisch

Op het eerste gezicht heeft het Engels niet zo'n mooie geschiedenis. Het begon al in eigen huis, in Groot-Brittannië. Ooit werd waarschijnlijk overal op de Britse eilanden Keltisch gesproken. De Romeinse bezetting en de daarop volgende invasies van allerlei Germaanse stammen maakten daar een einde aan. Sindsdien spreekt men alleen nog Keltisch aan de grenzen van het rijk en in de loop der eeuwen is er alles aan gedaan om de taal te laten verdwijnen. In Wales, in Schotland en in Ierland spreekt een slinkende minderheid van de bevolking nog een Keltische taal. Het Welsh, dat er volgens deskundigen het best aan toe is, heeft momenteel ongeveer 550.000 sprekers, waarvan dan weer niet meer de helft de taal echt nog actief en regelmatig gebruikt. Het Schots Gaelic en het Iers hebben naar schatting ieder niet meer dan zo'n twintigduizend sprekers. Eentaligen zijn er niet meer, mensen die zo'n Keltische taal als moedertaal hebben al bijna niet meer. De talen van het eiland Man en het schiereiland Cornwall zijn inmiddels al helemaal uitgestorven (de laatste spreekster van het Cornish, Dolly Penreath, overleed in 1777), al doen sommige idealisten nog wel hun best de talen nieuw leven in te blazen: er is een kunstmatige nieuwe taal ontwikkeld (*Cornic*) die toegesneden is op het moderne leven en door mensen met belangstelling voor hun Cornische identiteit weer wordt geleerd.

Nu kun je het Engels niet overal de schuld van geven. In de eerste plaats is de Keltische talen de laatste vijftig jaar wel meer ruimte gegeven; hun situatie is nu minder hopeloos dan hij in de eerste helft van de twintigste eeuw leek. De Keltische talen werden ooit in grote delen van Europa gesproken; ook in Frankrijk, ook in België, en volgens sommige deskundigen zelfs ook in

Nederland — in ieder geval in het gebied onder de grote rivieren. In onze streken is er van die talen helemaal niets meer over. Hier is men kennelijk veel effectiever geweest in het uitroeien van die ongewenste talen. Ook tegenover recentere 'eigen' minderheidstalen is men pas sinds de jaren vijftig wat toleranter komen te staan. Bovendien waren de Kelten zelf ook weer geen oerbevolking van de streken waar zij nu in gevestigd zijn: ook zij moeten in de prehistorie andere mensen verdreven hebben. De geschiedenis bestaat helaas uit wederzijdse volkerenmoord, en voortdurend verdwijnen er talen. Waarmee overigens niet gezegd is dat de Keltische talen die nu over zijn dan maar moeten verdwijnen: zolang er mensen zijn die het de moeite waard vinden hun kinderen in zo'n taal op te voeden, kunnen die mensen bijdragen aan een interessanter en kleurrijker Europa.

Naar het toilet

De grootste stap van het Engels werd natuurlijk pas eeuwen later gezet — met de verovering van Noord-Amerika. Traditioneel wordt het moment dat de Engelsen arriveerden in (Noordoost-)Amerika, gedateerd op 1620, toen een groep kolonisten op het schip de *Mayflower* aankwam in de Chesapeake Bay. Eerder waren er overigens al andere kleine groepjes in hetzelfde gebied geland. Er waren natuurlijk ook andere nationaliteiten: Duitsers, Fransen, Spanjaarden, en met hen ook vele tienduizenden Afrikaanse slaven.

Er wordt gezegd dat de Nederlanders Nieuw Amsterdam voor een appel en een ei overdeden aan de Engelsen; daar wordt dan natuurlijk bij gedacht dat als die Nederlanders dat niet hadden gedaan, de Engelsen zich nu zorgen zouden maken over een stortvloed aan Nederlandse leenwoorden. Dat dit alles niet is gebeurd, en dat de Nederlanders niet meer werk hebben gemaakt van Amerika, heeft waarschijnlijk te maken met een verschil in kolonialistische houding. Voor de Nederlanders waren koloniën vooral een commerciële bron van inkomsten en het was niet meteen duidelijk welke grondstoffen er zonder al te veel gedoe uit de Amerika's te halen waren. Voor de eerste Engelsen was Amerika een land van de vrijheid, een land waar ze bijvoorbeeld hun godsdienstig leven naar eigen inzicht konden inrichten. Ook koloniën van het type Nieuw-Zeeland en Australië heeft Nederland niet gehad.

Volgens een hardnekkig verhaal zou Amerika overigens bijna Duits hebben gesproken. Bij een stemming in 1795 zou het Engels het met één stem gewonnen hebben — terwijl een Duitstalige afgevaardigde naar het toilet was. Dit verhaal lijkt niet op feiten gebaseerd. Er waren in de achttiende eeuw wel geruchten dat het Engels als officiële taal vervangen zou worden door het Frans, het Grieks of het Hebreeuws, zijnde de talen van respectievelijk de rede, de democratie en God. En ook was er in 1795 een voorstel om de wetteksten behalve in het Engels voortaan ook in het Duits af te drukken. Dat voorstel haalde het inderdaad niet, met een stem verschil. Bismarck zou later antwoorden, op de vraag wat hij als het betreurenswaardigste verschijnsel van zijn tijd beschouwde: "Dat de Amerikanen geen Duits spreken."

Sommige beschouwers zien het als kenmerkend voor de Nederlandse cultuur dat de Nederlanders hun taal wel vrij snel opgaven. Dat gold ook voor latere immigranten. In de negentiende eeuw waren er wel degelijk ook groepen

Nederlanders die om religieuze redenen het land verlieten. In de jaren 1846-1847 verhuisden zeventienduizend Nederlanders naar het land van de onbegrensde mogelijkheden; dat waren er 1,7 op de duizend inwoners. Ze trokken naar een paar vrij duidelijk omschreven gebieden, bijvoorbeeld in Iowa, maar lieten daar uiteindelijk maar weinig sporen na. Naar verluidt was daar zo'n honderd jaar later weinig meer van over, al vonden onderzoekers van het Meertens Instituut zelfs in 1966 nog duidelijke resten Nederlands (en Fries) en bleek er bovendien bij de immigranten die aan het eind van de negentiende eeuw naar de Verenigde Staten getrokken waren, nog een redelijk groot deel Nederlands, Fries of een dialect van het Nederlands te spreken.

Georganiseerd egoïsme

Amerika werd vervolgens natuurlijk uiteindelijk zelf de grootste exporteur van het Engels. Om dat te begrijpen moet je zien dat de hele wereld in de greep wordt gehouden door een wonderlijke mengeling van pro- en anti-Amerikanisme. Wie wil er niet in Amerika blijven als hij eenmaal kennis heeft gemaakt met de vriendelijkheid van de kassadames in de supermarkten, het optimisme van de mensen die je op straat tegenkwam en de behulpzaamheid van de burens als je zonder boter bleek te zitten? En wie wordt er niet overvallen door weerzien als hij aan de overdaad denkt, de grootte van de koffiebekers en de smaak van de koffie die erin zit, aan de manier waarop Amerikaanse tienermeisjes met elkaar praten?

Het anti-Amerikanisme is van alle tijden. Het is dan ook heel gemakkelijk om een aantal citaten bij elkaar te krijgen. "Als we het in Nederland over 'Amerikaanse toestanden' hebben," observeerde de Amerikadeskundige Maarten van Rossum in augustus 2000 in *Vrij Nederland*, "dan is dat altijd negatief bedoeld." In de jaren dertig van de twintigste eeuw schreef Menno ter Braak een essay met de prikkelende titel "Waarom ik 'Amerika' afwijs", waarin hij een jongen beschreef die op de tram een vioolpartij van Toselli stond te lezen. "Amerika is degelijk georganiseerd egoïsme, het is kwaad dat systematisch en regelmatig gemaakt is", schreef Philippe Buchez, een Frans socialist in de veertiger jaren van de negentiende eeuw. Toen Edmond de Goncourt in 1860 wilde uitdrukken hoe afschuwelijk hij het Parijs vond dat de Baron aan het bouwen was, merkte hij op dat het hem deed denken "aan een Amerikaans Babylon van de toekomst." (Diezelfde Goncourt was er overigens trots op dat hij geen andere talen sprak dan het Frans; het kon de stijl van een schrijver alleen maar benadelen als er de hele tijd woorden uit andere talen meeresoneerden.) Het zijn allemaal gedachten die allerlei mensen op allerlei plaatsen op de wereld nog steeds hebben.

Uit dat intellectuele anti-Amerikanisme kunnen we overigens ook afleiden dat er tegelijkertijd al heel lang een misschien minder uitgesproken maar tegelijkertijd waarschijnlijk veel sterker pro-Amerikanisme moet bestaan. Niemand verzet zich tegen de Groenlandse cultuur. Af en toe komt dat pro-Amerikanisme trouwens ook aan de oppervlakte; je zag dat bijvoorbeeld onmiddellijk na de aanslagen op het World Trade Center en het Pentagon op 11 september 2001: zelfs de hoofdredacteur van een onafhankelijke Franse krant als *Le Monde* publiceerde een commentaar met de titel "Wij zijn allemaal Amerikanen".

Krygszangen in het Javaans

Amerika is heel belangrijk geweest, maar het is ook moeilijk te vergelijken met een Nederlandse verovering als Suriname of Saba. Om te begrijpen hoe het Engels zo veel wijdverbreider heeft kunnen raken dan het Nederlands, is het beter om te kijken naar situaties waar we ook kunnen vergelijken. We kunnen dan kijken naar Zuid-Afrika, waar de twee koloniale machten op elkaar stootten, en we kunnen Indië met Indonesië vergelijken.

In de roman *Max Havelaar* van Multatuli vinden we het zogenoemde pak van Sjaalman, een reeks titels van opstellen over allerlei onderwerpen ('Over witte mieren; Over het tegennatuurlyke van School-Inrichtingen; Over de prostitutie in het huwelyk; Over hydraulische onderwerpen in verband met de rystcultuur.')

De verteller van het boek besluit de opsomming met de woorden: "En dit was nog niet alles! Ik vond, om van de verzen niet te spreken — er waren er in velerlei talen — een aantal bundeltjes waaraan het opschrift ontbrak, romancen in het Maleis, krygszangen in het Javaans en wat niet al."

Dat was een houding die vrij kenmerkend was voor de algemeen-koloniale gedachtewereld van de Nederlanders. Eduard Douwes Dekker (de man die achter het pseudoniem Mutatuli zat) is altijd gezien als een rebel tegen de koloniale verhoudingen, en dat was hij in veel opzichten ook. Toch bevond hij zich in veel opzichten binnen het Nederlandse denkkader over dit onderwerp. Hij wilde het koloniale systeem niet afschaffen, hij meende dat de Nederlander in Indië de taak had als een grote broer de bescherming over de arme (door lokale bazen) onderdrukte inlander op zich te nemen. Hij legde er ook een eer in om de lokale talen te leren van die inlanders en om 'zijn' mensen in hun eigen taal aan te spreken. Hij had waarschijnlijk een groter talent voor vreemde talen dan veel van zijn ambtgenoten, maar die houding was vrij kenmerkend.

De directeur van het Erasmus-centrum voor de Nederlandse taal in Jakarta, Kees Groeneboer, heeft in zijn boek *Weg tot het Westen* beschreven hoe de discussies over koloniale taalpolitiek in de negentiende eeuw werden gevoerd.

In de tweede helft van de negentiende eeuw werd er in de Tweede Kamer uitvoerig gediscussieerd over de vraag of het Nederlands actiever zou moeten worden gepropageerd. Niemand twijfelde erover dat goed onderwijs in het Nederlands nodig was — voor de blanke bevolking. Het taalgebruik van dat deel van de bevolking werd namelijk bedreigd door de verloederen die noodzakelijkerwijs optrad als gevolg van contact met allerlei talen. De zogenoemde Indo's, mensen van een gemengde afkomst, spraken bijvoorbeeld vaak een Nederlands met allerlei sterke invloeden van bijvoorbeeld het Maleis en het Javaans. Dat mocht natuurlijk niet, en dus werd het raadzaam geacht geld te steken in goede leermiddelen om de taal gelijk te houden aan die van het moederland.

Om diezelfde reden werd het ongewenst geacht dat al te veel *inlanders* het Nederlands zouden gaan leren. Zij waren met zoveel dat zij de taal alleen maar nog verder konden verloederen. Uiteindelijk zou dat zelfs zijn weerslag kunnen krijgen op de taal van het vaderland. Een taalkundige smetvrees, een angst voor het steenkolen-Nederlands was volgens de taalgeleerde K. Heeroma een belangrijke remmende factor in de verspreiding van het Nederlands naar 'de Oost'. Het is overigens verwonderlijk dat die smetvrees sinds de jaren vijftig vrijwel helemaal uit het Nederlandse denken over het Nederlands verdwenen is.

Mensen worden steeds minder bang voor accenten: je hoeft maar een paar nieuwslezers uit recente jaren te beluisteren naast enkele van hun collega's van een halve eeuw geleden om dat verschil te kunnen constateren. Maar ook die verandering in houding kwam dus veel te laat om het Nederlands een wereldwijde status te geven: een internationale taal kan alleen in een steenkolenvariant bestaan.

Er waren ook andere argumenten. Zo meenden sommigen dat de Indiërs wel eens in opstand zouden kunnen komen als ze gedwongen zouden worden om de taal te leren. Voor de Belgen was dat gedwongen Nederlands leren in 1830 immers ook al een reden geweest om zich van Nederland af te scheiden. Andere groepen vreesden juist dat al dat leren van het Nederlands zélf tot opstandigheid zou leiden. De inlanders zouden maar westerse boeken kunnen lezen en daardoor op rare gedachten kunnen komen. De inhoud van die boeken was namelijk dusdanig pervers dat je een grote broer nodig had om hem van je weg te houden. En verder zouden al die inlanders natuurlijk mooie, administratieve baantjes verlangen als ze eenmaal Nederlands spraken — maar zoveel mooie, administratieve baantjes waren er nu eenmaal niet te vergeven.

De Britten hielden er in India een heel andere gedachtengang op na. Als al die gekoloniseerde mensen Engels zouden leren, zouden ze ook afnemers worden van Engelse culturele producten. Ze zouden daarmee dus een prachtige nieuwe groeimarkt vormen. Dat die mensen vervolgens een eigen vorm van Engels creëerden werd een beetje op de koop toegenomen. In het Nederlandse politieke debat werd ook wel naar Engeland verwezen als een goed voorbeeld — zoveel handelsgeest hadden de Kamerleden ook wel weer. Maar uiteindelijk wonnen toch de tegenstanders, die wezen op de grotere opstandigheid van de Indiase bevolking in vergelijking met de Indonesiërs. (Uiteindelijk werden de twee landen vrij snel na elkaar onafhankelijk, in de jaren na de Tweede Wereldoorlog.) In de eerste helft twintigste eeuw veranderde er wel het een en ander. De Nederlandse politiek werd als het ware Britser. Het onderwijs in het Nederlands werd serieuzer aangepakt en er werd een wat breder autochtoon Nederlandstalig kader opgeleid. Uit deze tijd stammen dan ook de verhalen over Indonesische kindertjes die moesten leren waar Hoogezand-Sappemeer lag. Heel lang heeft dit alles echter niet geduurd. Bovendien kregen de negentiende-eeuwse politici, in ieder geval gezien vanuit hun eigen doelstellingen, gelijk: de voormannen van de Indonesische opstand spraken allemaal vloeiend Nederlands. Ze waren zo ongeveer de eerste én de laatste generatie die dat deed.

Bezoedeld Nederlands

In Zuid-Afrika kwamen de eerste Nederlandse kolonisten 350 jaar geleden aan (in 1652). De Engelsen kwamen pas veel later, in 1795. Op dat moment had zich waarschijnlijk al wel een vorm van Afrikaans gevormd, maar daar was nog niet veel van opgetekend. Als de Boeren schreven, schreven ze meestal in het Nederlands; dat had onder andere te maken met een soort zuiverheidsstreven dat we in de Nederlandse taalpolitiek in Indonesië ook zullen aantreffen: de taal moest zoveel mogelijk blijven zoals hij in Holland ook was en mocht beslist niet verloederen.

Vooraf in de negentiende-eeuw kwam de stroom Engelse immigranten op gang. Zij werden aangetrokken door het goud en diamant dat rond Witwatersrand gevonden kon worden. Opvallend genoeg namen de Boeren die de Engelse overheersing ontvluchtten wel weer het Engels als tweede taal mee. Zij spraken liever Engels dan hun eigen taal in vreemde mond te laten aantasten. In Zuid-Afrika is dan ook goed te zien waar de Nederlandse taalpolitiek, zoals die óók in Indonesië gevoerd werd, toe leidt: tot apartheid. Laat iedereen zijn eigen taal spreken, was in die politiek de leidende gedachte, en laat de autochtone bevolking zich vooral niet aan onze mooie Westerse talen vergrijpen. Als er een lingua franca nodig is, kiezen we wel wat anders. (Alleen in Suriname lag de situatie wat anders, maar je zou kunnen zeggen dat er daar zoveel culturen zo dicht op elkaar gepakt zaten dat nauwelijks te voorkomen was dat de 'anderen' kennis zouden nemen van het Nederlands.)

De situatie in Zuid-Afrika is op dit moment vergelijkbaar met die in Europa. Er zijn elf officiële talen, inclusief het Engels en het Afrikaans, die allemaal gelijkwaardig zijn. In de praktijk is het Engels een dominante plaats gaan innemen, dat van *lingua franca*. De laatste jaren is er meer aandacht gekomen voor het feit dat het Afrikaans ook door grote groepen niet-blanken als moedertaal wordt gebruikt, maar de taal heeft nu eenmaal niet meer de bevoorrechte positie die het in de tijd van de apartheid heeft. Wel wijzen sommige taalactivisten erop dat het verdedigen van de positie van het Afrikaans een eerste stap is bij het verdedigen van de positie van alle kleinere talen. Er is bijvoorbeeld nogal wat discussie over de paar universiteiten die hun onderwijs nog exclusief in het Afrikaans aanbieden. Er gaan stemmen op om deze universiteiten te verplichten ook cursussen in het Engels aan te bieden. Tegenstanders wijzen er dan op dat het juist de bedoeling zou moeten zijn om ook universiteiten op te richten die doceren in het !Xhosa, Sotho, Zulu en de andere talen van het land. De belangstelling voor dit soort kwesties vanuit Nederland is overigens relatief gering. Nog altijd geldt het Afrikaans kennelijk als een beoedeld soort Nederlands.

De wet van de machthebber

De Engelse en de Nederlandse koloniale taalpolitiek hebben dus ieder hun eigen nadelen gehad. De Engelse taalpolitiek was linguavoor: iedereen moest maar deelnemen aan de superieure westerse cultuur. De Nederlandse taalpolitiek was benauwd: die rare anderen moesten zo ver mogelijk wegblijven van de superieure westerse cultuur. De ander werd hoe dan ook in allebei de gevallen niet als gelijkwaardig gezien.

De Tilburgse hoogleraar Taal & Minderheden Guus Extra heeft er eens op gewezen dat de Europeanen, met name de Engelsen, in hun koloniën en thuis eigenlijk twee verschillende definities van nationaliteit hanteerden. In de koloniën hoefde je alleen in het desbetreffende land geboren te zijn om als ingezetene te gelden. Een dergelijke bepaling is nog steeds opgenomen in de grondwetten van landen als de Verenigde Staten, Canada, Australië en Zuid-Afrika. Extra noemt dit: de wet van de grond, *ius solis* in het Latijn. In eigen land hielden de Europeanen er een geheel andere wetsgrond op na: je kon alleen ingezetene zijn van het land als je ouders dat ook al waren. Dit noemt Extra *ius*

sanguinis, de wet van het bloed. Waarom waren die wetten zo verschillend? Ik vermoed dat dit met de machtsverhoudingen te maken had: in de koloniën waren de mensen de baas die er geen bloedbanden hadden, thuis waren de mensen de baas die er wel bloedbanden hadden. Er geldt op dit vlak eigenlijk maar één recht, de wet van de machthebber, *ius potentis*. Dat recht geldt nog steeds: we vinden het volkomen normaal dat mensen uit de voormalige koloniën (laten we zeggen de Antillen) die hierheen komen eerst maar eens Nederlands leren, 'want je past je aan de taal van het land waar je woont aan'. Maar waarom zou dat eigenlijk moeten? (Overigens lijkt het me in het belang van de mensen zelf dat ze die taal leren, omdat veel instituties daar nu eenmaal op zijn ingesteld; maar dat is nog iets anders dan een 'inburgeringsexamen' afnemen.) Soms wordt het Engels wel veel te gemakkelijk ingevoerd. Neem Oost-Timor, de voormalige Portugese kolonie die in 1975 in handen van de Indonesische regering viel, die er vervolgens een van de ernstigste genocideoperaties uit de recente geschiedenis uitvoerde en ruim eenderde van de toenmalige bevolking (van 600.000 mensen) over de kling jaagde. Pas toen in 1999 Soeharto aftrad, kon het land opnieuw worden opgebouwd. Het gebied werd een mandaatgebied van de Verenigde Naties, die de ontstane puinhoop moesten opruimen. Nu spreken de meeste mensen op Oost-Timor een dialect van een taal die Tetum wordt genoemd. Deze dialecten zijn vrijwel allemaal onderling verstaanbaar. Desalniettemin hebben de VN-verantwoordelijken ervoor gekozen om het Engels tot de hoofdtal van het bestuur. In een bepaald opzicht is dat begrijpelijk: het bestuur en de hulporganisaties hadden een *lingua franca* nodig en aan de twee idiomaten die door een redelijk groot deel van de plaatselijke bevolking wél worden beheerst, het Indonesisch en het Portugees, kleeft misschien bloed. De ironie wil echter dat veel Timorezen uit verzetskringen zélf voor het Portugees kiezen. Het is nogal star en uiteindelijk weinig praktisch om dan toch voor het Engels te kiezen. "Wil Oost-Timor daadkrachtig opgebouwd kunnen worden," vindt Egbert Wever, bestuurslid van de Nederlandse Stichting Vrij Oost Timor, "dan zal de VN moeten begrijpen dat met het opleggen van Engels als werktal slechts een klein en elitair deel van de Oost-Timorese bevolking bereikt en betrokken wordt." Je mag geen talen kiezen die een enkele groep bevoordelen.

Drink Coca-Cola in een indianentaal

Er zijn ook organisaties zijn die de veeltaligheid propageren en toch veel vernielen. Een van de beruchtste onder taalkundigen is de *Summer Institute of Linguistics (SIL)*, een in 1934 opgerichte organisatie die zich bezighoudt met het vertalen van de bijbel in zoveel mogelijk verschillende talen. Medewerkers van de SIL hebben gewerkt in Zuid-Amerikaanse landen als Mexico, Peru, Suriname, Brazilië, Chili, Vietnam, India, Nepal, Soedan, Nigeria en Opper-Volta. Zij vestigen zich onder de lokale bevolking, ze leren van de mensen zelf de taal (die over het algemeen nooit eerder is opgetekend), ontwerpen een spelling, beschrijven de grammatica en vertalen bijbelteksten. Aan de ene kant doet de organisatie zegenrijk wetenschappelijk werk: tal van talen zouden nooit beschreven zijn zonder de mensen van SIL.

Daar staat wel iets tegenover, want niet voor niets worden er teksten uit de *bijbel* vertaald. Hun taal mogen de mensen misschien houden, maar de rest van hun

cultuur moeten ze zo snel mogelijk opgeven. Hun 'bijgeloof' natuurlijk als eerste, dat moet worden vervangen door een heel Amerikaans soort protestantisme, volgens welk de bevolking van de Verenigde Staten het uitverkoren volk zijn. Bovendien blijkt dat christendom in incidentele gevallen ook wel heel merkwaardige eisen te stellen: dat je geen lokale producten meer eet of drinkt, maar dat je gaat sparen om Coca-Cola te kunnen kopen. Vooral in de jaren zeventig en tachtig werkte de SIL ook samen met Amerikaanse bedrijven en instellingen, en hielp hen om bijvoorbeeld gunstige plaatsen voor oliewinning te vinden. Bovendien nemen de onderzoekers van de SIL, in ieder geval volgens lokale critici, de talen die ze bestuderen ook niet helemaal serieus. Het echte wetenschappelijke werk publiceren ze in het Engels, maar in de lokale taal schrijven ze hooguit wat verhaaltjes over de bijbel.

Je kunt mensen dus wel hun eigen taal laten behouden, maar als je dat alleen doet om ze in die taal te vertellen dat ze Amerikanen moeten proberen te worden (terwijl ze dan eigenlijk alleen uitzicht hebben op een leven in de sloppenwijken) worden ze daardoor niet minder gekoloniseerd.

Bovendien lijkt de werkwijze van de SIL ingegeven door een bijna Nederlands-koloniale angst voor steenkolentaal: laten we iedereen maar in zijn eigen taal aanspreken en dat op een zo hoog mogelijk niveau doen. Zo houden we alle talen op een hoog niveau, en voorkomen we dat de mensen steenkolen-Engels gaan spreken. Die angst is ongegrond en leidt in extreme vorm uiteindelijk tot apartheid.

8. De wodka is goed. Het alternatief van de techniek

Er zijn maar weinig apparaten die onze manier van met taal omgaan zozeer beïnvloeden als de computer. Dat apparaat heeft ons de tekstverwerker gegeven, die een geheel nieuwe manier van teksten schrijven mogelijk maakte, maar ook de e-mail, de babbelbox, de spraakherkenner die de telefonische dienst van Openbaar Vervoer Reisinformatie een tijdlang gebruikte, enzovoort. Sinds lange tijd wordt er ook al gewerkt aan een vertaalcomputer.

De ideale oplossing van de taalproblemen in de wereld, idealer dan het steenkolen-Engels, is in deze visie het vertalende oordopje, dat je 's ochtends indoet zodra je opstaat. Alles wat wie dan ook in welke taal dan ook tegen je zegt, wordt door het oordopje, waar een razendsnelle chip in zit, naar je moedertaal vertaald. Omdat je gesprekspartners ook zo'n oordopje hebben, kun je bovendien in je moedertaal antwoorden - zij horen de vertaling dan toch wel. (De sciencefictionschrijver Douglas Adams bedacht een visie dat mensen in de toekomst in hun oor zouden hebben en dat deze taak zou uitvoeren: *Babelfish* heette dat visje.)

Het zal vermoedelijk nog lang duren voordat dit visje, of eventueel dat oordopje er is. Het zou in ieder geval allerlei dingen moeten kunnen die nu zelfs de grootste en geavanceerdste computers niet kunnen: woordelijk verstaan wat willekeurig wie zegt over willekeurig welk onderwerp, en die woorden en zinnen razendsnel omzetten in een begrijpelijke taal. Ik denk niet dat het onmogelijk is dat zo'n apparaat er komt, maar wel dat het nog heel lang zal duren voor het zover is.

In Nederland en Vlaanderen is de overheid een drijvende kracht achter de ideologie die achter de vertaalcomputer steekt. De Nederlandse Taalunie — een Nederlands-Vlaams miniministerie dat het gezamenlijk overheidsbeleid op het gebied van taal en letteren uitvoert — heeft zeker de laatste jaren veel geld uitgegeven aan taaltechniek. Volgens de Taalunie is dit dé manier om de positie van het Nederlands binnen Europa veilig te stellen.

Er is in ieder geval al een indrukwekkende geschiedenis te schrijven van de automatische vertaalcomputers. Een geschiedenis waarvan het begin vaak in de Tweede Wereldoorlog wordt gelegd, toen een groepje taal- en wiskundigen in Engeland in het diepste geheim werkten aan een machine waarmee Duitse versleutelde berichten konden worden ontsleuteld. Het succes van die poging zette veel jonge geleerden na de oorlog aan het denken. Kon je een tekst in het Russisch niet ook zien als een tekst in het Engels die op een nogal ingewikkelde manier is versleuteld? En als de computer zo makkelijk sleutels kon kraken, zou deze dan onkraakbaar blijven?

Het bleek moeilijker te zijn zo'n apparaat te bouwen dan men dacht. Er is een bekende anekdote volgens welke men de bijbeltekst 'de geest is gewillig maar het vlees is zwak' eerst van het Engels in het Russisch liet vertalen door de computer en deze vervolgens uit het Russisch weer terug in het Engels. Het resultaat was 'de wodka is goed, maar de biefstuk is bedorven'. Waarschijnlijk is dat verhaal apocrief, maar het laat wel zien met welke problemen men worstelde. Om een zin te vertalen, moet je hem eerst begrijpen. En echt begrijpen, zoals wij mensen het doen, kunnen de computers nog lang niet. En dat komt weer omdat de

computerprogrammeurs, net als alle andere mensen, zelf niet echt begrijpen wat dat is, iets begrijpen.

Het hoepeltje van Jo Lernhout

De anekdote over de gewillige geest en de goede wodka speelt zich vijftig jaar geleden af. Hoe staat het er inmiddels voor met de taaltechnologie? De laatste keer dat ik onder de indruk raakte was toen Jo Lernhout begin 2000 een computerprogramma demonstreerde voor een vergadering van tolken voor de Europese Commissie. Lernhout was een van de oprichters van Lernhout & Hauspie, een enorm succesvol Vlaams bedrijf voor taaltechnologie, dat samenwerkte met Microsoft en allerlei andere softwaregiganten. Het bedrijf was het centrum geworden op de Vlaamse tegenhanger van Silicon Valley, de zogenoemde Flanders Language Valley, waar allerlei bedrijfjes op het gebied van de taaltechnologie zich vestigden. Juist de combinatie van hoogwaardige technologische kennis en traditionele vertrouwdheid in het werken met talen maakte de Flanders Language Valley tot een motor van de economie in de regio. Op een meesterlijke manier demonstreerde Lernhout de producten die zijn mensen ontwikkeld hadden: een computer die feilloos opschreef wat je dicteerde, ook in het tamelijk rumoerige zaaltje waar de demonstratie plaats vond, en ook met het tamelijk duidelijke Vlaamse accent dat Lernhout bezigde, en die bovendien tamelijk adequate vertalingen maakte van de Engelstalige tekst in het Frans en het Italiaans. Weliswaar waren er nog kinderziektes met deze producten, legde Lernhout uit, maar binnen vijf jaar zouden deze verholpen zijn. Wij zagen niets van die kinderziektes. De computer sprong door een hoepeltje en Jo Lernhout hield het hoepeltje vast.

Het liep vervolgens allemaal heel anders. Binnen een paar maanden werd bekend dat er bij Lernhout & Hauspie op een nogal onvoorzichtige en ondoorgroondelijke manier met gelden werd omgesprongen. De directeuren verdwenen een tijdje in de gevangenis, er volgde een reeks van processen en uiteindelijk ging het bedrijf eind 2001 definitief failliet.

Hoewel niemand had kunnen voorspellen dat het zo snel zou gaan, en financiële malversaties in de taaltechnologische sector waarschijnlijk niet gebruikelijker zijn dan elders, had je de ondergang misschien kunnen voorspellen. De geschiedenis van de taaltechnologie maakt namelijk sinds het begin een duidelijk cyclische beweging: iemand komt op een goed, vernieuwend idee, dat in het begin succesvol lijkt, misschien wel succesvoller dan de voorgangers. Weliswaar zijn nog niet meteen alle problemen opgelost, maar er vallen vrij gemakkelijk geldschietters te vinden die wel iets zien in de gedachte van een sprekende computer en die onder de indruk zijn van de eerste resultaten. Met behulp van dat geld zullen binnen een paar jaar de resterende problemen worden opgelost. Zo gemakkelijk blijkt het vervolgens niet te zijn. De laatste paar probleempjes blijken het moeilijkst te overwinnen en bovendien cruciaal voor een betrouwbaar en solide product. Dan worden de subsidie- en sponsorkranen resoluut dichtgedraaid en volgen er een paar magere jaren. Ondertussen worden de computers wel steeds sneller en slimmer. Dan komt er weer iemand met een goed, vernieuwend idee, dat in het begin succesvoller lijkt dan zijn voorgangers, al is het maar omdat het gedemonstreerd wordt op modernere, dus snellere

computers. Op dat moment ontstaat er weer belangstelling onder geldschieters, en herhaalt de geschiedenis zich. Vooralsnog lijkt nog niemand de echte gouden truc te vinden. We begrijpen waarschijnlijk nog steeds veel te weinig van het voertuig van onze gedachten dat de taal is, om aan een computer te kunnen uitleggen hoe hij dat voertuig moet besturen.

Het is moeilijk te zeggen wat de invloed van de techniek op de meertaligheid in de wereld is. Als het ooit lukt om een ideale vertaalmachine te bouwen, helpt de techniek de veeltaligheid te behouden: iedereen kan zijn eigen taal gebruiken, niemand hoeft meer Engels of enige andere taal te leren, behalve dan als hij misschien zonder tussenkomst van een apparaatje kennis wil nemen van letterkundige uitingen in die vreemde taal. In andere opzichten helpt de techniek, zoals eerder gezegd, nu al om de veeltaligheid te behouden: het is zoveel goedkoper om een website te maken dan om een boek te schrijven dat ook allerlei kleine talen met de nieuwe media een nieuwe kans op overleven krijgen. Er zit echter ook een andere kant aan de zaak. Het bouwen van taaltechnologische instrumenten — intelligente tekstverwerkers die ongrammaticale zinnen kunnen aanstrepen, spraakherkenners die klanten volautomatisch te woord kunnen staan, voorleesapparaten die verse e-mail in de auto kunnen voorlezen — kost geld en vernuft. Als dit soort snufjes er komen, zijn ze er waarschijnlijk eerst voor het Engels en daarna voor de grote talen. Of het de moeite loont ze ook voor kleinere talen te maken, zullen we moeten afwachten, maar in ieder geval bestaat de kans dat we gedurende een lange periode allerlei dingen wel in het Engels kunnen doen, maar niet in bijvoorbeeld het Nederlands. Dat maakt de verleiding groter om dan maar meteen alle zakelijke handelingen in het Engels te doen. Het Nederlands overleeft zo'n aanval misschien nog wel, maar het is niet duidelijk hoe dat met zwakkere, armere taalgemeenschappen gaat.

Op je vriendin wachten

Voorlopig zijn alle genoemde apparaten er echter nog niet. Computers zijn in de afgelopen vijftig jaar almaar sneller en slimmer en efficiënter geworden. Wat is het probleem bij het bouwen van een goede taalmachine? Er zijn er eigenlijk twee. In de eerste plaats begrijpen we niet genoeg van taal, en in de tweede plaats hebben we aan begrip van de taal alleen niet genoeg.

Om met het tweede te beginnen: om een tekst te begrijpen moet je eigenlijk de hele wereld kennen. Daarvan cirkuleren onder de deskundigen veel sterke staaltjes.

- Karel staat al de hele ochtend op zijn vriendin te wachten.
- Karel staat al de hele ochtend op het perron te wachten.

Een mens die deze zinnen leest, ziet iedere keer maar een mogelijke betekenis. Dat ze strikt genomen ook zouden kunnen betekenen dat Karel plaats heeft genomen bovenop zijn vriendin, of dat hij verstoord om zich heen kijkt waar dat vertraagde perron nu eindelijk eens blijft. Ook in de volgende zin vindt een mens doorgaans lang niet alle dubbelzinnigheden:

- De jongens zagen het meisje met een verrekijker.

Natuurlijk is het in deze zin niet helemaal duidelijk wie er nu precies een verrekijker had: de jongens of het meisje. Maar een andere mogelijke betekenis is dat de jongens het meisje doorzagen, al dan niet met gebruik van een verrekijker. Dat wij mensen dat soort zinnen onmiddellijk en zonder moeite begrijpen, komt doordat wij zo onnoemelijk veel kleine dingetjes weten: dat mannen zelden de hele ochtend op hun vriendin gaan staan, dat perrons niet bewegen en het dus weinig zin heeft te wachten tot ze arriveren, dat verrekijkers zeer moeizame zaaginstrumenten zijn.

Wij mensen hebben al die dingen op een uiterst geheimzinnige manier ooit geleerd; computers weten ze allemaal nog niet, in ieder geval niet als ze van de fabriek komen. We zouden ze al die feitjes moeten leren. De meestbeproefde methode is nog altijd: al die feitjes een voor een in de computer stoppen. Sommige van die projecten gebruiken daarvoor het internet. De surfer wordt uitgenodigd om allerlei kleine feitjes in de computer te stoppen: water is nat; als je je vinger tegen een muur stoot, doet hij pijn; mannen hebben gemiddeld bredere kinnen dan vrouwen. Vanwege deze moeilijkheden werken de meest succesvolle vertaalcomputers alleen met teksten over een afgebakende hoeveelheid onderwerpen. Als je alleen weerberichten hoeft te vertalen, hoef je je over de rest niet zoveel zorgen te maken.

Het probleem is dat al die informatie zo ongestructureerd is. Het gaat over miljoenen en nog eens miljoenen feitjes. Voor kennis van taal geldt vooralsnog hetzelfde. Ook daar bestaat de enige methode die er tot nu toe werkt uit het voeren van miljoenen en miljoenen weetjes over woorden, zinsbouw en betekenis. Het is onwaarschijnlijk dat mensen op dezelfde manier te werk gaan. Nu hoeven machines natuurlijk niet per se precies op dezelfde manier te werken als wij mensen. Van een vliegtuig verwachten we per slot van rekening ook niet dat het met zijn vleugels fladdert als een vogel: als de machine zijn taak maar naar behoren uitvoert, maakt het niet uit hoe hij dat doet.

Het probleem is nu dat taalmachines hun taak nog niet naar behoren doen. We kunnen dan twee dingen doen: nog meer feitjes invoeren en wachten tot de computers sneller en beter worden, of proberen te achterhalen hoe mensen dit soort taken uitvoeren en proberen daar iets van te leren. Welk van de twee methoden het meest succesvol is, staat nog te bezien.

Honderdduizend pagina's krakkemikkig proza

Een van de grootste belanghebbenden op de wereld in de bouw van een vertaalcomputer is natuurlijk de Europese Unie. Zolang de EU een taalpolitiek voorstaat waarin alle documenten uiteindelijk in alle officiële talen moeten worden omgezet, heeft ze er baat bij dat vertalingen met zo min mogelijk kosten kunnen worden gemaakt. En computers werken nu eenmaal doorgaans voor minder geld dan mensen. Dus heeft de EU in de afgelopen decennia al vele tientallen miljoenen guldens geïnvesteerd in de ontwikkeling van machines die uiteindelijk goedkoper zouden moeten zijn dan de huidige. Wie wil weten of de computers van de Europese Commissie uit en naar het Nederlands kunnen vertalen, moet ironisch genoeg eerst Engels leren. Veel recente officiële documenten zijn via het internet te raadplegen. Alleen staan die

teksten daar de eerste tijd vaak uitsluitend in het Engels. Na enkele maanden verschijnen weliswaar vertalingen, maar dan vaak eerst in de 'grote talen', Duits en Frans. Wie alleen Nederlands verstaat, kan eigenlijk niet up-to-date blijven. Dat is kenmerkend voor de hele stand van zaken. Het laat zien waarom men bij EU zo graag vertaalcomputers wil hebben. Op zijn minst de verantwoordelijke ambtenaren en politici moeten, zo is de gedachte, de stukken waarop ze hun beleid baseren in hun eigen taal tot zich kunnen nemen. Het recht van Engelstaligen is wat dit betreft natuurlijk niet groter dan dat van Nederlands-, Frans- of Griekstaligen.

Meer dan vijftig jaar geleden, in 1976, nam de toenmalige EEG het automatische vertaalsysteem Systran in gebruik. Het systeem vertaalt tegenwoordig naar schatting meer dan 100.000 bladzijden tekst per jaar voor ambtenaren en politici, zowel bij de Europese instanties (Europees Parlement, Europese Commissie, enzovoort) als bij de regeringen van de lidstaten. Dat is een ontmoedigende hoeveelheid ambtelijke taal. Het is daarmee waarschijnlijk het productiefste automatische vertaalsysteem van Europa en wie weet zelfs van de wereld.

Toch is het allesbehalve verfijnd. De uitvoer is nogal krakkemikkig proza, zelfs gemeten naar de standaarden van de Europese bureaucratie, en geeft in het beste geval een globaal idee van de inhoud van het vertaalde document. Het systeem biedt dus niet meer dan een tussenoplossing. Iemand die snel kennis wil nemen van de strekking van een bepaald ambtelijk stuk, kan het door Systran laten vertalen. Daarna kan hij of zij bepalen of de tekst moet worden vertaald door een echte vertaler, een mens: de uitvoer van de computer is zelf niet van een voldoende hoog niveau om gepubliceerd te worden.

Die vertaler zou vervolgens bij zijn werk gebruik kunnen maken van de ruwe vertaling die het systeem biedt. Zo'n manier van werken, die postediting genoemd wordt, is in het verleden ook wel aangeprezen als een groot voordeel van vertaalcomputers. Postediting zou de vertaler veel werk besparen, omdat hij alleen de uitvoer van de computer hoefde bij te vijlen. In de praktijk werkt het niet zo. Je bent als vertaler met dat bijvijlen ongeveer net zo lang bezig als wanneer je helemaal van voren af aan begint; je moet meestal het origineel erbij halen om te zien wat de computer nu precies bedoelt met zijn vertaling. Beroepsvertalers vertalen liever alles zelf, in één keer goed, in plaats dat ze de grove producten van Systran corrigeren.

Vele stapels papier maar weinig vertalingen

Voor het Nederlands wordt Systran overigens nauwelijks gebruikt. De nadruk ligt op de drie werktalen van de Europese Commissie, het Engels, het Frans en het Duits. Tussen die drie talen kan naar hartelust vertaald worden: van het Frans naar het Engels, van het Engels naar het Frans, van het Frans naar het Duits, enzovoort.

Uit het Nederlands kan Systran helemaal niet vertalen, en naar het Nederlands alleen vanuit het Engels en het Frans, niet uit het Duits. Het eerstgenoemde soort vertaling maakt maar ongeveer anderhalf procent uit van het totaal aantal vertalingen. Uit het Frans wordt iets vaker vertaald: ongeveer vier procent van alle vertalingen die Systran in Europa maakt gaan van die taal naar het Nederlands.

Voor de Europese Commissie hebben vertalingen van en naar het Nederlands ook geen prioriteit. De Commissie geeft van oudsher voorrang aan verbetering van automatische vertalingen tussen de drie werktalen. Onderlinge vertalingen tussen het Frans en het Engels vormen het paradepaardje van Systran. Deze vertalingen geven een redelijk begrijpelijke indruk van de inhoud van een document. Op dat niveau moeten als het aan de ambtenaren en politici ligt, vertalingen tussen het Duits en het Engels en tussen het Duits en het Frans ook komen. Taalgemeenschappen die wat meer aandacht wil voor hun kleinere taal, doen er goed aan zelf te investeren. De Nederlandse Taalunie is dan ook sinds 1994 in overleg met de Commissie over samenwerking om het Nederlands een belangrijker plaats te geven in het vertaalsysteem. Tot nu toe is er overigens nog niet veel uit dat overleg gekomen: vele stapels papier maar nog bijzonder weinig vertalingen.

Naar welke talen kan het best vertaald worden? Er werd al snel gekozen voor vertalingen vanuit het Nederlands. Nederlandstaligen beheersen over het algemeen voldoende Frans, Duits en Engels om in ieder geval documenten in die talen te kunnen begrijpen. Vertalingen *naar* het Nederlands zijn dus niet zo belangrijk. Liever willen de beleidsmakers apparaten hebben om uit het Nederlands naar de drie grote talen te kunnen vertalen. Zo kunnen zoveel mogelijk anderstalige ambtenaren en politici kennisnemen van teksten die in het Nederlands zijn opgesteld.

Een gratis vertaalinstrument

In 1994 stuurden de verantwoordelijke ministers in het Nederlandse taalgebied een intentieverklaring aan de Europese Commissie. Samen zouden ze ongeveer 120.000 euro bijdragen om de gewenste modules aan de bestaande vertaalcomputers van Systran toe te voegen. Ondertussen was de Europese Commissie echter van gedachten veranderd. Systran was niet langer het enige vertaalsysteem waarmee de officiële Europese instanties zouden werken. Men zou bekijken of andere bedrijven vergelijkbare of misschien zelfs betere computerprogramma's konden leveren.

Systran heeft behalve de matige kwaliteit van de geleverde vertalingen (maar wat dat betreft is het niet slechter dan veel andere systemen) veel problemen. Een zo'n probleem heb ik hierboven al aangestipt: het werkt met aparte modules voor taalparen. De vertalingen van het Frans naar het Engels wordt als het ware gemaakt door een heel ander programma dan die van het Frans naar het Duits, of van het Duits naar het Engels. Dat betekent dat er evenveel programmamodules nodig zijn als taalparen. En dat betekent weer dat het aantal benodigde modules enorm groeit naarmate het aantal opgenomen talen toeneemt.

Een kleine rekensom is genoeg om dat in te zien. Er staan op dit moment zeer veel landen op de kandidatenlijst om toe te treden tot de Unie. Voorbeelden zijn Polen, Hongarije, Cyprus en Roemenië. Als bijvoorbeeld tien aanvragen gehonoreerd worden, wat helemaal niet onwaarschijnlijk is, komen er ongeveer tien talen in de Unie bij (soms komt er een land bij dat een officiële taal gebruikt die ook in andere EU-landen gesproken wordt, soms komt er een land bij dat meer dan één nieuwe officiële taal toegevoegd wil zien). Er zijn dan vertaalcomputers nodig voor 462 taalparen. Op dit moment zijn het er 110.

Zelfs als er maar één taal zou worden toegevoegd, komen er al tweeëntwintig taalparen bij (elf vertalingen naar die taal, elf vertalingen uit die taal). Dat zou betekenen dat er tweeëntwintig nieuwe programmamodules bijbesteld zouden moeten worden bij de Luxemburgse firma die Systran maakt. En dat terwijl nog geen fractie van de modules die nu al nodig zijn op een bevredigend niveau staan. Om dit te beperken zal eerst geprobeerd worden vertaalm modules te maken die Frans, Duits en Engels kunnen vertalen uit en naar de andere officiële talen van de Unie. Het taalpaar Nederlands-Spaans zal volgens die richtlijn dus nog wel even op zich laten wachten.

Een ander probleem bij de financiering van dit alles is dat niet alle Europese landen even sterk geïnteresseerd zijn. Engeland investeert bijvoorbeeld bijzonder weinig in dit soort projecten. In zekere zin heeft dat land ook geen investeringen nodig — die doen anderen wel voor het Engels. Als Nederland, Vlaanderen en de Europese Commissie gezamenlijk een programma laten maken om vertalingen te maken uit het Nederland naar het Engels, krijgen de Engelstaligen er zonder verder iets te ondernemen een gratis vertaalinstrument bij.

De Franse regering investeert wel veel geld in projecten die de positie van het Frans in de nieuwe media verstevigen. Zo probeert ze een Frans tegenwicht te bieden tegen de hegemonie van het Engels op het wereldwijde Internet. Dat betekent overigens niet dat ze zou investeren in een vertaalprogramma Frans-Nederlands. Ook een land als Duitsland heeft voorlopig nog geen belangstelling getoond voor vertalingen uit of naar het Nederlands, terwijl het wel degelijk belang heeft bij ontwikkeling van vertaalm modules. Het Duits is van de drie grote talen het zwakst vertegenwoordigd in de computers van Systran, maar de rol van die taal binnen de Europese Unie is de laatste jaren steeds sterker geworden; bovendien hebben de Duitsers en Oostenrijkers wel wat geld over om de computers te laten vertalen.

Haalt het Nederlands het jaar 2050?

Wat de grote landen ook doen, beleidsmakers en onderzoekers vinden het belangrijk dat het Nederlands goed vertegenwoordigd is in de computer. Daar noemen ze doorgaans politieke redenen voor. Door te investeren in automatische vertaalsystemen laat het Nederlands taalgebied zien dat het de rol van het Nederlands als officiële taal van de Europese Unie serieus neemt; we vinden onze taal kennelijk belangrijk genoeg om er geld in te steken. Maar er zijn ook andere argumenten. Met deze projecten kunnen we veel kennis worden opdoen die ook weer bij andere computertoepassingen voor taal- en tekstverwerking zouden kunnen worden gebruikt; toepassingen die het mogelijk maken om efficiënt Nederlandse teksten te bewerken, te raadplegen en te doorzoeken bijvoorbeeld.

"Als we het niet opbrengen," schreef de Nijmeegse hoogleraar taal- en spraaktechnologie Lou Boves, "zal het Nederlands als cultuurtaal het jaar 2050 niet halen. Het zal dan zoveel gemakkelijker zijn om teksten te maken in met name het Engels dan in het Nederlands, dat geen enkel bedrijf het zich kan veroorloven om het inefficiënte en ineffectieve Nederlands serieus te nemen." Allereerst zijn er natuurlijk de tekstverwerkers. Deze bieden de schrijver steeds meer hulp bij zijn werk: ze controleren zijn spelling en zijn zinsbouw, maar

geven ook stilistische tips. Naar verwachting zullen in de nabije toekomst bijvoorbeeld gestandaardiseerde zakelijke brieven voor een belangrijk gedeelte automatisch geschreven kunnen worden. Maar dan wel in het Engels en een paar andere grote talen zoals het Frans, het Duits en misschien het Spaans. Als we willen dat het niet moeilijker wordt een zakelijk stuk te schrijven in onze eigen taal dan in een vreemde, moeten we volgens deze redenering geld uitgeven aan computers.

Een ander belangrijk taalkundige toepassing van de moderne techniek is spraakherkenning. Wie over een paar jaar geld uit een bankautomaat wil halen, heeft waarschijnlijk geen bankpasje of PIN meer nodig. Je zegt dan tegen het kastje hoeveel je nodig hebt. Het ding herkent je aan je stem, en begrijpt tegelijkertijd welk bedrag je noemt. Natuurlijk zullen computers die gesproken menselijke taal spreken en verstaan niet alleen banktransacties afhandelen. Ook de gezamenlijke organisaties voor openbaar vervoer in Nederland experimenteren sinds enige tijd met spraakherkenning. Als het goed is, kan de reiziger binnen een paar maanden naar een computer bellen om hem in gewoon Nederlands te vragen wat de kortste route is naar de plaats van bestemming. Ook hiervoor geldt weer: de computer zou het eigenlijk allemaal óók in het Nederlands moeten kunnen doen, niet alleen in het Engels.

De woorden van Boves lijken een beetje overdreven, maar geven wel het algemene gevoel aan het eind van de jaren negentig weer. Eind 1998 sloten de Nederlandse Taalunie, een groot aantal Nederlandse en Vlaamse ministeries en de Europese Commissie een overeenkomst over de gezamenlijke uitvoering van een project. Het betreft de ontwikkeling van een vertaalsysteem tussen het Nederlands en het Engels, Frans en eventueel het Duits, waarbij het Nederlands bron- en doeltaal is; ondanks alle problemen werd toch weer gekozen voor Systran. Het project is nog steeds aan de gang. Of er voor 2050 een werkend systeem komt, lijkt me ernstig de vraag.

Deze redenering dwingt je om een soort taalkundige wapenwedloop aan te gaan. Wat hunnie van de grote talen hebben, willen wij van de middelgrote talen ook. Als hunnie zoveel tientallen miljoenen investeren, moeten wij ook grote geldbedragen opzij zetten. Jammer genoeg weten we alleen niet of al die investeringen daadwerkelijk iets zullen opleveren; zo ver is de computertaalkunde ondanks de grote geldbedragen die overheid en bedrijfsleven er een halve eeuw lang in gestoken hebben nog steeds niet gevorderd. De wetenschap is er ook niet veel mee opgestoken: zeker de laatste decennia waren de bouwers van taalmachines erg gericht op systemen die hoe dan ook werkten en die niet speciaal gericht hoefden te zijn op begrip van de menselijke taal. Als het dan niet lukt om het systeem werkend te krijgen, heb je eigenlijk niets meer over. Zelfs niet geen kennis om een volgend project op te baseren.

Een veel groter bezwaar is misschien dat er voor de echt kleine talen, de duizenden talen van Afrika, van Azië, Latijns-Amerika en Oceanië, in deze redenering helemaal geen plaats meer is. De mensen die deze talen gebruiken zullen het zich nooit kunnen permitteren om aan deze wapenwedloop mee te doen. Als de technologie inderdaad zo essentieel wordt, zijn zij dus per definitie de verliezers. Dat geldt waarschijnlijk zelfs voor Europese regionale minderheidstalen zoals het Fries: wie zal er miljoenen euro's willen uitgeven om ook deze taal op de techniek te kunnen laten aansluiten? Het is waarschijnlijk

dan ook geen wonder dat de Nederlandse Taalunie zich de afgelopen jaren hevig heeft verzet tegen de erkenning van het Limburgs, het Nedersaksisch en het Zeeuws als minderheidstalen. In een technologisch beeld van de oplossing van de talenproblemen passen geen kleine kruimelaars niet meer. Zij spreken 'varianten' van het Nederlands, en de computer zal later heus wel kunnen omgaan met die 'varianten'. Tot die tijd moeten ze zich misschien wat aanpassen aan wat de computer wel begrijpt — dat wil zeggen, aan de standaardtaal. Dat is een gedachtewereld die veraf staat van die van het steenkolen-Engels.

Worldwide web

Ook buiten de bureaucratische molen zijn vertalingen nodig. Vrijwel vanaf het moment dat de eerste computer gebouwd is, werd geprobeerd het apparaat van de ene taal naar de andere te laten vertalen. In het begin ging het daarbij vooral om vertalingen van het Russisch naar het Engels. Men beleefde nu eenmaal een koude oorlog.

Nu de communicatie steeds internationaler wordt, wordt het ook steeds belangrijker dat documenten uit en naar onze taal vertaald worden. Het is ondoenlijk om al dat werk door menselijke vertalers te laten produceren, en dus moeten ook hier computers uitkomst bieden. Op het worldwide web — het populairste deel van het internet, dat overigens niet voor niets een Engelstalige naam heeft — zijn her en der programma's geïnstalleerd die tekst automatisch van de ene in de andere taal omzetten. Een Franstalige gebruiker vraagt informatie op bij een Amerikaans bedrijf, en hoewel dat bedrijf die informatie alleen in het Engels presenteert, krijgt de Fransman een en ander toch in zijn eigen taal op zijn scherm. Voor zover bekend zijn dat soort faciliteiten er voor een taal als het Nederlands nog helemaal niet.

Een van de bekendste vertaalmachines op het internet is momenteel *Babelfish* (inderdaad genoemd naar het visje van Douglas Adams) van de zoekmachine AltaVista (babel.altavista.com). Wie een webpagina opzoekt bij die zoekmachine, krijgt altijd ook de mogelijkheid om de pagina te laten vertalen. De machine is gebaseerd op de technologie van Systran. Het kan vertalen van het Engels in het Chinees, het Frans, het Duits, het Italiaans, het Japans, het Koreaans, het Portugees en het Spaans en van al die talen (en het Russisch) terug in het Engels. Bovendien kunnen ook het Duits en het Frans naar elkaar worden vertaald. Behalve webpagina's kun je ook zelf opgegeven tekstjes laten vertalen. Wie het begin van de bijbel van het Engels in het Frans vertaalt, krijgt:

Dans Dieu commençant a créé le ciel et la terre. Et la terre était sans forme, et vide; et l'obscurité était sur le visage du profond. Et l'esprit de Dieu s'est déplacé sur le visage des eaux.

Als je dat dan weer in het Engels terug laat vertalen, krijg je:

In starting God created the sky and the ground. And the ground was without form, and vacuum; and the darkness was on the face of the deep one. And the spirit of God moved on the face of water.

De Engelse vertaling is zoals hier blijkt overigens ook iets begrijpelijker dan de Franse: wat *dans Dieu commençant* betekent, zou je moeten raden. Die Engelse tekst is nog helemaal niet zo onbegrijpelijk, maar zoals gezegd zijn de vertalingen tussen het Frans en het Engels dan ook de beste die er zijn. Een vertaling uit het Engels naar het Portugees en terug naar het Engels levert bijvoorbeeld het volgende op:

In the start god it created heaven and the land. E the land was without form, and vacuum; e the blackout was in top of the face of the deep one. E the spirit of the god was moved in top of the face of waters.

Dat is natuurlijk altijd nog beter dan wat je krijgt voor het Nederlands. Voor die taal zijn er voor zover ik weet helemaal geen automatische vertaalapparaten op het web.

Enorme hoeveelheden geld

Het blijft tobben met de techniek. Het enige dat we uit honderden pogingen gedurende tientallen jaren echt geleerd hebben, is hoe ingewikkeld taal eigenlijk is, en hoezeer het nog buiten ons eigen bevattingsvermogen valt om te begrijpen hoe wij mensen dat eigenlijk zelf doen, taal begrijpen. Het lijkt allemaal heel eenvoudig: hier hebben we een vel papier met een tekst in het Engels, hier hebben we een vel papier met dezelfde tekst in het Nederlands. Als de computer zo goed is in het bewerken van symbolen op vellen papier (in het maken van sommen, in het coderen en decoderen van teksten) waarom zou diezelfde computer dan niet het ene vel papier als invoer kunnen nemen en het andere vel papier uitspuwen? Bovendien kunnen computers sommige talen juist heel goed vertalen, namelijk computertalen. Een computerprogramma dat is geschreven in een welgedefinieerde computertaal kan door de computer moeiteloos worden omgezet in een andere welgedefinieerde computertaal.

Die gedachte klinkt op het eerste gehoor misschien aantrekkelijk, maar ze is wel gebaseerd op de gedachte dat menselijke talen net zo welgedefinieerd zijn als computertalen. Dat zijn ze niet. Menselijke talen zijn juist helemaal niet mooi afgebakend, wat mensen ook proberen. Elke taal kent honderden varianten, en elke taal wordt weleens op een steenkolenmanier gesproken. De meest succesvolle automatische vertaalcomputers werken dan ook met juist wel goed afgebakende talen. Er zijn bijvoorbeeld systemen die bepaalde handleidingen voor het onderhoud van vliegtuigen heel nauwkeurig kunnen omzetten. Maar het valt dan ook niet mee om zo'n handleiding te schrijven: je moet je houden aan een groot aantal heel strikte afspraken, mag alleen bepaalde woordvolgordes gebruiken, moet bepaalde instructies altijd op precies dezelfde manier verwoorden, enz. Voor het schrijven van zo'n vertaalbare handleiding heb je kortom zelf ook weer een handleiding nodig; die door de computer moeilijk te vertalen is.)

Bovendien is die gedachte om een aantal redenen minder aantrekkelijk dan hij op het eerste gehoor lijkt. Een paar van die redenen heb ik al genoemd: het is onduidelijk of het binnen afzienbare termijn wel gaat lukken. Er is eenvoudigweg op de hele wereld niemand deskundig genoeg om te kunnen zeggen hoe ingewikkeld het probleem is — het is nog nooit opgelost. En als het

al gaat lukken, kan het de ongelijkheid in de wereld in sommige opzichten alleen maar vergroten, doordat het de talen van de rijkere landen en volken meer kansen geeft dan die van arme.

Een andere reden lijkt me dat we helemaal niet zo afhankelijk zijn van taal, en dat dit ook niet nodig is. Het menselijk taalvermogen is rijk genoeg om meerdere taalvarianten te kunnen bevatten; het is soepel genoeg om taalelementen te kunnen mengen en steenkolentalen te kunnen maken waar dit nodig is. Als er geen overheden zouden zijn die zouden 'opkomen' voor hun eigen taal, en bereid zouden zijn enorme hoeveelheden geld te steken in al dan niet automatische vertalingen en tolkendiensten, hoefde er helemaal geen probleem te zijn. Als de wereld een gemeenschappelijke taal zou accepteren, of dat nou het steenkolen-Engels was of een andere taal, zouden we voor het plezier en het gemak nog wel kunnen werken aan taalmachines en vertaalmachines; maar die apparaten zouden niet meer hoeven te worden ingezet in een strijd tussen talen en taalgemeenschappen.

9. Een kanaal zonder meanders. Het alternatief van het Esperanto

Natuurlijk zijn er alternatieven voor het steenkolen-Engels, en voor sommige daarvan zijn de rationele argumenten een stuk sterker dan voor die taal zelf. Het alternatief van het Esperanto is bijzonder charmant.

Er zijn veel misverstanden rondom het Esperanto. De meeste mensen associëren haar met de gedachte dat als alle mensen op de hele wereld hun eigen taal zouden moeten opgeven, en als zij voor de rest van hun leven alleen een gemakkelijk te leren speelgoedtaaltje zouden gebruiken en dat dan eindelijk de wereldvrede zou uitbreken.

Eigenlijk zijn er nooit veel esperantisten geweest die deze gedachte hebben aangehangen. Degene die de taal aan het eind van de negentiende eeuw bedacht, de Warschauwse oogarts Lejzer Zamenhof, had die gedachten in ieder geval niet, al heeft hij inderdaad tijdens zijn leven weinig bezwaren tegen de wereldvrede geuit. Maar dat iedereen zijn eigen taal zou moeten opgeven wilde hij beslist niet. Integendeel, Zamenhof gebruikte in zijn dagelijks leven waarschijnlijk op zijn minst het Russisch, het Pools, het Duits en het Jiddisch. Zijn vrouw, zijn broers en zussen en zijn kinderen hebben allemaal wel Esperanto geleerd, maar de taal werd waarschijnlijk niet binnen de familie gebruikt. Zamenhof zocht niet naar middelen om die veelaligheid te vervangen, hij zocht naar een taal die de mensen naast hun moedertaal in het openbare internationale leven konden gebruiken. Hij zocht, volgens mij, naar een geperfectioneerde vorm van steenkolen-Engels.

Het ligt nog iets subtieler. Zamenhof was een jood en er zijn aanwijzingen dat hij in eerste instantie vooral zocht naar een internationale taal voor de joden. Een groot probleem voor de joden in zijn tijd was volgens Zamenhof dat zij geen eigen taal hadden. In het openbare leven en voor onderling contact moesten ze altijd gebruik maken van de taal van andere bevolkingsgroepen, die hen niet accepteerden en zelfs onderdrukten. Het Hebreeuws was in Zamenhofs tijd een dode taal, waarin je hooguit uit de bijbel kon citeren en het Jiddisch zag Zamenhof als een verloederd soort Duits.

Het Esperanto was een alternatief — een taal die joden van over de hele wereld vrij gemakkelijk konden leren en waarmee ze dan onderling zouden communiceren. Maar gaandeweg verbreedde het ideaal zich: de hele wereld zou die taal kunnen leren, als tweede taal. Zo zouden alle volkeren van de hele wereld een neutraal platform vinden voor onderlinge communicatie. Thuis kon iedereen elke taal gebruiken die hem of haar beviel, maar in onderling democratisch contact zou niemand ooit aan iemand anders zijn taal opdringen. Als Zamenhof aan 'de hele wereld' dacht, had hij overigens waarschijnlijk in de eerste plaats de 'beschaafde', dat wil zeggen: de westerse wereld en het Russische rijk in gedachten.

En la komenco

Zoals veel moderne mensen had Zamenhof iets tegen dode talen zoals het Latijn en het Hebreeuws. Hij vond ze te ingewikkeld en om die reden dacht hij dan ook niet dat ze ooit tot leven zouden komen. Dat kleine kinderen in Tel Aviv nu in het Hebreeuws om een Sony Playstation vragen, dat had Zamenhog niet voor

mogelijk gehouden. In een pamflet waarin hij het Esperanto aanbeval als de ideale taal voor de joden, noemde hij de gedachte dat het Hebreeuws ooit nog als zodanig gebruikt zou kunnen worden 'onrealistisch'. In het licht van de ontwikkelingen in de twintigste eeuw is dat natuurlijk enigszins ironisch. Maar aan de andere kant: om te kunnen voorzien hoe de kansen van het Hebreeuws in de twintigste eeuw werkelijk zouden zijn, had je ook alle gruwelen van die eeuw moeten voorzien. Je kunt een Oost-Europese jood uit het eind van de negentiende eeuw nauwelijks verwijten dat hij dat niet gedaan heeft. De scepsis die Zamenhof had ten opzichte van het Hebreeuws, had hij overigens ook ten opzichte van de andere dode talen. Je zou kunnen zeggen: als je op zoek bent naar een 'neutrale' wereldtaal, een taal die niemands moedertaal is, kun je ook het Latijn propageren. Dat heeft ooit die functie vervuld, en op heel kleine schaal gebeurt dat nog steeds: de Finse radio zendt zelfs op dit moment nog wekelijks nieuwsuitzendingen uit in die taal en het Vaticaan stelt woordenboeken samen met vertalingen van moderne begrippen als 'computer' en 'vliegtuig'. Maar Zamenhof heeft bij mijn weten in ieder geval op volwassen leeftijd nooit serieus die mogelijkheid overwogen. Hij kende zelf overigens al die dode talen wél. Het Oude Testament heeft hij rechtstreeks vanuit het Hebreeuws in zijn Esperanto vertaald. Het begin van het eerste bijbelboek ziet er als volgt uit (voor het gemak geef ik een woord-voor-woordvertaling):

En la komenco Dio kreis la c[^]ielon kaj la teron. Kaj la tero estis senforma kaj dezerta kaj mallumo estis super la abismo; kaj la spirito de Dio s[^]vebis super la akvo.
 In het begin God schiep de hemel en de aarde. En de aarde was vormeloos en verlaten en duister was boven de afgrond; en de geest van God zweefde boven het water.

Wie zo'n tekstje ziet, is één ding onmiddellijk duidelijk. De woordenschat van het Esperanto is voor een belangrijk deel ontleend aan het Latijn of in ieder geval aan de talen die van het Latijn zijn afgeleid zoals het Frans, het Italiaans, het Spaans — de Romaanse talen. Er zijn ook wel een paar woorden uit andere talen: *kaj* 'en' komt uit het klassieke Grieks en *s[^]vebi* 'zweven' uit het Duits (*schweben*). Dit stukje is in dit opzicht overigens niet helemaal representatief. Naar schatting komt ongeveer zeventig procent van de Esperanto-woorden uit de Romaanse talen, twintig procent uit de Germaanse talen Duits en Engels (en er is minstens één woord waarvan wordt beweerd dat het een Nederlandse herkomst heeft: *melki* 'melken'; overigens heeft het Nederlands ook een leenwoord uit het Esperanto: *klavarskribo*). De overige tien procent van de woorden zijn geleend uit andere talen, zoals het Russisch (*kolbaso*) en het Hebreeuws (*madzo* 'matze'). Die nogal Europese herkomst van de woordenschat is door sommige tegenstanders wel als een argument gebruikt tegen de aanspraak die het Esperanto op de status van wereldtaal maakt. Zou een echte wereldtaal zijn woorden niet van alle windstreken in gelijke mate moeten betrekken? Zouden daar niet ook woorden uit het Japans en het !Xhosa (uit Zuid-Afrika) en Mohawk (uit Noord-Amerika) moeten voorkomen? Bij mijn weten zijn er toch overigens nauwelijks pogingen ondernomen om zo'n democratischer alternatief te ontwerpen (al zijn er een paar pogingen om de taal

iets meer in de richting van bijvoorbeeld de indianentalen te trekken). Sinds Zamenhof in 1887 zijn eerste boekje over het Esperanto publiceerde, zijn er op vele zolderkamertjes en hobbyhokken honderden alternatieve kunsttalen bedacht, vaak omdat de maker dacht dat het Esperanto alleen niet werd geaccepteerd omdat het een taalkundige tekortkoming vertoonde, maar de meerderheid daarvan leek eerder meer dan minder op bestaande Europese talen in vergelijking met het Esperanto.

Je kunt ook wel redenen bedenken waarom een eventuele poging een dergelijke taal tot mislukken gedoemd zou zijn. Een complete taal bestaat niet uit een lukraak bij elkaar geraapte verzameling woorden, maar bevat een eigen systeem. Het woord *thread* is niet zomaar zonder meer een Nederlands woord, laat staan dat het past in het klanksysteem van het Japans of het !Xhosa. Als we nu willen dat de gezamenlijke taal niet tientallen verschillende klinkers en evenveel verschillende medeklinkers bevat, zullen de woorden allemaal in een mal gegoten moeten worden. Het gevaar bestaat dan dat de woorden voor niemand nog herkenbaar zijn.

Ttschkpomxy rtpoqw

Zamenhof was in de negentiende eeuw zeker niet de enige die het idee had een kunsttaal te maken. Een andere tamelijk bekende taalmaker in die tijd was de katholieke priester Schleyer, die een taal bedacht die Volapük heette. Die taal had een heel erg strenge mal (zodat de woorden ook volgens Schleyer ook door bijvoorbeeld Chinezen konden worden uitgesproken) waar vooral Engelse woorden in gegoten werden. Zo strak was die mal dat *world* werd tot *vol* en *speak* tot *pük*. Dat *Volapük* 'wereldtaal' betekent, is zo met het blote oog nauwelijks nog zichtbaar.

Als je nu woorden zou lenen uit een groot aantal talen van de wereld, zou je er nauwelijks aan ontkomen om al die woorden in dergelijke malen te gieten. De woorden werden er dan onherkenbaar door en daar schoot niemand wat mee op. Dan zou je net zo goed alle woorden opnieuw kunnen bedenken; en, hoewel dat een enorm karwei zou zijn, is dat misschien inderdaad het meest democratisch. Een dergelijke taal zou echter ook meteen te maken krijgen met een gigantische psychologische barrière: een willekeurige tekst zou voor niemand meer herkenbaar zijn. Waar iedereen in de westerse wereld met enige scholing en een beetje intelligentie na een tijdje de eerste verzen van de bijbel in het Esperanto wel zou herkennen, of op zijn minst een globaal idee zou krijgen waar hij over gaat, zou datzelfde natuurlijk niet gelden voor een tekst die bijvoorbeeld als volgt zou beginnen (ik bedenk maar wat):

Dur fel torok Kut fepin feles folykas tas feles poros...

Een dergelijke tekst heeft misschien de charme van het mysterieuze, maar zou voor veel mensen net iets te systematisch zijn om ooit geleerd te kunnen worden. Het is bovendien heel moeilijk om een goede woordenschat te maken. In de eerste plaats moeten de woorden die je maakt door zoveel mogelijk mensen uitgesproken kunnen worden: een taal met veel woorden als *ttschkpomxy* en *rtpoqw* maakt weinig kans op de status van universele wereldtaal. De woorden moeten daarom het liefst klinkers en medeklinkers regelmatig afwisselen, en niet

al te bizarre klanken bevatten. Tegelijkertijd moeten die woorden echter ook zoveel mogelijk van elkaar verschillen. Het is niet handig als *ti* 'links' betekent, *té* 'rechts' en *teh* 'omhoog': in het internationale vliegverkeer komen daar ongelukken van. Daar komt dan ook nog eens bij dat de woorden liefst niet al te veel moeten lijken op bestaande woorden in bestaande talen, al is het maar om te voorkomen dat bijvoorbeeld de naam van God in de nieuwe taal klinkt als *Kut*. Dat zoiets heel moeilijk wordt, blijkt uit de namenindustrie. In Amerika, maar op iets bescheidener schaal óók in Nederland, bestaan bureaus die nieuwe namen bedenken voor merken en voor bedrijven. Wie iets nieuws op de markt wil zetten, belt zo'n bureau op en bestelt een nieuwe naam. Behalve creatieve mensen werken er bij die bedrijven vaak ook taalkundigen en juristen. De taalkundigen kijken of de potentiële naam geen ongewenste bijbetekenissen heeft in de talen van de landen waar het product verkocht moet worden, en de juristen bekijken of er geen andere producten zijn met vergelijkbare geregistreerde namen. Een beetje naam kost al gauw zo'n vijftigduizend gulden. Natuurlijk hoeft er bij het ontwerpen van een nieuw woord misschien geen uitgebreid juridisch onderzoek plaats te vinden. Wie aan de andere kant bedenkt dat een beetje taal al snel enkele tienduizenden woorden telt, kan uitrekenen dat een goeie echt nieuwe, maar wel complete taal al snel enkele miljoenen moet kosten.

Hij heb

Voor de grammatica geldt iets heel anders dan voor de woordenschat. Als we de woorden van een taal heel regelmatig maken, wordt dat onmiddellijk zichtbaar; we 'verminken' de tekst. Maar als we de grammatica vereenvoudigen, ziet bij wijze van spreken niemand dat. We halen vreemde onregelmatigheden weg uit de manier waarop woorden uit nieuwe woorden kunnen worden gemaakt en uit de manier waarop woorden tot zinnen kunnen worden samengevoegd. Maar wie naar een tekst kijkt mist die onregelmatigheden niet.

De mensen die in de negentiende eeuw kunsttalen maakten voor internationaal gebruik, stortten zich dan ook in de eerste plaats op de grammatica. Zamenhof was geen uitzondering op die regel.

De essentie van die vereenvoudigingen is eigenlijk heel gemakkelijk te begrijpen. Neem een grammaticaboekje van een willekeurige vreemde taal en streep er alle regeltjes in door die volgens u geen enkele functie hebben. Als het goed is, is er dan nog hooguit een tiende van het oorspronkelijke boekje over. In de meeste talen zit namelijk heel veel historisch aanslibsel, dat iedereen die de taal niet kent, onmiddellijk ziet zitten. Dat aanslibsel kan best van de taal afgebikt worden.

Neem het werkwoord *zijn*. Er zijn weinig werkwoorden die zo vaak gebruikt worden en tegelijkertijd is er geen Europese taal waarin dat niet op een enorm ingewikkelde manier vervoegd wordt: *ik ben, hij is, wij zijn, ik was, wij waren, geweest*. In het Frans — *être, je suis, il est, nous sommes, ils sont, j'étais, été* —, in het Duits — *sein, ich bin, er ist, wir sind, ihr seid, ich war, gewesen* —, of in het Engels — *to be, I am, he is, you are, been* — is het niet zoveel beter. Een moedertaalspreker hoeft daar niet over na te denken, maar als je ze in een boekje ziet staan, begint het je te dagen: je kunt net zo goed zeggen *ik ben, jij ben, wij ben, ik bende, wij benden, gebend*.

Je vindt die logica terug in zogenoemde creooltalen. Dat zijn de talen die bijvoorbeeld in het verleden zijn ontstaan op de slavenplantages waar slaven uit allerlei streken van Afrika samenkwamen en daar moesten proberen te praten met elkaar en met hun Europese slavendrijvers. Zo ontstonden talen die zo efficiënt mogelijk waren en in ieder geval in eerste instantie vrij van historische ballast waren. In de landen rond de Middellandse Zee heeft er lange tijd ook zo'n taal bestaan, het *lingua franca*. Ook in de grote steden ontstaat zoiets volgens mij — daar komen doorlopend nieuwe mensen wonen die de taal moeten leren en er daarom alle onzin uitsnijden. Daarom zeg je in de grotestadsdialecten in Nederland *ik heb, jij heb, hij heb*.

Die logica hebben de meeste negentiende-eeuwse taalmakers ook toegepast. Het werkwoord *zijn* wordt in het Esperanto op de volgende manier verbogen in de tegenwoordige tijd: *mi estas, vi estas, li estas, ni estas, vi estas, ili estas*.

Iets dergelijks geldt natuurlijk ook voor de spelling. Zelfs voor de moedertaalsprekers van een taal is over het algemeen wel duidelijk hoe ingewikkeld en inconsequent de spelling van hun taal is. Als je nu een taal van voren af aan kan beginnen, dan hoeft je natuurlijk niet al die onregelmatigheden in je taal in te brengen. Je bezorgt jezelf daarmee alleen maar veel te veel werk, terwijl je degenen die je taal zouden willen leren ook nodeloos afschrikt.

Mal-san-ul-ej-o

Zamenhof heeft het maken van een nieuwe taal wel eens vergeleken met het bouwen van kanalen. Toen zijn aanhangers hem prezen om het genie dat ze in hem zagen omdat hij de taal zo eenvoudig gemaakt had, schreef hij dat je iemand die een nieuwe waterweg aanlegde toch ook niet begon te prijzen omdat hij niet alle meanders en verbredingen en onregelmatigheden van natuurlijke rivieren in zijn waterwerk aanbracht, maar in plaats daarvan een kaarsrecht kanaal aanlegde van A naar B. Ik denk dat hij daaraan gelijk had. Als mensen iets van de grond af aan beginnen op te bouwen, hoeft het helemaal niet veel moeite te kosten om iets efficiënters te maken dan moeder natuur. Je hoeft in ieder geval de last van veel eeuwen taalgeschiedenis niet op je schouders mee te torsen.

Er zijn nog andere manieren waarop je een taal kunt vereenvoudigen. Zamenhof bedacht bijvoorbeeld een doorzichtig systeem om zoveel mogelijk woorden van andere woorden af te kunnen leiden, door middel van voor- en achtervoegsels. Het woord *malsanulejo* betekent zo 'ziekenhuis' en is afgeleid van het bijvoeglijk naamwoord *sana*. Het voorvoegsel *mal-* geeft de tegenovergestelde betekenis van de stam; *malsama* betekent zo 'ziek'. Het achtervoegsel *-ul* leidt een persoonsnaam af en *-ej* een plaats; de *o* aan het einde markeert het woord als zelfstandig naamwoord. *Malsanulejo* betekent dus 'plaats waar mensen zijn die het omgekeerde zijn van gezond'. Overigens gebruiken moderne esperantisten ook wel het woord *hospitalo*.

Volgens sommige propagandisten van het Esperanto lijkt de grammatica van het Esperanto sterk op die van bijvoorbeeld Aziatische talen. Dat zou de Europese woordenschat neutraliseren. Ik geloof dat dit een beetje overtrokken is. Wie niet-Europese talen bestudeert merkt dat ook zij op sommige punten afschuwelijk ingewikkeld zijn. Ook op een grammaticaboekje van het Thai of het Koreaans zou je de truc met het rode potlood kunnen toepassen en ook voor die talen zou je een veel dunner boekje overhouden dat ongeveer evenveel zou lijken op de

grammatica van het Esperanto en andere kunsttalen. Er zijn overigens Aziatische talen die op het eerste gezicht wel eenvoudiger lijken. Maar daarbij gaat het dan vaak typisch om talen als het Indonesisch, die zijn ontstaan als lingua franca, als compromistaal voor het gebruik over een groot gebied. Dat zijn dus zelf al een soort kunsttalen. De kern van alle natuurlijke talen is dezelfde; en dat is tegelijkertijd de kern van kunstmatige talen.

Taal aan de tekentafel

Ook na Zamenhof zijn er veel mensen geweest die kunsttalen maakten. In veel gevallen deden ze dat om zich af te zetten tegen bepaalde taalkundige ideeën die Zamenhof had. Vooral in de periode tussen de twee wereldoorlogen waren er ook tamelijk veel beroemde taalkundigen die zich met deze kwestie bezighielden. Zamenhof was zelf immers een oogarts geweest, en geen professionele taalkundige. Die móést dus wel fouten hebben gemaakt in zijn ontwerp; zou je een brug laten bouwen door een oogarts in zijn vrije tijd? Of, om in Zamenhofs termen te blijven, zou je een kanaal laten aanleggen door een amateur?

De verbeteringen waar die taalkundigen mee kwamen waren vaak behoorlijk kinderachtig en oppervlakkig. Een van de beroemdste vooroorlogse taalkundigen was bijvoorbeeld de Deen Otto Jespersen — overigens een groot kenner van het Engels. Het amateurisme van Zamenhof bleek volgens Jespersen uit het feit dat hij een student *studanto* noemde, terwijl alle vakmensen natuurlijk weten dat dit *studento* moet zijn. Jespersen ontwierp zelf een taal, die hij *novial* noemde: *nov* stond in die naam voor 'nieuw' en *ial* voor *international artificial language* (internationale kunstmatige taal). Ook over de spelling werd door hervormers vaak uitgebreid geschreven. In het klassieke Esperanto komen een aantal letters voor met ongebruikelijke dakjes: ^c, ^j, ^s en nog een paar. Die dakjes komen op deze letters in geen enkele Europese taal voor. Ze waren vroeger moeilijk over te seinen via de telegraaf en leveren tegenwoordig enige, overigens niet onoverkomelijke, problemen op bij de e-mail. Dat moest dus anders.

Veel van deze 'hervormingen' waren dus behoorlijk oppervlakkig en de resulterende talen kregen weliswaar klinkende namen — Novial, Ido, Neo, Occidental — maar kunnen feitelijk beschouwd worden als dialecten van het Esperanto. Vooral rond de wisselingen tussen de negentiende en de twintigste eeuw kwam er bij wijze van spreken elke week wel een nieuwe taal uit (Mundolingue 1890, Dil 1893, Veltparl 1896, Dilpok 1898, Lingua Komun 1900, Reformlatein 1902, Idiom neutral 1902, Latino sine flexione 1903, Interlingua 1903, Perio 1904, Lingua internacional 1905, Mondlingvo 1906) Wie één van de talen leert, kan de andere allemaal lezen. Nog steeds zitten er overigens op zolderkamertjes mensen te knutselen aan nieuwe talen — meestal natuurlijk zonder dat ze kennis hebben genomen van het werk van voorgangers.

De nieuwe talen waren gebaseerd op een misverstand: dat het Esperanto nog steeds geen succes geworden was, lag aan taalkundige tekortkomingen van de taal. Als die tekortkomingen maar waren opgeheven, zouden de sprekers wel toestromen. In de praktijk hebben al die talen nog veel minder aanhang kunnen verwerven dan het Esperanto zelf, als de auteur al andere mensen kon vinden die zijn nieuwe systeem wilden leren.

Het misverstand was misschien dan ook vooral dat een taal aan de tekentafel gemaakt kon worden net als een brug of een kanaal. Het is heel aantrekkelijk voor een taalkundige om te denken dat het zo in elkaar zat, en het geluk van Zamenhof was dat hij niet in die val is getrapt. Al in zijn eerste boekje nam Zamenhof afstand van zijn werk. Hij publiceerde het boekje onder pseudoniem (doktoro Esperanto) en vanaf dit moment wilde hij niet langer de autoriteit over zijn taal hebben. Hij had de eerste schets van de taal op de tekentafel gemaakt, maar er kon alleen een echte taal uit die schets groeien als ze werd opgenomen door een gemeenschap. Taal is geen eenmanszaak en in veel opzichten ook geen zaak voor deskundigen. Gezond verstand, maatschappelijk inzicht en enig taalgevoel zijn voldoende.

Nee, Louis

Het Esperanto-model heeft volgens mij voordelen en nadelen boven het steenkolen-Engels. Wat zijn de voordelen? In de eerste plaats hebben ik hiervoor al uitgebreid laten zien dat de verwijten van taalkundig imperialisme tegen het Engels wel aanzienlijk kunnen worden verzwakt, maar het is duidelijk dat een geheel bedachte taal in dit opzicht grote voordelen heeft. Het is de taal van niemand in het bijzonder en het stelt daarom geen enkele wereldburger op voorhand op een voorsprong.

Een ander voordeel is de relatieve eenvoud van de kunsttalen. Het Esperanto-model geeft het gezonde verstand van schooljongens gelijk die zich verbazen over alle op het oog nutteloze frutsels die natuurlijke talen karakteriseren. Als je met veel minder taalkundige ballast je gedachten en gevoelens precies even effectief kunt uitdrukken, waarom zou je dan met al die overbodigheden rekening houden?

Allebei deze voordelen kunnen wel gerelativeerd worden. Taalpolitiek valt er ook op een taal als het Esperanto wel iets af te dingen. De woordenschat is immers nogal Europees en Europeanen zijn dus relatief in het voordeel. Maar er zijn nog belangrijker en interessanter bezwaren. Stel immers dat het Esperanto inderdaad alsnog een wereldtaal zou worden, wat zou er gebeuren? Mensen die rijk en machtig genoeg waren, zouden ervoor zorgen dat hun kinderen die taal zo goed mogelijk onderwezen zouden krijgen. Er zouden dure scholen komen waarin die kinderen de taal zouden leren, en wie echt rijk was kon het zich permitteren een gouvernante te nemen die de kinderen permanent op de juiste uitspraak en woordkeus zou kunnen controleren: nee, Louis, je moet niet zeggen *hospitalo*, wij beschaafde mensen zeggen *malsanulejo*. Omdat het Esperanto een welomschreven taal is met vastliggende regels en een afgebakende woordenschat, is het niet te voorkomen dat er mensen zijn die de taal 'beter' kunnen leren dan anderen. Hooguit wordt de geografische discriminatie — mensen die in Londen geboren zijn hebben een voordeel boven mensen die in Rio de Janeiro geboren zijn — vervangen door sociale discriminatie — mensen die rijke ouders hebben zijn in het voordeel.

Ook het voordeel van de eenvoud is relatief. De grammatica is inderdaad tamelijk gemakkelijk te leren en veel makkelijker dan hij nu is kan de woordenschat ook niet zijn. Maar tegelijkertijd bestaan er rondom het Esperanto zelfs nu al een heleboel normen, ideeën over 'hoe het eigenlijk moet': zo zeggen

wij dat niet, wij zeggen het zó. Er ontstaat onvermijdelijk een systeem van geschreven en ongeschreven regels dat helemaal niet zo gemakkelijk is. Beide voordelen verkeren daarom in hetzelfde nadeel — het Esperanto is teveel een táál. Het idee dat Zamenhof had van taal, was nog erg negentiende-eeuws. Een taal was een vastomlijnd systeem dat samenhang met een cultuur en dat eigendom was van een volk. De cultuur en het volk waren weliswaar in dit geval tamelijk apart: het volk bestond uit de internationale gemeenschap en de cultuur was een cultuur van internationaal respect, maar Zamenhof en zijn eerste volgelingen deden er veel aan om een dergelijke cultuur te scheppen. Zamenhof zelf schreef een tekst die dienst kon doen als volkslied en al snel was er ook een vlag.

Die symbolen kun je loslaten, maar de kern ervan blijft: er is een taal die je door en door moet kennen, beheersen en liefhebben om tot de inner circle te behoren. Ik denk dat we dat idee van een eenheidstaal nu juist moeten loslaten. In sommige opzichten is het Europanto van Marani daarom misschien wel een beter idee dan het Esperanto van Zamenhof. Talen bestaan net zo min als 'volkeren'. Er bestaan alleen individuen met ieder een eigen repertoire aan talige mogelijkheden. Elk praten over 'goed' of 'fout' taalgebruik is, zeker in de internationale arena, schadelijk. Er is niet speciaal behoefte aan een heel streng, zij het geoptimaliseerd en op de tekentafel bedacht, systeem. Er is vooral behoefte aan wederzijds begrip.

Het voordeel dat sommige Esperantisten, met name die uit de Derde Wereld, zelf het vaakst noemen, is dat de taal niet besmeurd is door het imperialisme. Wie Engels moet praten, praat daarmee uiteindelijk altijd de taal van een koloniale macht. Zo iemand kan nog zozeer het gevoel hebben dat hij zelf kiest voor dat Engels, het is volkomen duidelijk dat die keuze mede wordt bepaald door geld en macht. De keuze voor het Esperanto is de keuze voor een taal waarmee je van mens tot mens kunt spreken — een 'neutraal menselijke taal', noemde Zamenhof dat zelf. Er valt tegen dat argument uiteindelijk nauwelijks te argumenteren. Het is een kwestie van gevoel, of je denkt dat er ook een Engels met een menselijk gezicht kan bestaan. Zo hebben hele generaties Nederlanders geweigerd Duits te spreken of te verstaan; ik vind het Duits een heel mooie taal, maar zou niemand ertoe willen verplichten die taal te leren — al zeg ik er onmiddellijk bij dat we niet kunnen uitsluiten dat hele groepen mensen hun antipathieën inzetten om geen naamvallen te hoeven leren gebruiken. Mocht het zo zijn dat inderdaad grote groepen van de wereldbevolking niet over een dergelijk gevoel jegens het Engels heen kunnen stappen, dan lijkt me dat een reden om eens goed na te denken over de consequenties daarvan.

Moedertaalsprekers

Het Esperanto heeft vergeleken met het steenkolen-Engels ook enkele nadelen. Zo zou de overstap naar het Esperanto voor de huidige wereldgemeenschap veel kostbaarder zijn dan de overstap naar het Engels. Dat komt simpelweg doordat er al zoveel literatuur in het Engels bestaat en nog zo weinig in het Esperanto. De Esperantisten hebben er overigens alles aan gedaan om te laten zien dat hun taal wel degelijk geschikt is om er alle soorten teksten in te schrijven. De bijbel hebben ze erin vertaald, een groot deel van het oeuvre van Shakespeare, maar ook honderden andere auteurs uit alle delen van de wereld. Zamenhof gaf zelf

na enkele jaren al een bloemlezing uit waarin behalve gedichten en verhalen ook essays, wiskundige en natuurwetenschappelijke verhandelingen, brieven en allerlei andere teksten stonden.

Maar de Esperantisten zijn nu eenmaal altijd slechts met enkele tienduizenden geweest en onbezoldigd. De duizenden chemische proefschriften, de honderdduizenden romans, de miljoenen gebruiksaanwijzingen en de miljarden brieven die er in de loop van de tijd in het Engels geschreven zijn, hebben ze niet kunnen evenaren. Dat is misschien spijtig, maar er valt nog steeds veel meer van het Engels in het Esperanto te vertalen dan andersom. Je kunt je afvragen of alle gelden die daarmee gepaard gaan niet beter kunnen worden ingezet.

Je hoort als nadeel ook wel eens noemen dat het Esperanto geen 'cultuur' heeft, dat het een taal is die in het luchtledige hangt en daarmee dus geen bestaansrecht heeft omdat een taal altijd onlosmakelijk aan een cultuur verbonden is, maar dat vind ik grote onzin. De Esperantisten hebben er in ieder geval alles aan gedaan om een vorm van cultuur te creëren en met succes: hoewel de beweging klein is, kun je wel degelijk een groot deel van je leven binnen die beweging leiden. Ik ken mensen die na hun pensioen van land naar land reizen om overal bij andere Esperantisten te logeren en nauwelijks nog een andere taal spreken dan het Esperanto. Het is een kleine cultuur, en één die per definitie niet verder teruggaat dan honderdvijftien jaar geleden.

Wat veel mensen niet weten: er zijn zelfs moedertaalsprekers van het Esperanto. Heel erg veel zijn het er niet — volgens de meest betrouwbare schattingen ongeveer duizend, verspreid over de hele wereld, vooral in Europa — maar er zijn heel veel talen die veel kleiner zijn. Als we talen zouden rangschikken naar het aantal moedertaalsprekers, zit het Esperanto waarschijnlijk ergens in het midden. Ook zijn er bij mijn weten geen ééntalige moedertaalsprekers van het Esperanto. Mensen spreken altijd op zijn minst ook de taal van het land waarin ze zijn opgegroeid.

Het bestaan van die moedertaalsprekers is interessant vanuit het oogpunt van de taalwetenschap. Of een taal wel of niet als moedertaal kan worden geleerd, wordt algemeen gezien als een lakmoesproef voor talen: echte talen worden door kinderen geleerd. Het Esperanto is voor die toets dus glansrijk geslaagd.

Tegelijkertijd zorgt het bestaan van die moedertaalsprekers ook voor een duidelijk ideologisch probleem. Als er heel veel van dat soort sprekers zouden komen, zouden zij wel eens het 'beste' Esperanto kunnen spreken. Dat zou dan eenzelfde soort oneerlijkheid kunnen creëren als we nu in het Engels zien. Overigens hebben de huidige moedertaalsprekers interessant genoeg nog helemaal geen bijzondere status in de taalgemeenschap.

Arbeidersesperantisten

De Esperanto-beweging bestaat nog steeds. Ze is niet heel erg groot, maar wereldwijd zijn er nog steeds wel enkele honderdduizenden mensen die zich verbonden voelen met de beweging en de taal in leven houden. Er zijn enkele tientallen tijdschriften en websites, er zijn radiostations die af en toe in de taal uitzenden. Honderden meesterwerken uit de wereldliteratuur zijn in de taal vertaald en zelfs verschijnen er elke maand wel een paar oorspronkelijk in het Esperanto geschreven romans, verhalen- of gedichtenbundels. In de taal wordt geruzied en geflirt, vergaderd en gezongen.

Erg zichtbaar is de beweging in de westerse wereld niet. Ze is natuurlijk klein, niet bijzonder rijk, en behoorlijk aan het vergrijzen. Bovendien streeft ze een ideaal na dat door veel mensen als achterhaald wordt beschouwd. Ook ik heb bedenkingen en kanttekeningen bij de gedachte die aan de Esperanto-beweging ten grondslag ligt.

Ik heb de taal overigens zelf als kind geleerd, en daar nooit spijt van gehad. Ik was een jaar of dertien, zat in de brugklas en leerde Latijn, Frans, Engels en Duits. Al die talen fascineerden me enorm, en heus niet alleen omdat ze van die zinloos ingewikkelde grammatica's hadden. In de openbare bibliotheek van de stad waar ik toen woonde, neusde ik in de kast met informatie over vreemde talen. Daar kwam ik ook een boekje tegen over het Esperanto. Achterin dat boekje stond het adres van de toenmalige Federatie van Arbeidersesperantisten in het Nederlandse Taalgebied — in Nederland is de Esperantobeweging lang verzuild geweest en uiteengevallen in een katholieke, een protestante, een socialistische en een neutrale vereniging. Bij de socialisten kon je je opgeven voor een schriftelijke cursus en die werd me meteen toegestuurd. Ik geloof dat ik niet hoefde te betalen, want ook in die tijd waren er nog lang niet genoeg dertienjarige jongetjes die de taal wilden leren.

Ik voel me verbonden met de Esperanto-gemeenschap. Ik heb er veel vrienden, ik lees graag de boeken en de tijdschriften die de gemeenschap maakt. Ik houd ook van de taal, ik vind het leuk om erin te spreken en er e-mailberichten in te schrijven. Ik heb ook grote sympathie voor de idealen van de gemeenschap en ik heb ontzag voor de manier waarop de Esperantisten in de loop van de hele bloedige twintigste eeuw voor deze idealen zijn opgekomen.

Ik denk ook dat de Esperantisten enkele sterke argumenten in handen hebben. In zekere zin zou een 'neutraal menselijke taal', die op een rationele manier zo logisch en doorzichtig mogelijk gemaakt was, de beste oplossing geven voor een groot aantal taalproblemen. Als de wereld door de rede bestuurd werd, zouden we een dergelijke oplossing allang geaccepteerd hebben.

Wat is het dan ook jammer dat de wereld door emoties, door modes, door grillen en verkeerd begrepen idealisme geregeerd wordt. Er zit niet echt schot in de zaak van het Esperanto. Ook degenen die protesteren tegen de invloed van de Angelsaksische cultuur, doen dat doorgaans in het steenkolen-Engels.

Het grootste probleem van het Esperanto is misschien dat mensen het moeten leren. Er zijn, is mijn ervaring, heel veel mensen die het idee sympathiek vinden, maar zich er nooit toe zouden kunnen aanzetten zolang het weinig nut heeft om die taal te kunnen spreken. Omdat het alleen nut heeft om een bepaalde taal te spreken als voldoende andere mensen haar geleerd hebben. Er ontstaat zo een vicieuze cirkel: mensen willen de taal alleen leren als andere mensen haar willen leren. Zamenhof heeft dat probleem overigens voorzien. In zijn eerste boekje riep hij de lezers niet zozeer op om de taal onmiddellijk te leren. Hij riep ze op om een bon te ondertekenen waarin ze plechtig verklaarden de taal te leren als tien miljoen anderen dezelfde bon zouden ondertekenen. Helaas zijn die tien miljoen mensen er nooit gekomen.

10. Parler sans parler. De nuchtere liefde van Nederlanders voor taal

Nederlanders houden niet van hun eigen taal. Ze gaan er liefdeloos mee om. Ze willen niets liever dan haar afschaffen. Dat soort dingen hoor je vaak, en dan vooral uit de monden van mensen die zich voorstaan op een zogenoemd 'taalgevoel'. Het gedachteloos gebruik van leenwoorden, het klakkeloos overstappen op het Engels zodra er buitenlanders in de buurt zijn, het gebruik van vreemde talen in de reclame, dit alles zou een teken zijn van de vreselijke liefdeloosheid.

Het is precies andersom. Er zijn volgens mij weinig taalgemeenschappen die zo'n gezonde liefde hebben voor hun moedertaal als nu juist de Nederlandse. In veel andere westerse landen is de liefde en de interesse voor de taal helemaal voorbehouden aan de schoolmeesters en de zuurpruimen. In ons land wordt de taal wat nuchterder bekeken, maar met zeker niet minder liefde.

Dat maakt dat er relatief veel aandacht voor taal is in de media: vrijwel elke krant heeft bijvoorbeeld een eigen taalcolumnist en er bestaat het wonderlijke verschijnsel van het Genootschap Onze Taal — een vereniging die weliswaar voortkomt uit een clubje schoolmeesters en zuurpruimen, maar inmiddels meer dan vijfenveertigduizend leden kent. Natuurlijk wordt er ook onder die leden wel gemopperd en gezuurpruimd, maar er zijn ook veel mensen die eenvoudigweg houden van taal. Bij mijn weten is er nergens op de wereld een grotere vereniging voor taalliefhebbers. De Vlaamse zustervereniging, de Vereniging Algemeen Nederlands, die opereert in streken waar sommige mensen een veel grotere 'taalgevoeligheid' plaatsen dan in Nederland, heeft er bijvoorbeeld niet veel meer dan ongeveer vijftienhonderd.

Het aardige van de Nederlandse liefde voor taal is dat het zich niet speciaal beperkt tot het zuivere en het pure. Wie op straat loopt, wie naar mensen op de radio of de televisie luistert, merkt iets van de bijzondere relatie die wij eigenlijk onderhouden voor taal. Niet speciaal voor onze 'eigen' taal, niet speciaal voor 'vreemde' talen, maar voor de menselijke taal in het algemeen. In dit hoofdstuk wil ik enkele van zulke uitingsvormen van de Nederlandse liefde voor taal laten passeren.

Heppie nooit dat heppieje

Summersale staat er op felgekleurde papieren op de vensters van winkels. Oei, denkt de vrouw met taalgevoel die de winkel langs komt. Wat lelijk! Waarom denkt ze dat? Niemand weet precies wat dat is, taalgevoel. Hooguit kunnen we vaststellen dat het voor de meeste mensen die het hebben eerder een bron van verdriet en chagrijn is dan van vreugde en plezier. Wil een muziekliefhebber nog wel eens een aardig moment beleven aan een mooi concert — en de kleine uitschieters daarbij voor lief nemen —, de meeste taalliefhebbers hoor je zelden enthousiast worden over wel een mooie zin, maar altijd klagen over wat er allemaal mis is.

Jammer is ook nog dat dit taalgevoel vaak zo precies overeenkomt met wat we vroeger allemaal op school hebben geleerd. Het is net alsof die regeltjes die de

meester ons allemaal heeft opgelegd bij sommige mensen naar binnen zijn geslagen, zodat ze niet meer kunnen genieten. Er valt in ieder geval zoveel plezier aan taal te beleven valt, als je maar eens even wilt afzien van dat vermaledijde taalgevoel. Kijk nu eens naar zo'n gedichtje als van Joke van Leeuwen:

'Ik voel me ozo heppie,
zo heppie deze dag
en als je vraagt: wat heppie
als ik eens vragen mag,
dan zeg ik: hoe wat heppie,
wat heppik aan die vraag,
heppie nooit dat heppieje
dat ik hep vandaag?'
(Joke van Leeuwen, *Ozo heppie*)

Je kunt natuurlijk chagrijnig worden omdat de dichteres hier maar liefst met twee zondige soorten taal tegelijk speelt en dat dan nog wel in een gedicht voor ontvankelijke kinderzieltjes (*heppie* is verderfelijk Hollands plat; en *heppie* is een vreselijk Engels leenwoord op zijn Nederlands uitgesproken) maar een taal waarin dit soort spelletjes kunnen worden gespeeld, is nog lang niet ten dode opgeschreven.

Met de mengeling tussen het Nederlands en het Engels wordt al heel lang gespeeld. De leraar Engels Jan van der Meulen (John O'Mill) maakte er zijn specialiteit. *Double Dutch* noemde hij het tussentaaltje dat hij schiep en hij werd bekend met gedichtjes als:

Rot young
A terrible infant, called Peter,
sprinkled his bed with a gheter.
His father got woost,
took hold of a cnoost
and gave him a pack on his meter.

Het is het soort humor dat, toegegeven, misschien alleen op middelbare scholen gedeid. Maar het heeft ook een degelijke inbedding nodig in een meertalige omgeving. Je moet twee talen tot op zeker niveau beheersen om dit soort grapjes te kunnen begrijpen. Zoals je ook sommige onzingedichten alleen kunt begrijpen als je over voldoende talenkennis beschikt:

Eanna, meaner, mutter
£ 10 grutter
£ 10 cars
Eanna, meaner, mutter
Is the Bars

De performance van onze brand

Nu kunnen dichters nog de lelijkste woorden laten glimmen als een roodkoperen knoopje. Een voorbeeld dan maar uit een heel andere hoek van de taal. Toen aan financieel bestuurslid Jan Hommen van Philips enkele jaren geleden tijdens een persconferentie werd gevraagd of hij niet in het Nederlands kon herhalen wat hij eerder in het Engels had gezegd, viel hij even stil, maar probeerde het daarna toch: "We zeiden dat we hebben geïnvesteerd in onze *brand* en we hebben de *performance* van onze *brand* aanzienlijk verbeterd. *We have* geïnvesteerd in onze IT-organisatie en structuur en we hebben daarvan de *operating performance* verbeterd. Ik heb gezegd dat we van tijd tot tijd activiteiten zullen verkopen en dat we acquisities zullen doen in de technologische kant van onze *business*. (...)

Nu zijn we aan het kijken wat we kunnen doen om *best in class* te worden. Ik kan dat niet voor u vertalen. We hebben meer de nadruk gelegd op het genereren van *cash flow*. Dan wil ik nu graag weer overgaan op het Engels."

Dit incident was voor de economische redactie van *NRC Handelsblad* aanleiding om de lezers op te roepen Nederlandstalige alternatieven in te sturen voor algemeen gangbare begrippen als *content*, *e-commerce*, *business-to-business*, *start-up*, *incubator*, *browser*, *set-top box*, *lock up* en *broadband*.

Ook dit is geen goed voorbeeld van ontsierende lelijkheid, volgens mij. Ook financiële bestuursleden van internationale organisaties zijn op hun eigen manier taalkunstenaars. Zij doen de gehele dag weinig anders dan goochelen met cijfers en getallen in vergaderingen, ze zijn in hun organisaties omhoog geklommen door te praten, te discussiëren, door besluiten te nemen en anderen van de juistheid van deze besluiten te overtuigen.

De taal van ieder mens kun je zien als een muziekinstrument. De financieel bestuurder heeft een trompetje en de dichteres een vedel; hij probeert bovendien een heel ander soort muziek te maken dan zij. Wat Hommen gevraagd werd tijdens die persconferentie was om zijn jazz-improvistatie noch eens over te doen op de wijze van Bach. Je kunt een violist ook niet vragen *à l'improviste* het zojuist vertolkte nu eens op een doedelzak te laten klinken en hem dan verwijten dat dit niet lukt. De oproep van de redactie van *NRC Handelsblad* komt neer op een oproep om een bepaalde blokkendoos te voorzien met nieuwe blokjes waarmee je een torentje kunt bouwen zonder dat je een beroep hoeft te doen op blokjes die ook al in de Engelse doos zitten.

Yes! Paarden!

Nog een andere beroepsgroep dan, de meest bespotten en geminachte om hun taalgebruik. Er gaan ook veel grapjes over 'domme' politici, die het Engels zo slecht beheersen. Gerbrandy, minister-president in Londense ballingschap tijdens de Tweede Wereldoorlog, was misschien de eerste. Volgens een van die verhalen liep Gerbrandy op een mooie lentedag door een parkje. "Spring is in the air", zei Churchill poëtisch. Waarna Gerbrandy antwoordde: "Why should I?" Zulke verhalen waren er later ook over Den Uyl, die *ondernemers* zou hebben aangeduid als *undertakers* (wat begrafenisondernemers betekent), over Lubbers, die aan zijn Amerikaanse collega Bush senior wilde vertellen dat hij paarden fokte ("I fuck horses." "Pardon?" "Yes! Paarden!") en over Wim Kok, die met alleen zijn achternaam al op de lachspieren van veel Engelstaligen zou werken.

Veel waarheid zit er waarschijnlijk niet in die verhalen. Het zijn broodjes-aap, verhalen die mensen elkaar graag vertellen; het zou me niet verbazen als soortgelijke verhalen ook over Vlaamse politici de ronde deden. Het is al helemaal niet duidelijk dat Lubbers inderdaad paarden fokt, of dat er een andere vooraanstaande politicus is geweest die dat deed (op internet heb ik het verhaal ook gevonden met de tv-presentator Hennie Huisman in de hoofdrol; die houdt in ieder geval inderdaad paarden). Ook de andere anekdotes heb ik niet kunnen verifiëren. Er is over Gerbrandy en Churchill nog een anekdote. Zij komen elkaar tegen en Gerbrandy zegt: 'Goodbye, Mr. Churchill'. Waarop Churchill zegt: 'This was the shortest interview I even had.' Het apocriefe van dit verhaal blijkt al uit het feit dat er zoveel varianten van zijn, waarin Gerbrandy bijvoorbeeld 'Good night' zegt in plaats van 'goodbye', of waarin heel andere politici figureren.

Symbolisch Nederlands

Als het gaat om de slechte beheersing van het Engels, moeten we kennelijk onze toevlucht nemen tot ongecontroleerde anekdotes. In werkelijkheid doen de Nederlandse politici het niet zo slecht doen. Er worden in ieder geval nooit klachten gehoord over de onverstaanbaarheid of het gebrek aan communicatievaardigheden van de Nederlandse premiers of ministers van Buitenlandse Zaken. Toen de Italiaanse premier Silvio Berlusconi de in Genua verzamelde leiders van de G8 moest toespreken, deed hij dat in het Italiaans, zonder in een vertaling te voorzien. Een Nederlandse of Vlaamse politicus zou je niet snel op een dergelijke miskleun betrappen. Soms gaat de afwijzing van het Nederlands in internationale contacten zelfs mij te ver. Het is gerechtvaardigd dat je in echte gesprekken, in onderhandelingen, discussies en informeel overleg zoekt naar een consensus en dat je dan pragmatisch met taal omgaat. In internationale contacten wordt taal echter niet alleen gebruikt om echte gesprekken te voeren, maar het heeft ook een symbolische functie. Als de koningin op staatsbezoek een tafelrede houdt, is de inhoud daarvan bijna per definitie minder belangrijk dan het feit *dat* ze iets zegt: de echte zaken worden niet in de officiële toespraken aan het banket gedaan. Er moet iets gezegd worden, net zoals er een Nederlands balletgezelschap moet optreden en de gastheer omgekeerd wat lokale folklore laat zien. Koningin Beatrix is — op gezag van de minisiteraad — geneigd dat soort toespraken in het Engels te doen en dat vind ik verkeerd. Er wordt nu eenmaal ook geen in Londen gevestigd danstheater meegenomen naar Moskou, of een Argentijns staatsburger tot koningin gekroond. De koningin mag in het dagelijks leven zoveel Engels praten als ze wil, maar als ze een symbool wil zijn van de natiestaat zal ze op symbolische momenten ook symbolisch Nederlands moeten spreken.

Afnokken

Terug naar de *summersale* en de verderfelijke invloed van het Engels op het Nederlands. Die invloed is al veel ouder dan je misschien zou denken. De Nederlandse etymologe Nicoline van der Sijs heeft er eens op gewezen dat er al in de negentiende eeuw minstens evenveel woorden uit het Engels werden geleend als uit het Duits — terwijl tot zeker in de jaren veertig de zorgen van de

meeste puristen eerder naar de invloed uit het oosten dan naar die uit het westen uitging.

Van der Sijs telde in het *Etymologisch Woordenboek* echter 492 leenwoorden uit het Engels, en maar 393 uit het Duits. Zelfs voor 1800 werden er (in totaal zo'n 81) woorden uit het Engels geleend, waaronder *voetbal*, *bloedhond*, *pinguïn*, *park* en *kerrie*. Mooie voorbeelden vind ik ook *afnokken* en *aftaaïen*, die in het formele Nederlandse bronnenmateriaal waar Van der Sijs zich op baseert pas in de loop van de twintigste eeuw opdoken, maar die in de informele taal mogelijk al veel langer een rol spelen en die in ieder geval al vrijwel onherkenbaar tot Nederlands vermomd hebben — *afnokken* komt van het Engelse *to knock off*, en *aftaaïen* waarschijnlijk van het niet-bestaande *to tie off* (*to tie on* betekent wel, met een omgekeerde betekenis). Zijn er meer plat-Hollandse begrippen dan deze? En toch zijn ze vrij waarschijnlijk ooit overgenomen van Engelse zeelui. Waarom werd het Duits dan toch als een groter gevaar gezien dan het Engels? Van der Sijs citeert een artikel uit het tijdschrift *Onze Taal* (maart 1954), waarin wordt gesteld:

Wel wordt in deze dagen een vloed van Engelse en quasi-Engelse woorden over ons uitgestort, maar toch geloven wij, dat dit verschijnsel onze taal niet zo in haar wezen aantast als de Duitse invloed. Het Engelse woord wordt als vreemdeling herkend, het zal weer verdwijnen en plaats maken voor een ander. Het Duitse woord evenwel krijgt een Nederlands gewaad, het is een als landgenoot vermomde buitenlander, een indringer met een vervalst paspoort en zo zal het onze taal voorgoed infiltreren.

Het argument was dus quasi-taalkundig: Engelse woorden zijn zichtbaar vreemd, Duitse woorden staan ons heel nabij. Dat is overigens lange tijd de heersende gedachte geweest bij het Genootschap Onze Taal, dat in 1931 werd opgericht om de Duitse leenwoorden te bestrijden, en waarvan leden zich pas ruim na de Tweede Wereldoorlog zorgen begonnen te maken om het Engelse leenwoord: leenwoorden zijn geen gevaar, zolang ze zich maar niet aan het Nederlands aanpassen. Overigens is daarbij nooit geprobeerd om het begrip 'nabijheid' heel precies aan te duiden. In de redactie van *Onze Taal* werden Nederlandse woorden als 'germanismen' afgewezen omdat ze óók Duits waren. In de eerste jaargangen werd in elk nummer een lijstje germanismen opgenomen met Nederlandse equivalenten. Een van de woorden die we niet mochten gebruiken, was *voorwoord*. In plaats daarvan moest *voorrede* worden gezegd. Het enige argument dat voor die aanbeveling bestaat, is dat *Vorwort* ook een Duits woord is; het woord is samengesteld uit de oer-Nederlandse elementen *voor* en *woord* en wel op precies dezelfde manier waarop *voorrede* dat is. De Engelse woorden werden ook pas gevaarlijk als ze te dichtbij kwamen. In juli 1933 schreef de redactie van het blad bijvoorbeeld:

En hinderlijk is ook, zoals de Heer Menkman opmerkt, de dikwijls geheel onjuiste uitspraak van Engelse woorden die in de spreektaal zijn opgenomen; *lunsen*, *bridsen*, *sjumper*, *luf-surti* — dat alles klinkt inderdaad niet fraai. Evenmin als het *cornetbief* van den kruidenier en het *kreps* (*grapefruit*) van den fruithandelaar. Aan de lekkernij, bekend onder den naam *toffé* raken wij al gewend.

Inmiddels zijn we natuurlijk behalve aan de *toffee* ook aan de *luns*, het *brits* en de *kornetbief* gewend, terwijl *luf-surti* en *kreps* vergeten zijn. Het Genootschap Onze Taal richt zich niet meer speciaal op de bestrijding van germanismen of anglicismen. Het tijdschrift streeft een evenwichtige voorlichting over dit soort kwesties na, waarin zowel degenen die zich wél als degenen die zich géén zorgen maken, aan het woord komen.

Meer dan vijftien jaar nadat het vorige citaat verscheen (in februari 2000) wees de taalkundige Liesbeth Koenen in hetzelfde tijdschrift op hetzelfde verschijnsel dat Engelse leenwoorden zich aanpassen, zij het dat ze wat modernere woorden ter illustratie gebruikte:

Wij spreken Engelse leenwoorden niet keurig op z'n Engels uit; we zeggen niet: 'Zet jij de [khumpjoe:tuh] even uit.' U zet uw [kompjoetur] uit. En u geeft echt niet als u lekker gegeten hebt uw [kredditka:hd] even af, u overhandigt uw [kredditkart].

De Nederlandse uitspraak wordt door Koenen niet langer exclusief aan 'den kruidenier' en 'den groenteman' toegeschreven: 'wij' en 'u' doen het. Dat is al een belangrijk verschil, want Koenen bedoelt dit niet als een oproep tot boetedoening of schaamtegevoel. Ze ziet integendeel deze 'dikwijls geheel onjuiste' uitspraak als een bewijs voor de kracht van onze taal, die ze kennelijk wel de moeite van het behouden waard vindt. De woorden van onze taal veranderen, maar onder die woorden ontdekt ze een 'skelet van de taal', dat bestaat uit de klanken en de grammatica:

Ik durf de stelling aan dat woorden de kerstballen zijn aan de kerstboom. Ze trekken enorm de aandacht en je kijkt er heel graag naar, maar ze zijn ook inwisselbaar, veel inwisselbaarder dan de takken en de stam van de boom die het zaakje staande houden. De kracht van die boom zorgt ervoor dat het Nederlands aldoor maar blijft overleven.

In de kern van de zaak zijn Koenen en de vroegere redacteurs van *Onze Taal* het met elkaar eens, hoewel de laatsten zich waarschijnlijk in hun graf zouden omdraaien als ze het hoorden: dat woorden kerstballen zijn, dat had die redactie waarschijnlijk ook nog wel willen onderschrijven. Alleen verbonden ze een andere conclusie aan die constatering: die kerstballen wilden ze juist bewaren. Was het volgens de redactie van *Onze Taal* 'niet fraai' dat die woorden werden aangepast aan de uitspraak van het Nederlands, volgens Koenen is dat juist een bewijs van kracht.

Koenen verwoordt een standpunt dat waarschijnlijk onder veel taalkundigen leeft, maar ik ben het niet met haar eens. Ze gaat er mij te veel vanuit dat er een stevige boom is die met takken en stam 'het zaakje' staande houdt. Ik denk dat er geen boom is, geen takken, geen stam en geen zaakje.

Zhij

Wel is het waar dat sommige delen van de taal stabielere zijn dan andere. Woorden leert een mens gedurende zijn hele leven bij, al is het maar omdat er

voortdurend nieuwe begrippen en voorwerpen opduiken die op de een of andere manier moeten worden benoemd: klapschaatsen, tamagotchi's, computervirussen en muisarmen. Het maakt ons als we geen fervente purismehaters zijn bij het leren kennelijk niet uit of die nieuwe woorden wel of niet uit een andere taal komen. Trouwens, zelfs die purismehaters hebben waarschijnlijk geen moeite de woorden te leren; ze keuren ze alleen maar af. Andere delen van de taal leren we in veel gevallen slechts één keer. Het gaat dan inderdaad om klanken en grammaticaregels. Het is voor kinderen geen probleem om de klanken van welke taal dan ook te leren maken; op latere leeftijd krijg je daar steeds meer moeite mee. Het is voor kinderen ook geen probleem om te leren in welke volgorde de woorden wel of niet geplaatst kunnen worden. Later wordt dat veel moeilijker. Maar dat betekent allemaal niet dat het Nederlands zou verdwijnen als we wel een klank zouden aanpassen; want 'het' Nederlands heeft nooit bestaan.

Dat geldt overigens ook voor bepaalde soorten woorden. Zogenaemde inhoudswoorden — zelfstandig naamwoorden als *computer*, werkwoorden als *surfen*, bijvoeglijk naamwoorden als *trendy* — dan zogenaemde functiewoorden als *ik* of *de* of *van* of *of*. Al die kleine woordjes vormen zogeheten gesloten klassen, ze kunnen toch al heel moeilijk worden uitgebreid. In het kader van de feministische taalbeschouwing is wel eens geprobeerd om een persoonlijk voornaamwoord te maken dat neutraal was tussen *hij* en *zij* en dat je dus kon gebruiken als dat verschil er in je betoog minder toe deed (bijvoorbeeld *zhij*). Dat is nooit een succes geworden en om dezelfde reden zullen *he* en *she* ook niet zo snel als leenwoorden gebruikt worden. (Waaróm het zo moeilijk is om nieuwe persoonlijk voornaamwoorden, lidwoorden of aanwijzend voornaamwoorden te maken, is overigens niet bekend.)

Het Castorp-effect

In sommige opzichten kun je het gebruik van Engelse of andere leenwoorden juist zien als een teken van groot taalgevoel. In de roman *Der Zauberberg* van Thomas Mann durft de hoofdpersoon Hans Castorp op een bepaald moment na veel innerlijke strijd eindelijk zijn liefde te verklaren aan zijn Russische aanbedene. Hij doet dit liever in het Frans dan in het Duits, want "Parler français, c'est parler sans parler, en quelque manière."

Wat op de Toverberg geldt, geldt overal. Wat voor het Frans geldt, geldt voor elke vreemde taal. Het Engels is voor veel mensen een sluier waardoor ze de verschrikkingen niet onder ogen hoeven te zien die ze door het heldere scherm van de moedertaal onmiddellijk onder ogen zouden krijgen. Er zijn honderdduizenden keurige dames in Nederland die onbekommerd *shit* en *fuck* zeggen, terwijl ze *schijt* en *neuk* nooit in hetzelfde gezelschap over hun lippen zouden krijgen. Dat is dan ook meteen de reden waarom je als buitenlander in de ogen van moedertaalsprekers al snel te grof in de mond bent. Voor hen hebben die woorden dat sluier niet.

Voor het Engels geldt het Castorp-effect tegenwoordig nog sterker dan voor andere talen, want het is de taal van de populaire cultuur. Toen ik een tiener was, had ik een vriendinnetje dat het niet over haar lippen kon verkrijgen om 'ik hou van jou' te zeggen. Veel en veel liever zei ze: 'I love you'. Toen was ik bang dat dit zo was, omdat haar gevoelens net zo onecht waren als de films en de

liedjes waaruit ze haar woorden leende. Nu denk ik dat het ook wel eens anders kon zijn; dat dit pubermeisje schrok van haar gevoelens en ze alleen durfde aan te raken als ze de hoes van het Engels eromheen gespannen had. Mijn vriendinnetje was volgens mij lang niet de enige volgeling van Hans Castorp. Misschien gebruiken vooral pubers wel veel Engels in hun persoonlijke conversaties omdat zij van alle mensen de meeste behoefte hebben om iets te zeggen zonder iets te zeggen.

Hoe dat *parler sans parler* precies werkt, weten we niet. Ik heb er althans in de literatuur niets over kunnen vinden. Je kunt je er in ieder geval wel iets bij voorstellen; vermoedelijk heeft het iets met de werking van het geheugen te maken. Nederlandse woorden roepen bij Nederlandstaligen een hele reeks associaties op, die mogelijk teruggaan tot in de diepste krochten van de jeugd. Voor woorden als 'houden van' of 'schijt' geldt dat zeker. De Engelse woorden hebben misschien associaties met films, met boeken, met contacten tijdens de vakantie, maar dat gaat waarschijnlijk allemaal net iets minder diep. In veel gevallen zullen de associaties moeten verlopen via de 'vertaling' van die woorden in de moedertaal.

De overlevingskansen van leenwoorden

Het is overigens waar dat de invloed van het Engels de laatste jaren iets lijkt toe te nemen, in ieder geval voor zover zoiets te meten valt. De taalhistoricus en columnist Ewoud Sanders houdt de laatste jaren vrij nauwkeurig bij welke woorden er zoal elk jaar in het Nederlands bijkomen. Elk jaar publiceert hij een boekje over zijn bevindingen, waarin hij de belangrijkste nieuwe woorden op een rijtje zet. Hij constateerde zo dat in 1999 13 procent van de door hem geregistreerde woorden uit het Engels kwamen en in 2000 16,6 procent. Daar zit dus een duidelijke toename in; maar het is minder duidelijk of dit een tijdelijke stijging is, of de omhooggaande lijn van een trend. Overigens gaat het hier alleen om *gloednieuwe* woorden; van de oude woorden is natuurlijk een kleiner deel van Engelse oorsprong.

Je kunt je ook nog eens afvragen hoeveel van al die nieuwe woorden van 1999 of 2000 over pakweg vijftien jaar nog steeds gebruikt worden. En welk percentage van de blijvertjes 'Engels' zullen zijn. De taalkundigen Marinel Gerritsen en Frank Jansen deden daar een onderzoekje naar. Zij namen oude lijsten van verfoeilijke anglicismen en onderzochten in hoeverre die woorden nog in recente woordenboeken voorkwamen. Het resultaat: van de indringers die in 1951 gesignaleerd werden, was in 2001 nog 51% over; van de verfoeilijke taalbedervers uit 1964 kon nog 64% in het woordenboek worden gevonden. Bovendien legden de onderzoekers aan een groep jongeren (die representatief waren voor de hele Nederlandse jeugd) een lijstje Engelse woorden voor met een Nederlandstalig equivalent. Driekwart van de leerlingen koos voor het Engelse woord.

Wat waren de redenen waarom sommige leenwoorden de tand des tijds makkelijker doorstaan dan andere? Gerritsen en Jansen ontdekten dat het iets te maken heeft met woordsoort (bijvoeglijk naamwoorden als *downhearted* verdwijnen eerder dan zelfstandig naamwoorden als *dealer* en werkwoorden als *scoren*), concreetheid (heel concrete begrippen voor materiële voorwerpen zoals *flat* en *coat* hebben een grotere overlevingskans dan woorden die naar abstracte

ideeën verwijzen zoals *overstatement* en *showy*), uitspreekbaarheid (woorden met vreemde klanken of vreemde klankcombinaties zoals *thrill* blijven minder makkelijk dan woorden die je met een Hollandse mond kunt maken zoals *flat*), lengte (woorden die in het Engels langer zijn dan hun Nederlandse equivalent zoals *gentleman* voor *heer* hebben meer kans om te verdwijnen dan korte woorden zoals *shorts* voor *korte broek*) en gelijkenis (Engelse woorden die op hun Nederlandse equivalent lijken, zoals *centre* en *hall*, maken een kleinere kans om in onze taal door te dringen).

Misschien nemen mensen af en toe een graai in de grote bak van de Engelse woordenschat. Misschien doen ze dat ook uit modieuze overwegingen. Maar over het algemeen gaat het om niet veel meer dan grillen. Als een woord niet past in het overige instrumentarium, wordt het er net zo gemakkelijk weer uitgegooid.

Free riding

Jawel, dat kan zo zijn, dat die woorden allemaal weer verdwijnen. Maar die Amerikaanse woorden zijn zo *lelijk*. Ze zijn zo *inhoudsloos*. Ze worden zo *zonder nadenken* gebruikt, ze dienen alleen om een gebrek aan inhoud te camoufleren met een schijn van internationale doortastendheid. Zoals de neerlandicus Hans van den Bergh schreef: "(Minister) Netelenbos wil geen *free riding* meer. Wie iets niet wil, wil het *no way* en onze jongens in Europa zullen niet overal *free of movement* zijn, anders dreigt *mission impossible*."

U geeft woorden de schuld die er ook niets aan kunnen doen dat ze zo weinig betekenis meekrijgen van degenen die ze uitspreken. *Free riding* heeft natuurlijk wel degelijk een betekenis (je mag gratis meerijden), en dat geldt voor al die uitdrukkingen in ieder geval in oorspronkelijke vorm even zo. Politici — daar zijn ze weer — staan bekend om hun lelijke uitdrukkingen, ook in het Nederlands: "Mevrouw de voorzitter, het kan toch niet zo zijn dat de geachte afgevaardigde werkelijk meent dat onze fractie genoeg zal nemen met een sigaar uit eigen doos" is óók lelijk — maar er is geen woord Engels bij.

Zelfs in gesprek met anderen doen Nederlanders het lang niet slecht.

Nederlanders stappen zo gemakkelijk over op een vreemde taal, hoor je wel eens beweren. Er hoeft maar één buitenlander bij een kringetje van Nederlanders te gaan staan, of het hele kringetje verlaat met gemak zijn moedertaal en stapt over op het Engels. Jawel, denk ik dan, dat lijkt me ook alleen maar beleefd. Je hoeft maar één avond te hebben doorgebracht met een groepje Portugezen die allemaal heel aardig zijn en ieder voor zich ook heel behoorlijk Engels spreken, om te weten hoe eenzaam je je als buitenstaander kunt voelen als mensen volharden in hun moedertaal die jij niet verstaat. (Het Esperanto heeft bij mijn weten als enige taal ter wereld een woord voor dit spreken van je moedertaal in nabijheid van een buitenlander: *krokodili*. Dat woord is ergens in de twintigste eeuw tijdens een bijeenkomst van esperantisten ontstaan, inderdaad zichtbaar verwant aan *krokodil*, al weet niemand wat dat verband nu precies is of wie de auteur is van het woord. *Krokodili* is een activiteit die in kringen van Esperantisten wordt afgekeurd, en gelijk hebben ze. Ik vind het jammer dat we niet op zijn minst dat woord hebben geleend.)

Bovendien: de buitenlander hoeft het kringetje niet te verlaten om ergens iets te drinken te halen, of de Nederlanders stappen weer terug.

Er is nog steeds niets zo raar om met een andere moedertaalspreker van het Nederlands een taal te spreken die géén Nederlands is. Bijna iedereen die in zijn eentje naar het buitenland gereisd is, kent de volgende ervaring waarschijnlijk wel: je ontmoet iemand en spreekt die persoon aan in het Engels. Er ontstaat een gesprek, totdat een van de twee merkt dat hij te maken heeft met een andere Nederlander of Vlaming. Het resultaat is altijd verwarring, gêne of hilariteit. Nooit maak je mee dat de gesprekspartners daarna in de vreemde taal blijven doorspreken.

Dat alles laat volgens mij zien dat het Nederlands nog diep in ons geworteld zit. Het is, anders dan het formele Engels, ook een instrument waarmee we duidelijk kunnen laten zien wie we zijn.

Voor de rechtbank

Ben ik te rationeel? Het gaat immers almaar over taalgevoel, en wie ben ik om aan anderen een bepaald gevoel te ontzeggen? Zou het niet kunnen dat die anderen iets voelen waar ik te afgestompt voor ben? Of dat mijn taalkundige opleiding me helemaal verpest heeft? Dat zou zeker kunnen, maar dan leef ik in ieder geval met een illusie, een geheel ander gevoel, dat volgens mij te weinig besproken wordt als het over taal en taalgevoel gaat: dat er zoveel te genieten valt en zo veel te leren van hoe andere mensen praten. Dat de gouden eeuw niet achter ons ligt, maar misschien wel in de toekomst, maar misschien ook wel nu. Dat ik taalkundige ben, heeft er in ieder geval niets mee te maken. Veel van mijn collega's zullen desgevraagd toegeven dat zij zich beroepsmatig misschien neutraal over taalveranderingen buigen, maar zich in hun vrije tijd toch ergeren aan het taalgebruik of de taalkeuze van hun zonen en dochters.

Ik ben taalkundige, ik weet niet hoeveel taalgevoel ik heb, maar ik ben zeker Nederlandstalig. Er zijn bepaalde dingen die ik alleen in het Nederlands doe en niet in andere talen. Dromen bijvoorbeeld, doe ik vrijwel alleen in het Nederlands, als er al taal aan te pas komt. Gedichten in vreemde talen vind ik ook moeilijk te verteren — ik kan de woorden wel begrijpen, maar niet voelen, ik zie misschien wel wat de dichter bedoeld, maar hij gebruikt niet de woorden waarmee hij mij het diepst van binnen kan aanraken, de taal van mijn jeugd. Als ik iets heel ingewikkelds, of pijnlijks uit te leggen hebt, wil ik dat liever in het Nederlands doen. Als ik ooit voor een rechtbank moet komen te staan, zal ik geen andere taal willen spreken dan deze.

Toch heb ik ook nog een aantal andere talen tot mijn beschikking, bijvoorbeeld het Engels. Als ik die taal niet had, zou ik een ander mens zijn. Ik zou me veel meer opgesloten voelen in een cultuur die weliswaar de mijne is, maar die me ook beperkt. Ik zou met veel minder mensen kunnen spreken en e-mailen.

Voor het Engels wil ik veel doen, ik wil graag nieuwe woorden leren, als iemand me op een merkwaardig aspect in mijn taalgebruik wijst, zal ik dat misschien veranderen. Maar ik schaam me dan niet omdat ik een 'fout' heb gemaakt, zeker niet als ik nog steeds wel begrijpelijk was. En als ik een aardig briefje schrijf en iemand kijkt me smalend aan en zegt dat ik steenkolen-Engels spreek, of *crude tulip English*, dan is het mijn beurt om die persoon uit te lachen. Ik heb mijn eigen Engels. So what?

Summary in Stonecoal English

Due to a combination of historical accidents and serious bloodshed, approximately 25 percent of the world population speaks English now. Within the Netherlands, this number is as high as roughly 90 percent, according to some estimations. The English these people speak, is not uniform and in many ways does not resemble the English that is spoken by native speakers in Britain or the United States. Within the Netherlands, it is sometimes referred to as 'steenkolengels' - 'Stonecoal English'. This is a pejorative term, but I argue that it could be used in a positive way as well. If English is going to be such an important language in the world, everybody will have a right to it, not just the native speakers.

Within political and bureaucratic Europe, the present policy is a disaster, and there hardly is any debate about it. The official languages of all member states are official languages of the Union and the European Parliament. In actual practice, an everyday language (*eurospeak* or *eurobabble*) is developing which is based on English and French but hardly understandable for any European citizen outside of the European Union. Since this language exists only unofficially, there is very little we can do about it. Within the Europe of real people, on the other hand, a real language is developing, an English which is not completely based on English standards. Furthermore, Europe is quickly discovering the benefits of 'real' multilingualism. Within the Netherlands, the bilingual high school (where some topics are taught in English and others in Dutch) is quickly gaining popularity, and so is English language education at the university level. English is the topic of debate in other parts of the world as well. In Asia and to some extent also in Africa, new, local variants of the language are quickly developing. Sometimes they are suppressed by local governments, especially if these governments are not quite democratic (such as is the case in Singapore). Some of the concerns are also real and should be taken seriously: doesn't the use of English reflect former colonialist attitudes and times? Yet if people succeed in making English 'their own language', part of their own inherent instrumentarium, if they stop believing that language is something that should be kept pure and uniform, they might have a chance of leaving history behind them.

There are no real rational arguments why English should be the world language rather than some other system. Although English has been in contact with several other languages over a number of centuries, and has acquired some properties of a 'simplified' contact language in the process, it has several complications as well, which are easy to see for anybody: the spelling which is not transparent, the vocabulary which is rather large (counting the words in a dictionary), the sound system which contains various sounds that are not really common among the world's languages (such as the *th* in *thieve*). Various attempts have been made over the past century to artificially create a simpler variant of English; these were largely unsuccessful, because they took a view of language that is too strict: if the rules are too difficult, one should simplify the rules. I think that the rules should not be simplified, but abolished.

The strongest argument against English, is imperialism: English is the language of the oppressor. A weaker version of this argument has it that it is *unfair* to use English, because it puts non-native speakers at a disadvantage. Yet this disadvantage is mainly in the heads of those non-native speakers: if we no longer take it for granted that *native speakers* may laugh at us because we say things in a different way from theirs, that they should correct us when we make so-called 'mistakes', and that we are intimidated by their larger vocabulary, these people no longer are at a disadvantage. Relatively rich and wealthy people like the Dutch and the Flemish have a role to play here, because they are much less dependent on the United States (or Britain) than some of the other non-native speakers.

One interesting aspect of linguistic imperialism is of course the fact that the success of English is based on the fact that Britain once was a colonial empire, and the United States currently are the only real superpower. It is interesting to compare the history of English linguistic imperialism with the history of the Dutch colonies, in particular with Indonesia. Although the Dutch have formed a quite substantive superpower and occupied various parts of the world for quite a long time, Dutch could hardly be called a world language, let alone be compared to English. An important reason for this is that the Dutch language policy in the colonies has been very different from the English: the Dutch did not impose their language on the people; they rather tried to hold those people back from the Dutch language. Although this might sound quite sympathetic, the other side of this is *apartheid*: indigenous people are not allowed to take part in the riches of European culture.

We are thus left with one world language, English, and hardly any alternatives. There is the alternative of technical machinery of course, of automated translation and speech production. At present, this technology is far from advanced, however. Furthermore, the question is whether we do not put 'poorer' languages and cultures at a disadvantage if we choose this option: only the richer and stronger cultures might be able to participate in a machine-based solution to language problems. Another alternative, using an artificial language such as Esperanto, could be considered more seriously than is currently done. The system has many of the advantages that Stonecoal English has, but to an even larger extent. There are two problems with it. The first is that it is still too much of a language in the 19th century sense of that word; the second is that the solution is unfortunately too rational to be accepted. For many people, acquiring a language is related to brushing up one's image; in present times many people want to be Americans, but hardly anybody wants to be an Esperantist. Within the 'outer circle' of English speakers, the Netherlands takes a fairly prominent position. It is one of the countries that becomes closest in the world to being bilingual in a local language and English, without having ever been colonized by English language countries. The reason for this is that of all European cultures, the Dutch attitude towards language is the least chauvinistic. This does not mean, however, that Dutch people do not love language, or are not interested in it. To the contrary, interest in language is fairly widespread in the Netherlands.

Why did I write this book in Dutch, if it claims to be in favour of Stonecoal English? Because I am communicating this to a group of people that I expect to be more fluent in Dutch than in English, because I can say things more clearly

and more straightforwardly in Dutch. This does not mean, however, that I cannot also see language as a tool. If we see it as such, and as something that does not necessarily have to be correct or burdened with a culture or long traditions, Stonecoal English can be a solution to many of the world's language problems.

Bibliografie

- Marc Abélès. *En attente d'Europe*. Paris: Hachette, 1996.
- Ulrich Ammon, redactie. *The Dominance of English as a Language of Science: Effects on Other Languages*. Berlin: Mouton de Gruyter, 2001.
- Richard W. Bailey. *Images of English*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- Richard W. Bailey en Manfred Görlach. *English as a World Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 1984.
- Dennis Barron. 'Urban Legend: German Almost Became the Official Language of the US' <http://www.watzmann.net/scg/german-by-one-vote.html>
- Hans van den Bergh. 'Hoe wij allemaal Amerikanen worden. Popcorncultuur.' In *HP De Tijd*, 27.10.2000
- Pierre Bourdieu. *La distinction : critique sociale du jugement*. Paris: Editions de Minuit, 1979.
- Pierre Bourdieu. *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press, 1989.
- Lou Boves, *Taal voor het leven*, Faculteit der Letteren, Katholieke Universiteit Nijmegen, 1997.
- Menno ter Braak. *Afscheid van domineesland*. Brussel: Stols, 1931
- Marck Brock, 'The good feeling of fine. English for ornamental purposes.' In *English Today* 26. April 1991,
- Philippe Joseph Benjamin Buchez. *Introduction á la science de l'histoire*. Paris, 1842.
- Louis-Jean Calvet. 'Politique linguistique et impérialisme: L'institut linguistique d'été.'. In *La guerre des langues en les politiques linguistiques*. Paris: Hachette, 1999.
- Louis-Jean Calvet. *Pour une écologie des langues du monde*. Paris: Plon, 1999.
- Noam Chomsky. *Year 501. The Conquest Continues*. Boston: South End Press, 1993.
- David Crystal. *English as a Global Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- Jo Daan. *Ik was te bissie. Nederlanders en hun taal in de Verenigde Staten*. Zutphen: Walburg Pers, 1987.
- Guus Extra. 'Immigrant Minority Groups and Immigrant Minority Languages in European Education'. In *Which Languages for Europa*. European Cultural Foundation, 1999.
- Guus Extra en Durk Gorter, redactie. *The Other Languages of Europe*. Clevedon: Multilingual Matters, 2001.
- Probal Dasgupta. *The Otherness of English. India's auntie tongue syndrome*. New Delhi: Sage Publications, 1993.
- Daniel Defoe. *Robinson Crusoe*. London: Penguin, 1981. De eerste druk van dit boek komt uit 1719. De vertaling van de fragmenten in hoofdstuk 6is van mij.
- Joshua A. Fishman, Andrew W. Conrad en Alma Rubal-Lope, redactie. *Post-Imperial English: Status Change in Former British and American Colonies, 1940-1990*, Berlin & New York: Mouton de Gruyter, 1996.
- Marinel Gerritsen en Frank Jansen. 'Teloorgang of survival? De taalkenmerken die het lot van Engelse leenwoorden bepalen.' In *Onze Taal* 69:2/3:40-42.
- David Graddol. *The Future of English?* London: British Council, 1997.
- David Graddol en Ulrike Meinhof, redactie. *English in a Changing World*. Oxford: The English Book Centre, 1999.

Kees Groeneboer. *De weg naar het westen. Het Nederlands voor Indië 1600-1950. Een taalpolitieke geschiedenis*. Leiden: KITLV Uitgeverij, 1993. Engelse vertaling: *The Gateway to the West. The Dutch Language in Colonial Indonesia 1600-1950. A History of Language Policy*. Amsterdam: AUP, 1998.

Einar Haugen. *The Ecology of Language*. Stanford: Stanford University Press, 1972.

K. Heeroma. 'Het Nederlands in Indonesië.' In *Sprekend als nederlandist*. Den Haag, 1968, blz. 113-129.

Michael Herriman en Barbara Burnaby, redactie. *Language Policies in English-Dominant Countries*. Clevedon: Multilingual Matters, 1992.

Michael Holroyd. *Bernard Shaw: Volume III: 1918-1950: The Lure of Fantasy*. Londen: Chatto & Windus, 1991.

Ineke Huibregtse. *Effecten en didactiek van tweetalig voortgezet onderwijs in Nederland*. Proefschrift Universiteit Utrecht, 2001.

Braj Kachru. *World Englishes in Contact and Convergence*. Een themanummer van het tijdschrift *World Englishes*, 13.2. juli 1994.

Gerrit Komrij. *Met het bloed dat drukinkt heet*. Amsterdam: de Arbeiderspers, 1991, p. 121.

William Labov. *Principles of Linguistic Change. Volume I: Internal Factors/ Volume II: Social Factors*. Oxford VK & Cambridge VS: Blackwell, 1994/2001

Diego Marani. "Europanto. From productive process to a language."
<http://www.uchrony.be/europanto/gram.en.html>

Tom McArthur. *The English Languages*. Cambridge: Canto, 1998.

Rocky R. Meade. *Acquisition of Jamaican Phonology*. Proefschrift Universiteit van Amsterdam, 2001.

Daniel Nettle en Susanne Romaine. *Vanishing Voices. The Extinction of the World's Languages*. Oxford: Oxford University Press, 2000.

Charles K. Ogden. *Basic English. A General Introduction with Rules and Grammar*. Londen: Kegan Paul, Trench, Trubner, 1937. Het boek kan ook (in een editie uit 1940) worden geraadpleegd via <http://www.basiceng.com/basiceng.html>

Alastair Pennycook. *The Cultural Politics of English as an International Language*. Londen: Longman, 1994.

Jonathan Pool en Mark Fettes. 'The Challenge of Interlingualism. A Research Invitation.' *Esperantic Studies* 10, 1-3.

John O'Mill. *Literary larycook in Dutch and double Dutch, in poëzie en ook in proza, in war-, streek- en ontaal*. Amersfoort : Andries Blitz, 1977.

Robert Philipson. *Linguistic Imperialism*. Oxford: Oxford University Press, 1992.

Salman Rushdie. 'Commonwealth Literature' does not Exist'. In *Imaginary Homelands. Essays and Criticisms 1981-1991*. Londen: Granta Books, 1991.

Nicoline van der Sijs, 'Vreemde woorden en de vreemde reacties hierop'. In Peter Burger en Jaap de Jong (red.) *Taalboek van de eeuw*. Sdu, Den Haag, 1999.

Nicoline van der Sijs. *Chronologisch woordenboek De ouderdom en herkomst van onze woorden en betekenissen*. Amsterdam: L.J. Veen, 2001

Tove Skutnabb-Kangas, Robert Phillipson, Mart Ranutt, redactie. *Linguistic Human Rights. Overcoming Linguistic Discrimination*. Berlin/New York, Mouton de Gruyter, 1994.

Rick Smith, 'Swiss Squabble Over What 2d Language to Teach'. In *International Herald Tribune*, 12 februari 2001.

Abram de Swaan. *Woorden van de wereld. Het mondiale talenstelsel*. Amsterdam: Prometheus, 2002.

Diane Vink.

Henriette Walter. Henriette Walter. *Honni soit qui mal y pense ou l'incroyable histoire d'amour entre le français et l'anglais*. Paris: Éditions Robert Laffont, 2000.

H.G. Wells. *The Shape of Things to Come*. London: Hutchison, 1933

Egbert Wever. 'Verwarring in Oost-Timor'. In *Monditaal* 7/8, 2001.

Tweetaligheid belangrijker voor Franstaligen'. *De Standaard*, 21/02/2001.

'The Great English Divide'. *Business Week* August 2001.

Websites

Een actueel overzicht van websites over het Engels, het steenkolen-Engels en internationale taalpolitiek is te vinden op www.vanoostendorp.nl/steenkolenengels/